

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ahmet POLAT

HİKMET-İ TEŞRÎ' BAĞLAMINDA NAMAZ

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ahmet POLAT

HİKMET-İ TEŞRÎ' BAĞLAMINDA NAMAZ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Zeki YAKA

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ahmet POLAT'ın bu çalışması, jürimiz tarafından İslam Hukuku Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ali BAKKAL (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Zeki YAKA (İmza)

Üye : Prof. Dr. Veli ATMACA (İmza)

Tez Başlığı: Hikmet-i Teşri' Bağlamında Namaz

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : 25/03/2019

Mezuniyet Tarihi : 02/05/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Hikmet-i Teşrî” Bağlamında Namaz” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Ahmet POLAT

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Ahmet POLAT
Öğrenci Numarası	20165249005
Enstitü Ana Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Zeki YAKA
Tez Başlığı	Hikmet-i Teşrî' Bağlamında Namaz
Turnitin Ödev Numarası	1112209048

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 140 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 14/04/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 9

alıntılar dahil % 18 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

17/04/2019

Dr. Öğr. Üyesi Zeki YAKA

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	x
ÖNSÖZ	xii
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

HİKMET-İ TEŞRÎ' İLMİ

1.1. Hikmet-i Teşrî' İlminin Tanımı ve Kapsamı	3
1.1.1. Kavram Olarak Hikmet-i Teşrî'	3
1.1.2. Hikmet-i Teşrî' İlminin Önemi.....	5
1.1.3. Hikmet-i Teşrî ile Makâsıd Arasındaki Fark.....	7
1.1.4. Hikmet-i Teşri ve Sosyal Ortam.....	7
1.1.5. Hikmet-i Teşri İlminin Ön Plana Çıkarılmasının Gerekliliği.....	8
1.1.6. Teşri', Dünya Ve Ahiret İçindir	8
1.2. Hikmet-i Teşrî' İlminin Tarihi Seyri	9
1.2.1. Hikmet-i Teşri' (Mekâsıd) Literatürü.....	10
1.2.2. Cüveynî (ö. 478/1085) Öncesi Dönem	11
1.2.3. Cüveynî (ö. 478/1085)- Şâtıbî (ö. 790/1388) Arası Dönem	11
1.2.4. Şâtıbî (ö. 790/1388)- İbn Âşûr (ö. 1973) Arası Dönem.....	12
1.2.5. Türkiye Dışında Yapılan Çalışmalar	12
1.2.6. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar	13
1.2.6.1. Osmanlının Sonu-Cumhuriyetin İlk Dönemi Yapılan Çalışmalar	13
1.2.6.2. Cumhuriyet Sonrası Yapılan Çalışmalar	14
1.3. Akılla Anlaşılması Bakımından Dini Hitap ve Hükümler	15
1.3.1. Taabbud ve Ta'lil Kavramlarının Önemi	15
1.3.2. Sırf Tahakküm ve Taabbud İçin Olanlar	16
1.3.3. Ta'lil	19

1.4. İbadet.....	20
1.4.1. İbadet Kavramının Tahlihi	20
1.4.2. İbadetin Önemi	21
1.4.3. İbadetlerdeki Maksat	23
1.4.3.1. Zorlukları Kaldırma	25
1.4.3.2. İbadetin Allah'a Faydası Yoktur	25
1.4.3.3. Çok Çeşitli Olması	26
1.4.3.4. Yaratılış Gayesine Mutabık Olması	26
1.5. Kullarının Fiilleri Hakkında Allah'ın Koyduğu Hükümler İle İlgili Yaklaşımlar (Husün-Kubuh Meselesi).....	27
1.5.1. Mutezile Ekolünün Bakış Açısı.....	27
1.5.2. Eş'ariyye Ekolünün Bakış Açısı.....	28
1.5.3. Mâturidiyye Ekolünün Bakış Açısı	28

İKİNCİ BÖLÜM

NAMAZIN GENEL VE ÖZEL ANLAMDA HİKMETLERİ

2.1. Tanımlama.....	29
2.1.1. Namazın Tanımı ve Namazla Alakalı Kavramlar	29
2.1.2. Kur'an'da Namaz Anlamına Gelen İsimler.....	30
2.1.2.1. Kur'an.....	31
2.1.2.2. İman	31
2.1.2.3. Zikr	31
2.1.2.4. Tesbih	32
2.1.2.5. Dua	32
2.1.3. Namazın Önemi.....	32
2.2. Namazın Tarihi Seyri	34
2.2.1. Eski Milletlerde Namaz	34
2.2.2. Yahudilikte Namaz	37
2.2.3. Hıristiyanlıkta Namaz.....	38
2.2.4. İslam'da Namazın Teşri' Tarihindeki Seyri	39

2.3. Namaz Vakitleri	40
2.3.1. Sabah Namazı	41
2.3.2. Öğle Namazı	42
2.3.3. İkinci Namazı	43
2.3.4. Akşam Namazı	44
2.3.5. Yatsı Namazı	44
2.3.6. Cuma Namazı	45
2.3.7. Bayram Namazları	47
2.3.8. Cenaze Namazı	47
2.3.9. Duha Namazı	48
2.3.10. Teravih Namazı	49
2.3.11. Teheccüt Namazı	49
2.3.12. İstiska Namazı	52
2.3.13. Husûf ve Kûsûf Namazı	53
2.3.14. İstihare Namazı	54
2.4. Ayet ve Hadislerle Namazın Hikmetleri	55
2.4.1. Tevhidi Vurgulaması	55
2.4.2. Zikirde Devalımlığı Sağlaması	55
2.4.3. Kötülükleri Silmesi	56
2.4.4. Kötülüklerden Alıkoyması	56
2.4.5. Namaz ve Ahitleşme	58
2.4.6. Cehennem Ateşinden Koruması	58
2.4.7. Namaz ve Zaman İlişkisi	59
2.4.8. Ahiret Bilinci	60
2.4.9. Namaz ve Eşitlik	60
2.4.10. Şahsiyet ve İrade Gelişimine Etkisi	61
2.4.11. Namaz ve Ümmet Bilinci	62
2.4.12. Namaz Sabır İlişkisi	63
2.4.13. Hedeflere Ulaşmada Aracı Olması	64
2.4.14. Kulluk Cevherini Parlatması	64
2.4.15. Hayat Boyu Devamı	65
2.4.16. Cisim, Akıl ve Kalp Birlikteliğini Sağlaması	65
2.4.17. İman İle Küfür Arasını Ayırması	66

2.5. Hikmet-i Teşrî' Bağlamında Namazın Şartları	67
2.5.1. Hadesten Taharet	67
2.5.1.1. Abdest	67
2.5.1.2. Hayızlı Olan Kadının Namazı	69
2.5.1.3. Teyemmüm	70
2.5.2. Necasetten Taharet	71
2.5.3. Setr-i Avret	73
2.5.4. İstikbal-i Kible	74
2.5.4.1. Mescidi Haramdan Mescid-i Aksa'ya Yönelme	74
2.5.4.2. Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Harama Yönelme	75
2.5.5. Vakit	75
2.5.5.1. Kerahat Vakitleri	78
2.5.6. Niyet	78
2.5.7. Tekbir	79
2.5.8. Kıyam	80
2.5.9. Kıraat	80
2.5.9.1. Her Rekâta Fatiha Okuma	81
2.5.9.2. Kıraatı Sessiz Okuma	82
2.5.9.3. Namazda Kıraatın Arapça Olması	84
2.5.10. Rükû	85
2.5.11. Secde	86
2.5.12. Teşehhüt	88
2.5.12.1. Selam Verme	89
2.5.12.2. Tahıyyat Duası	89
2.5.12.3. Salli Barik Duası	90
2.5.12.4. Kunut Duası	90
2.5.12.5. Namaz Sonrası Tesbihat	91
2.5.12.6. Fatihadan Sonra Âmin Demek	92
2.5.12.7. Dua Namaz İlişkisi	92
2.6. Cemaatle Namaz	93
2.6.1. Mescitlerin Önemi	95
2.6.2. Saf Tertibi	96
2.6.3. Ezan	97

2.7. Seferde Namazları Kısaltma ve Cem Etme	99
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAMAZIN SAĞLIK VE DİĞER AÇIDAN FAYDALARI

3.1. Namaz ve Sağlık.....	101
3.1.1. Hayat Enerjisi Üretmesi.....	102
3.1.2. Ömrü Uzatması.....	102
3.1.3. Beden İlişkisi	103
3.1.4. Sindirim Sistemi	103
3.1.5. Hamilelik	103
3.1.6. Diğer Hastalıklar.....	104
3.1.7. Namaz Rükunlarının Sağlık Açısından Faydaları	106
3.1.7.1. Kıyam ve Kaade	106
3.1.7.2. Kıraat	106
3.1.7.3. Rükû:	106
3.1.7.4. Kavme.....	107
3.1.7.5. Secde.....	107
3.1.7.6. Celse	107
3.1.7.7. Selam Verme	108
3.1.8. Bazı Namaz Vakitlerinin Sağlık Açısından Önemi.....	108
3.1.8.1. Gece Namazı.....	108
3.1.8.2. Sabah Namazı.....	109
3.1.8.3. Öğle Namazı	109
3.1.8.4. İkinci Namazı	110
3.1.8.5. Akşam Namazı	110
3.1.8.6. Yatsı Namazı	110
3.1.9. Namaz ve Beden Eğitimi	111
3.1.10. Namaz ve Çocuklarda İskelet Sistemi	111
3.1.11. Namaz ve Yaşlılar	112
3.1.12. Abdestin Sağlık Açısından Önemi	113
3.2.12.1. Dolaşım Sistemi.....	113
3.2.12.2. Korunma Sistemi	114
3.2.12.3. Statik Elektrik Giderici Etkisi	114

3.2.12.4. Trahom Hastalığına Çare Olması	115
3.2.12.5. Mikroplardan Koruması	115
3.2.12.6. Cilt Kanserinden Korur	116
3.2. Namaz ve Psikoloji.....	116
3.2.1. Nevroz Sorununa Çare Olması	118
3.2.2. Çocuk ve Namaz İlişkisi.....	119
3.2.3. Dua ve Namaz İlişkisi.....	121
3.2.4. Namaz ve Zaman Değerlendirmesi	122
3.2.5. Namaz ve Diğergamlık.....	124
3.2.4.1. Namaz ve Zekât	124
3.2.4.2. Namaz ve İsar	125
3.3. Namaz ve Askerlik	126
3.4. Namaz ve Kişisel Benlik	127
3.5. Namaz Ve Estetik Anlayışı	128
3.6. Saf tutma.....	128
SONUÇ	130
KAYNAKÇA.....	133
ÖZGEÇMİŞ	142

KISALTMALAR LİSTESİ

as.	Aleyhisselam
bs.	Baskı, basım
bk.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren, çevirmen
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Dzl.	Düzenleyen
Ens.	Enstitü
Fak.	Fakülte
Ktp.	Kütüphanesi
mad.	Madde
Mat.	Matbaası
Neş.	Neşriyat
ö.	Ölüm yılı
ra.	Radiyallahü anh.
S.	Sayı
Sav	Sallahü aleyhi ve selem
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
sr	Sıra no
TDK	Türk Dil Kurumu
ty.	Tarih Yok.
vb.	Ve başkaları ve benzerleri ve bunun gibi
vd.	Ve devamı
Yay.	Yayın
Tar.	Tarih
Terc.	Tercüme
yy.	Yüzyıl

ÖZET

İzafet terkibi olarak, hikmetü't-teşrî': "Her hukuki hükmün konuluşunda, asıl itibariyle adalet ve maslahat temeline dayalı olarak amaçlanan hedefler ve gayelerdir" diye tarif edilebilir. Ayrıca hikmet-i teşrî' ilmini, İlm-i Marifeti's-Şerâyi' olarak isimlendirmek de mümkündür.

Hikmet-i teşrî'; fikhî hükümlerin hikmet ve maslahatlarından söz eden bir ilimdir. Fıkıh Usulü ve bu ilim, şer'î (dini) hükümlerin ve ortaya konuluşlarının felsefesidir. İlahi teklifin hikmeti ancak Hikmet-i teşrî' ilmi ile bilinir. Şer'î kanunların vazediliş sebepleri, hükümlerin hikmetleri, emirler, nehiyeler, mükâfat ve cezanın sebepleri ancak bu ilim yolu ile anlaşılır. Bu ilim, Hz. Peygamber döneminde mevcut olmakla beraber, o zamanın şartları gereği tedvin edilmemiştir. Ancak hicri ikinci asırda diğer ilimler gibi bu ilimle ilgili eserler tedvin edilmiştir.

İslam dininin hitap ve hükümlerinin tahlil edilmesinde Ta'lil ve Taabbud kavramları terimleşmiş ve çok önemli hale gelmiştir. Bu kavramlar, Şâri' tarafından emredilen herhangi bir emrin akılla bilinip bilinmemesi ile ilgilidir. Taabbudî kavramı; gerekçesi akılla kavranamayan hüküm demektir. Bunlar için çok genel hikmetler söylenebilir, buna karşılık çok özel ve gerçek anlamda bir sebep ve izah yapmak mümkün değildir.

Taabbudî ibadetlerin en başında; îman, kelime-i şهادet, namaz, oruç, zekât vb. gibi dinin sabiteleri vardır. Bu gibi ibadetler dinin korunmasına yöneliktir. Kıyas ve akıl yürütme asla kabul etmez. Meselâ namaz gerek bütünü gerekse ayrıntıları bakımından taabbüd sayılmış ve namazla ilgili hükümlerin ta'lile açık olmadığı söylenmiştir.

Ta'lilî kavramı; bir hükmün illetini, gerekçesini araştırma ve tespit etme yöntemidir. Kıyas ve kısmenakıl yürütmeye açık olabilen alanlar vardır. Namaz, taabbudî olup herhangi bir akıl yürütme ile illeti öğrenilemez.

Namaz, İslam dininin beş şartından biridir. Namaz, sözlük ve terim olarak pek çok anlama gelmektedir. Hikmet-i teşrî'e ışık tutmak amacıyla geniş olarak; dua, lüzum ve gerekli olmak, ayrılmamak, sınıksız tutmak ve uylukları hareket ettirmek, cehennemden kurtarıcı, rahmet, övgü, istiğfar, yüceltmek ve tebrik etmek anlamlarına gelmektedir. Fıkıh ıstılahında ise namaz, bilinen fiiller ve özel rükünlerden oluşan bir ibadettir. Namaz, tekbir ile başlayıp selamla biten belirli söz ve hareketleri içeren ibadetin özel ismidir. Ayet ve hadis tezimize konu olan pek çok hikmetleri içinde barındırmaktadır.

Namaz, insanlık tarihi kadar eskidir. Bilindiği kadarıyla ilk namaz Âdem (a.s)'in kılmış olduğu namazdır. Semavi dinlere emredildiği gibi, semavi olmayan dinlerde de namazı çağrıştıran ritüellere rastlanmaktadır. Geçmiş milletler, üzerlerine farz olan namazı terk etmeleri sebebiyle bazı felaketlere maruz kalmışlardır. Eski Mısır'da zaman hesaplamalarının

gelişimi namaz vakitlerini tespit etme gayretleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Namaz, İslam teşrî' tarihinde tadrîcî olarak farz kılınmıştır. Şöyle ki, ilk olarak gece namazı Mekke Müslümanlarına farz kılınmıştır. Buradaki gaye ise medeniyet inşasında çekilebilecek zorluklara Müslümanları hazırlamaktır.

Namaz, günde beş vakit olarak akıllı, ergen olan her Müslüman için farzdır. Cemaatle kılınması çok önemlidir. Beş vakit namazın haricinde Cuma ve bayram namazları gibi cemaat halinde kılınması gereken namazlarda vardır. Nafile namazlar sünnet olup amel cihetinden eksiklikleri tamamlayıcıdır.

Namaz; maddi ve manevi temizliğin tesis edilmesine yardımcı olur, hayatta dakik olmayı sağlar, toplumun bütün fertlerini tek çatı altında toplamaya yardımcı olur, etnik kavgalara mahal vermez, temyiz yaşından ölünceye kadar uzun vadeli sürekli bir okul niteliğindedir. Sağlık açısından büyük faydaları olduğu gibi, irade ve şahsiyet geliştirici özelliği de vardır.

Namaz, beden ve ruh sağlığı açısından faydalı olduğu tespit edilmiştir. Toplumsal eğitim açısından faydalar ihtiva ettiği belirlenmiştir.

İslam toplumunda kardeşlik ve eşitlik vurgusu yapmaktadır. Bunun en bariz örneği Evs ve Hazrec kabilesinin kardeşliğidir. Zira bu iki kabile daha önce kan davaları sebebiyle kavga halindeydiler.

Namaz dua için vesiledir. Psikolojik problemleri olan kimseler namaz kılarak kendilerini rahatlatırlar. Zira Kur'an, sabır ve namazı tavsiye ederek bu sıkıntılardan kurtuluş şeklini öğretmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hikmet, Teşrî, Namaz, Taabbud, İbadet.

SUMMARY

EXCEEDED THE THESIS: HİKMET-İ TEŞRÎ BAĞLAMINDA NAMAZ

It can be described as the companion composition, wisdom-interpreting: dayalı It is the aims and objectives intended to be based on the principle of justice and conscience in each legal provision İz. It is also possible to name the wisdom of wisdom as mümkündür ilm-i Marifeti Marş-Şerâyi '.

The wisdom of ri; is a science that speaks of the wisdom and arbitration of the jurisprudence. The Method of Fiqh and this science is the philosophy of the religious (religious) provisions. The wisdom of the divine offer is known only with the Wisdom of wisdom. The reasons for the laws of the Shariah, the wisdom of the provisions, the orders, the rivers, the reasons for the reward and punishment are understood by this way. This knowledge, Hz. Although it was present during the Prophet's time, it was not prescribed at the time. Ancah Hijri in the second century, such as other sciences related works of this science has been transferred.

The concepts of Ta velil and Taabbud have been termed and very important in analyzing and addressing the religion of Islam. These concepts relate to the fact that any order ordered by Shâri Bu can be known by reason. The concept of Taabbudi; The reason is the provision that cannot be grasped by reason. For them, very general wisdom can be said;

At the beginning of Taabbudi worship; îman, word-i martyrdom, prayer, fasting, zakat etc. There are constants of religion. Such practices are for the protection of religion. He never agrees and does not agree. For example, in terms of both the prayer and its details, the taabbash was counted and it was said that the provisions concerning the prayer were not clear.

The concept of history; a method of investigating and determining the justification of a provision. There are stages that can be comparative and partly open to reason. Prayer, taabbudi, and can not learn any reasoning

Namaz is one of the five conditions of Islam. Prayer, dictionary and the term has many meanings. In order to shed light on the wisdom of the wisdom; prayer, need and being necessary, not to leave, to keep tight and move the thighs, liberating from mercy, mercy, praise, glorify, glorify and congratulate. In fiqh prayer, prayer is a worship of the known verbs and special dowels. Prayer is the special name of worship which includes certain words and movements that start with the uncle and end with greetings. The verse and hadith contain many wisdoms that are the subject of our thesis.

Prayer is as old as the history of mankind. As far as is known, the first prayer is the prayer which Adam (a.s) has made. As it is commanded to heavenly religions, there are rituals

in the non-celestial religions as well. Past nations have been subjected to some disasters because of the prayer that they are supposed to. The development of time calculations in Ancient Egypt has emerged as a result of efforts to determine prayer times. Prayer is gradually assumed in the history of Islam. Namely, the night prayer was first imposed on the Muslims of Mecca. The aim is to prepare Muslims for the difficulties that can be made in the construction of civilization.

Prayer is obligatory for the Muslim who is smart and adolescent for five times a day. It is very important to be made with the congregation. There are also prayers that should be made in the form of congregations such as Friday and Eid prayer except for five time prayers. Praying prayer is circumscribed and complementary to the deficiencies.

Prayer; It helps to establish material and spiritual cleansing, helps to be punctual in life, helps collect all the members of the society under one roof, does not bring ethnic strife, and is a long-term permanent school until the death of the age of appeal. As with the great benefits in terms of health, there is also the property of will and personality development.

It was found to be beneficial in terms of prayer, physical and mental health. It has been determined that it contains benefits in terms of social education.

He emphasizes brotherhood and equality in Islamic society. The most obvious example of this is the brotherhood of Eys and Hazrec. These two tribes were in a fight with blood feuds before.

Prayer is the occasion for prayer. People with psychological problems can comfort themselves by praying. Because the Qur'an teaches patience and prayer and teaches the way of salvation from these troubles.

Keywords: Wisdom, Legislative, Prayer, Taabbud, Worship.

ÖNSÖZ

Daha önceki milletlere de farz kılınan namaz, dinimizde de en önemli ibadetlerdendir. Günümüzde namaz ile ilgili yapılan çalışmalar, diğer diller de baz alınacak olursa adedi yüzlere ulaşmaktadır. Ancak konu bütünlüğü olarak farklılık arz etmektedirler. Konu namaz olunca basit bir çalışma gibi düşünülebilir. Bu düşünce bir bakıma doğru, bir bakıma da yanlıştır. Kolay tarafı, çalışma esnasında kaynak malzeme bulma noktasında problem çıkmamaktadır. Zor tarafı ise, yüzlerce kaynak taraması yapılarak dar bir konuda arzulanan neticeye ulaşmaktır. Biz bu çalışmamızda zor olan tarafta belli bir hedefe ulaşmaya çalıştık.

Hikmet-i teşrî', fıkıh usûlü ilminin alt dalı olması itibariyle bu ilmin konuları, gerek usûl, gerekse fûrû kitaplarına serpiştirilmiş vaziyettedir. Hal böyle olunca öncelikli olarak bu ilmin tarifi, gayesi, tarihi seyri, literatürü ve namaza taalluk eden meseleleri hakkında ön bilgi verme zarureti hâsıl oldu. Ayrıca teşrî' ilmi ile ilgili pek çok çalışmalar da yapılmıştır. Ancak hızla gelişen ve değişen dünyamızdabu çalışmaları yeterli görmek mümkün değildir. Bu ilmin önemini günümüz dünyasına çok iyi bir şekilde anlatmak için daha fazla gayret sarf etmek gerekiyor. Yaptığımız araştırmaların da bu istikamette olduğunu sevinerek müşahede ettik.

Namazın hikmet-i teşrî' hakkında muhtelif kitaplara serdedilmiş olan bilgileri toplamak bir hayli zor oldu. Zira bu ibadetin öncelikli olarak ayet ve hadis bağlamında hikmetleri, tarihi seyri, şartları, rükünleri, faydaları, medeniyet inşasındaki konumu, toplumsal açıdan yararları, sağlık ve psikolojik tesirleri gibi pek çok bilgileri ihtiva eden kaynaklara müracaat ettik. Konunun hikmet olması sebebiyle bazı tasavvufi kitaplarında kontrol ettik.

Namazın, tüm ümmeti kapsamı itibariyle mezhep taassubu gözetmeden genel çerçeveden konuyu incelemeye aldık. Bu bağlamda bazı Şia kaynaklı kitapları da inceledik. Ancak taassuba kaçan bilgi ve değerlendirmelerden uzak durduk.

Namazın sağlık açısından faydaları hakkında Dr. Adnan Tarşe'nin namaz ile ilgili yazdığı *es-Salâtü ve'r-Riyâdaisimli* eserinin mühim yerlerini aktarıp konumuzla bağlantı kurmaya çalıştık.

Namazın kişisel benliği gelişim, aidiyet duygusu, aidiyetsorunu, zaman değerlendirmesi gibi problemlere sağladığıbüyük katkı üzerinde durduk.

Tez başlığını belirleme ve rehberlik yapma noktasında yardımlarını esirgemeyen sayın Prof. Dr. Ali BAKKAL hocama, maddi manevi yönden destek veren tezin bu safhaya gelmesinde büyük emeği olan danışmanım Sayın Dr. Zeki YAKA hocama, Arapça çevirilerde metinleri kontrol eden Nuha KIMIŞ Hanımefendi'ye, teknik destek sağlama noktasında seve seve yardımcı olan kardeşlerim Mahmut ve Şeyma'ya ve son olarak bu çalışmanın nezih bir

ortamda hazırlanmasına yardımcı olan fedakâr eşim Rabiya Hanım ve kızım Melike'ye özellikle Cevat KÜÇÜKUSTA abime sonsuz şükranlarımı bildirmek isterim. Ayrıca tez esnasında kaybettiğim ve üzerimde büyük emeği olan Mülayim ÖZMEN teyzemi rahmetle yâd ediyorum.

Ahmet POLAT
Antalya, 2019

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Çalışmamızda, insanlık tarihi kadar eski olup semavi dinlerde dinin umdesi konumunda olan namaz ibadetinin hikmet-i teşrî' bağlamında genel bir değerlendirilmesini yaptık.

Birinci bölümde hikmet-i teşrî' ilminin tanımı, Hz. Peygamber döneminde bu ilmin var olduğu, günümüz İslam dünyası açısından önemi, gayesi, fıkıh usûlü ilmiyle olan bağlantısı, tarihi ve ana hatları itibariyle bu ilmin geçirdiği dönemleri ve oluşturulan literatür hakkındabilgi verilmiştir. Ayrıca ibadet kelimesinin tahlili, ibadetlerin hangi gaye ile yapıldığı, taabbudî ve ta'lîfî kavramlarının Fıkıh Usûlü ilmindeki tartışmaları incelenmiştir.

İkinci bölümde ise namaz ibadetinin tarihi seyri, kelime anlamı, ayet ve hadislerde ne anlam ifade ettiği, namazın çeşitleri, şart ve rükünleri, zaruret hallerinde namazla ilgili verilen bazı ruhsatlar, namaz vakitlerinin insan açısından ne ifade ettiği izah edilmiştir. Bununla beraber namazın Hz. Peygamber döneminde tedricen teşrî' olunduğu, namaz ibadetinin geçmiş ümmetlerin şeriatının neresinde olduğu işlenmiştir.

Üçüncü bölümde ise namaz ibadetinin sağlık, psikolojik ve sosyal yönden ne gibi hikmetleri olduğu çeşitli bilimsel çalışmalar incelenerek özet olarak bahsedilmiştir.

B. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Hikmet-i teşrî' ilmi, Fıkıh Usûlü ilminin alt dalı olup farklı eserlerde dağınık ele alınmıştır. Çalışmamızda İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Hadis'i merkeze aldık. Konuyla ilgili yapılmış olan çeşitli araştırmalarla namaz ibadetinin hikmet-i teşrî'ni açıklamaya çalıştık. Çalışmamızın bu alandaki bir boşluğun dolmasını umarak İslami ilimlere katkıda bulunmasını arzuluyoruz.

Çalışmamızda ana hedef olarak namazın hikmetlerini mevzu hadislerden ve bazı iş'ârî, yorumlardan ayırt ederek tasnif etmeyi amaçladık. Konu ile alakalı oldukça fazla bilgi olmasına rağmen her bilgiyi dinin temel kaynaklarıyla bağdaştırma imkânı yoktur. Bu bağlamda hikmetlerin ayet ve hadisle temellendirilmesi esas alınarak teşrî'e uymayan yorumları ayıklamaya çalıştık. Ayrıca teşrî' esnasında verilmek istenen mesajları da tespit etmeye gayret gösterdik.

Şâri' tarafından emredilen ve nehyedilen hükümlerin maslahata mebni olduğu, maslahatların her zaman akılla bilinmeyeceği, bazıları hakkında kıyas yapılabileceği, bazılarında ise aklın aciz kaldığı muhakkaktır. İnsanlık tarihi kadar kadim bir mazisi olan namazın insanlığa sağladığı pek çok faydaları günümüzde yapılmış olan bilimsel çalışmalarla

ortaya konmuştur. Teşrî' tarihinin kronolojisi incelendiğinde namazın; nesih, gayri müslimlere muhalefet, istişarenin önemi, sıkıntılı zamanlarda izlenmesi gereken yolların ne olduğu, Müslümanlar arasında birliği sağlamadaki rolü gibi farklı mesajlarla karşımıza çıktığı görülmektedir. Zira bu ibadette, Müslümanlara nasıl bir medeniyet inşa edileceğinin ipuçları verilmektedir.

Namazın temyiz çağından ölünceye kadar¹ Şâri' tarafından vurgu yapılarak emredilmesi, bu ibadetin Müslümanlar açısından ne derece hayati önem arzettiğini göstermektedir. Farklı milletlerden olan insanları tek çatı altında toplayan namaz, hikmet-i teşrî' açısından pek çok araştırmalara da konu olmuştur.

C. Araştırmada Yöntem

Hikmet-i Teşrî' Bağlamında Namaz konulu çalışmamızı öncelikli olarak İslam'ın temel kaynaklarından olan Kur'an ve hadisler ışığında incelemeye çalıştık. Bu kaynaklar arasında ilişki kurarak Şâri' tarafından arzu edilen muradı anlamaya gayret ettik.

Öncelikli olarak konuyla alakalı tefsir kitaplarına, sahih hadis kaynaklarına, başta klasik eserler olmak üzere yapılmış olan fıkıh ve fıkıh usûlü çalışmalarına, hikmet-i teşrî' ve mekâsıd kitaplarına müracaat ettik. Tüm bilgileri bizzat kaynağından almaya gayret ettik.

Konunun güncelliğini belirtmek için son dönemde yapılmış olan çalışmalarda mutlaka yer verdik. Mevzuyla alakalı güncel, örnek ve yapılmış müstakil çalışmalara ağırlık verdik.

Konuyla alakalı tespit edilen el yazma eserlere bizzat müracaat edilerek istifade edilmiştir.

Ayrıca konuyla alakalı ayetlerin tefsiri için, Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili tefsiri*, Fahreddin Râzî'nin *Tefsîr-i Kebiri*, Seyyid Kutup'un *Fî Zilâli'l-Kurân'ı*, Mevdûdî'nin *Tefhîmü'l-Kurânı*, Bursevî'nin *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, Ömer Nasuhi Bilmen'in *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri* ve Kurtubî'nin *Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, tefsirlerinden istifade edilmiştir.

---

¹ Hicr, 15/99.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİKMET-İ TEŞRÎ' İLMİ

1.1. Hikmet-i Teşrî' İlminin Tanımı ve Kapsamı

1.1.1. Kavram Olarak Hikmet-i Teşrî'

Hikmet-i teşrî' kavramı, Arapça bir isim tamlaması olup *hikmet* ve *teşrî'* sözcüklerinin bir araya gelmesi ile medyana gelmiştir.

“*H-k-m*” kökünden türeyen “*hikmet*” kelimesi sözlükte, “*ilim ve amel ile Hakk'a isabet etme*”, vasıl olma bağlamında düşünüldüğünde, “*Allah (c.c.)'tan olduğunda eşyanın bilgisine sahip olma ve onları muhkem biçimde var etmek, söz ve fiilde isabet etmek, bir şeyi yerine koymak*” anlamlarına gelmektedir. İnsandan olduğunda ise, “*mevcudatın bilgisine sahip olmak ve hayırlı fiillerde bulunmak*” demektir². Fıkıh Usûlü ilmi ıstılahında ise, “*hükümün konmasına uygun düşen durum, hükümün konmasından amaçlanan sonuç ve hükümün korumak istediği menfaat, dini iktiza ettiği gibi anlamak, şeriattaki maslahat ve menfaat türleri, dine sımsıkı yapışmak, sünnet-i seniyye, hak ile batıl arasını ayırmak ve kuvvetli anlayış*” anlamlarına gelmektedir³. Hikmet kelimesi, Kur'an'da yirmi ayrı yerde geçmektedir⁴.

İzmirli İsmail Hakkı (ö. 1946), hikmet kelimesinin 30 anlama geldiğini ifade etmiştir⁵. Buradaki kast edilen hikmet, şeriattaki menfaat ve maslahat türleridir. Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö.1943), hikmet kelimesini İzmirli gibi geniş bir şekilde yorumlayarak yirmi üç manaya geldiğini ifade etmiştir⁶. İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725)'ye göre hikmet; dil ile hakkın isabeti, kalp ile tefekkürün isabeti, uzuvlarla da hareketin isabetidir⁷.

Hikmetin çeşitli aşamaları vardır. En basit merhaleden en yukarı merhaleye çıkılırken, her hikmet; bir önceki merhale için gaye, bir sonraki merhale için vasıta. En üst merhalede bütün gaye ve maksatların toplandığı noktaya “*nihai gaye*” “*En son maksat*” ismi verilir. “*Şüphesiz en son varış rabbinedir.*”⁸ Bu ayet; nihai gayenin Allah olduğunu

² İsfehani, Ragıp, *el-Müfredat*, Daru'l-Marife, 2011, Beyrut, s.134; İzmirli İsmail Hakkı *Hikmet-i Teşrî' Dersleri*, Süleymaniye Ktp. sr. 3730, mikro film arşivi: 4465, s. 8; Erdoğan Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri sözlüğü*, Ensar Neş. İstanbul, 2016, s.197;

³ İzmirli, *Hikmet-i Teşrî'*, s.8.

⁴ Abdülbaki Muhammed Fuat, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2012, s. 454-455.

⁵ İzmirli, *Hikmet-i Teşrî'*, s. 8.

⁶ Tekin, Mustafa, *Hikmet Sosyolojisi*, Mana Yay. İstanbul, 2017, s.229.

⁷ Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, (fotokopi), ty. c.7 s.73.

⁸ Necm, 53/42.

vurgulamaktadır. Allah(c.c)'a “Hakîm” denilmesinin sebebi budur⁹. Nitekim muhtelif ayetlerin sonunda bu vurgu yapılmaktadır.

Sonuç olarak hikmet kelimesi; doğru karar vermede incelik, derinleri düşünme, vakıf olma anlamlarına gelmektedir.

Teşri' kelimesi, *tef'îl* kalıbında Arapça kökenli olup *yasama, kanun koyma ve kanun yapma* anlamına gelmektedir¹⁰. İstılahi olarak, İnsanın dünyevi ve uhrevi mutluluğunu sağlayacak en güzel hükümlerin Allah tarafından, Hz. Peygamber vasıtasıyla belirlenip düzenlenmesidir¹¹.

İsim tamlaması olan hikmetü't-teşrî': “*Her hukuki hükmün konuluşunda, asıl itibariyle adalet ve maslahat temeline dayalı olarak amaçlanan hedefler ve gayelerdir*” diye tarif edilebilir¹². Ayrıca bu ilmiesrâru't-teşrî' ve ilm-i marifeti'ş-Şerâyi'¹³ olarak isimlendirmekte mümkündür. Bu ilimle ilgili farklı isimlerin kullanılması sebebiyle fukâha, “*hikmet*” kavramını, sufiler (tasavvuf ehli) ise “*esrâr*” kavramını tercih etmişlerdir¹⁴.

Hikmet-i Teşrî ilmi, fikhî hükümlerin hikmet ve maslahatlarından söz eden bir ilimdir¹⁵. Fıkıh Usulü ve bu ilim, şer'î (dini) hükümlerin ve ortaya konuşlarının felsefesidir. İlahi teklifin hikmeti ancak bu ilimle bilinir. Şer'î kanunların vazediliş sebepleri, hükümlerin hikmetleri, emirler, nehiyeler, mükâfaat ve cezanın sebepleri ancak bu ilim yolu ile anlaşılır¹⁶. İzmirli; bu ilmin, Fıkıh'ın alt dalı olduğunu ifade etmekle beraber, Kelam ilminin şubesi olduğunu iddia etmektedir¹⁷.

Kanaatimizce bu düşünce isabetli değildir. Mezkûr ilmin kelam, tasavvuf ve felsefe ilimleriyle ilişkileri olduğu aşikârdır. İzmirli, çok yönlü bir âlim olmakla beraber yaşamış olduğu devrin Kelâmî meselelerine çözüm üretme noktasında bu şekilde düşünmüş olabilir.

Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971) ise hikmet-i teşri' ilmini, bir mesele hakkındaki şer'î hüküm ile hedeflenen maddi-manevi fayda, genel maslahat, toplumun faydası ve o hükmün şer'î hikmetleri olarak tarif etmektedir¹⁸. Kur'an bazı tekliflerin illetini sarahaten, bazılarını işaret yoluyla bildirmektedir. Ancak nassta olmayıp ayrıntılarda yer alan kısımları İslam

⁹ Uludağ Süleyman, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, Türk Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992. s.38.

¹⁰ Muallim Naci, *Lügât-ı Naci*, Çağrı Yay. İstanbul, 1995, s. 243; *TDK Sözlüğü*, TDK Yay. Ankara, 2011, s. 2340.

¹¹ Pekcan Ali, *Mekâsıd Teorisine giriş*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2013, s.37-38.

¹² Pekcan, *Mekâsıd Teorisine giriş*, s.38.

¹³ Kahraman Abdullah, (2010). “Dârülfünûn Müfredatında Bir Ders: Hikmet-i Teşrî' ve Bir Metin”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 15: 348; Baykal Kazım, *Hikmeti Teşri*, Doğu Hâkimiyet Mat. Bursa, 1983, s.3.

¹⁴ Kahraman, “Dârülfünûn Müfredatında Bir Ders: Hikmet-i Teşrî' ve Bir Metin”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 15: 348.

¹⁵ İzmirli, *Hikmet-i Teşri'*, s.2,

¹⁶ İzmirli, *Hikmet-i Teşri'*, s.3.

¹⁷ İzmirli, *Hikmet-i Teşri' veya Mehâsin-i Şerâyi'* Cerîde-i İlmiye Dergisi, 1338, 41,1217.

¹⁸ Bilmen Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yay İstanbul, ty. c. I, s. 18.

âlimleri hikmet-i teşrî' ilmi başlığıyla tedvin etmişlerdir¹⁹. Bu ilim, diğer ilimlerde olduğu gibi zamanla sistematize edilerek geliştirilmiştir.

1.1.2. Hikmet-i Teşrî' İlminin Önemi

Hikmet-i teşrî' ilmi, İslam dininin inceliklerini anlatması bakımından çok büyük bir öneme sahiptir. Zira bazı âlimler, Şâri' tarafından emredilen ve yasaklanan hükümleri, inanların kalbini tam manasıyla ikna etmek için büyük gayret sarfetmişlerdir²⁰. Bu bağlamda İbrahim (a.s.)'in sorgulayıcı tutumu örnek verilebilir.

“Hani İbrahim, “Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demişti. (Allah ona) “İnanmıyor musun?” deyince, “Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için” demişti. “Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir”²¹.”

Ayetten de anlaşıldığı üzere İbrahim (a.s.), bir olan Allah'a iman etmiş, kalbinin mutmain olması için yüce yaratıcıdan diriltmenin keyfiyeti hakkında bilgi istemiştir. Buradan hareketle Hikmet-i teşrî' ilminin, mükellefin imanının kuvvetlenmesine yardımcı olduğu düşünülebilir.

Hikmet-i teşrî' ilmiyle; Şâri' tarafından teklif olunan hükümlerin incelikleri, meşruiyetinin hikmetleri, şeriatın sırları, dünya ve ahiret maslahatları incelenir. Mümin olup şeriatın hikmetlerini anlama noktasında rehberlik isteyen kimse, dinin inceliklerini öğrenerek mutlu olur. Dini hafife alıp alay eden, nakle karşı aklı üstün tutup inanmayan kimse ise hayran kalır²².

Bu ilim sayesinde itaatkâr olan kullar basiret üzere amel eder. Bu ilim sayesinde açık mucizeler tezahür eder, zihinler açıklığa kavuşur. Bu ilim sayesinde akıl ve naklin sentezi, uyumu ortaya çıkar²³.

Hikmet-i teşrî' ilmine karşı çıkanlar ve eleştirenler olduğu gibi bu eleştirilere makul cevaplarla açıklığa kavuşturanlar olmuştur. Bu ilim, dinin inceliklerini araştırması sebebiyle ihlâs ve samimiyet duygularını köreltip salt menfaat odaklı düşünceye sevk etmesi itibariyle haklı olarak tenkitlere maruz kalabilir. Bu tür eleştirilere, Bilmen'in açıklamalarıyla cevap verilebilir;

¹⁹ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Yay. İstanbul, 1973 c.I,s.50.

²⁰ Serkiz Orpilyan-Seyyid Abdülzâde Muhammed Tâhir, *Mahzenü'l-Ulûm*, Şirket-i Mürettebiye Mat. İstanbul, 1308, s. 337.

²¹ Bakara, 2/260.

²² İzmirli, *Hikmet-i Teşrî' veya Mehâsin-i Şerâyi'* Cerîde-i İlmiye Dergisi,1338, 41,1216.

²³ İzmirli, *Hikmet-i Teşrî'*, s.3.

“İslam dini ilahi dinlerin sonuncusu ve hepsinin tamamlayıcısıdır. O halde Müslümanlıktaki dini hükümlerin, emirlerin, nehiylerin hikmetten hâlf olmayacağı pek açıktır. Bundan dolayı, birçok şer’i hükmün hikmetlerini araştırmak caiz, bu alanda filozofça görüşler serdedilmesi kâbildir²⁴.”

Bu ilimle ilgili eserler kaleme alan İzmirli İsmail Hakkı, Hikmet-i teşri’ için yapılan olumsuz endişe ve eleştirilere şöyle cevap verir: “Hikmet ilmi; eşyanın hakikatlerini araştırır, gerçeğe ve mutluluğa ulaştırır. Bu ilim sayesinde kalplerdeki düğümler kalkar, şek ve şüpheden izale olur²⁵.Günümüzde bu ilmin önemi çok iyi anlaşılmaktadır. Zira zihinlerde herhangi bir şüphe olursa derhal o şüphenin giderilmesi için teşri’ hikmetine bakılmaktadır. Ayrıca Hikmet-i teşri’ ilmi sayesinde çeşitli mantıkî oyunlarla dini tahrif etmeye çalışanların gayretleri boşa çıkartılır²⁶.

Kanaatimizce bu sebepten dolayı Asr-ıSaadet’ten itibaren telif edilmiş olan teşri’ eserlerinin tek bir çatı altında sistematîğe oturtulması gerekmektedir. Her ne kadar teşri’ ilmiyle ilgili müstakil bazı eserler yazılmış olsa da bu ilim, Fıkıh Usûlü eserlerinin içinde mezcedilmiştir. Bu düşünce belki aykırı bir fikir olabilir. Ancak bu ilmin daha basit bir şekilde sistematize edilip sosyal hayata sokulması, İslam dininin inceliklerinin özümsemesine yardımcı olabilir.

Hikmet-i teşri’ ilminin temel hedeflerinden biride; mükellefe teklif edilen fiillerin keyfi olmadığını ispat etmektir. Nitekim Şâri’ tarafından emredilen ve nehyedilen her bir hüküm, gerek kamu yararı, gerekse fert yararı adına ne gibi faydalar sağladığını izah etmeye çalışır.

İslam dini teşkilatçı bir yapıya sahiptir. Bu yapı ibadetlerin inceliklerinde ortaya çıkmaktadır. Şâri’ tarafından cemaatle beraber namaz kılmanın, sadece Müslümanlara has kılınması²⁷, teşkilatçı bir yapının tesis edilmesi açısından son derece önem arz etmektedir. Bu sebeple insanlar arasında dayanışma ve kardeşlik duygularının pekiştirilmesi sağlanacaktır. Aynı zamanda bu sistemin, çok yönlü olarak tahlil edilip insanlara anlatılması gerekmektedir. Zira cemaat olgusu daha önceki ümmetlere mahsus bir özellik değildi.

²⁴ Bilmen Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, c.I, s. 122-123.

²⁵ İzmirli, *Hikmet-i Teşri*, s.3.

²⁶ İzmirli, *Hikmet-i Teşri*, s.4.

²⁷ Molla Hüseyin Muhammed bin Ferâmuz bin Ali Rûmî’, *Düerü’l-Hukkâm fî Şerhi Gururu’l-Ahkâm*, Fazilet Neş, İst, ty. c. I, s. 50.

1.1.3. Hikmet-i Teşrî ile Makâsıd Arasındaki Fark

Hikmet-i teşrî' ile makâsıd kavramları anlam olarak birbirlerine yakındır. Hatta öyle ki klasik literatürde birbirlerinin yerinde kullanılmıştır²⁸. İki kavram arasındaki farka değinmeden önce makâsıd kavramının tanımını yapmak yerinde olacaktır.

Makâsıd; “bir şeyi hedeflemek, ona yönelmek” anlamına gelen ‘kasd’ kökünden türemiş olup “niyet, amaç” gibi mânalarda kullanılan maksıd (مَقْصِدٌ) kelimesinin çoğuludur. İslâmî literatürde geniş anlamıyla kullanıldığında “din”, daha dar anlamıyla kullanıldığı zaman “dinî bildirim dayalı amelî hükümler” anlamına gelmektedir. Şeriat kelimesiyle beraber kullanıldığında “dinin gayeleri” ya da “naslarda yer alan amelî hükümlerin gayeleri” manasına gelmektedir. Bu kavram, daha çok İslâm hukukçularınca ele alınması sebebiyle ikinci anlamı ön plana çıkmıştır. Bu sebeple fikhî hükümlerin gayelerini, ifade eden bir tabir haline gelmiştir²⁹. Bu bağlamda makâsıd-ı şerîa, dinin genel hükümlerini ele alması münasebetiyle geneldir.

Hikmet-i teşrî' ise, her bir hükmün hikmet ve felsefesini teker teker ele almasıyla özel (tikel) maksatları ele almaktadır³⁰. Bu taktirde makâsıd, genel (tümel) olması sebebiyle hikmet-i teşrî' den daha kapsamlıdır.

Dini hükümlerin vaz edilmiş gayeleri Allah açısından incelendiğinde makâsıd-ı şerîa, kul açısından incelendiğinde maslahat, Allah ve kul açısından bakınca de hikmet-i teşrî' denilir.

1.1.4. Hikmet-i Teşri' ve Sosyal Ortam

Teşri' ile sosyal ortam arasında sıkı bir ilişki vardır. Zira İslam şeriatı, sosyal hayatta önem arz edecek konuları teşrî' edeceği zaman zeminin müsait olmasını gözetirdi³¹. Bunu namazın farz, içkinin haram kılınmasında görmek mümkündür. İslam şeriatı, insanların zihinlerinde oluşan tevehhümleri bertaraf ederek yeni bir nizam tesis etmiştir. Bunun neticesi olarak, teşrî' olunan emirlerin toplum tarafından benimsenmesi kolay olmuştur³². Burayı biraz daha açmak gerekirse; İslam şeriatı, herhangi bir hükmü vaz edeceğinde insanların dünyevi ve uhrevi maslahatlarını göz önünde bulundururdu. Dolayısıyla emredilen ve nehyedilen hükümler kolaylıkla yerine getirilirdi.

²⁸ Kahraman Abdullah, (2010). ‘Dârülfünûn Müfredatında Bir Ders: Hikmet-i Teşrî' ve Bir Metin’. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 15: (347-348).

²⁹ Boynukalın Ertuğrul, ‘Makâsıdu’ş-Şerîa’ DİA, İstanbul 2003, c. XXVII, s. 425.

³⁰ Kahraman, (2010). ‘Dârülfünûn Müfredatında Bir Ders: Hikmet-i Teşrî' ve Bir Metin’. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 15: 348.

³¹ Teshiri Muhammed Ali, *Min Zavâhiri'l- Âmme fi'l-İslâm*, Tahran, Şebeketü Kütübi'ş-Şia, 2009, s.121.

³² Teshiri, *Zavâhiri'l- Âmme fi'l-İslâm*, s.122.

Hikmet-i teşrî' ilminin sosyal ortamı gözetmesi *hükümlerde tedricilik ilkesinin* yansımasıdır. Buraya araştırma konumuz olan namaz ibadetinin üç merhaleden farz kılınmasını örnek olarak verebiliriz. Zira namaz ibadeti derhal emredilmemiş olup, zaman ve zemin gözetilerek farz kılınmıştır³³.

1.1.5. Hikmet-i Teşrî' İlminin Ön Plana Çıkarılmasının Gerekliği

Bu ilmin gün yüzüne çıkartılmasındaki maksat, dinin inceliklerini, maslahata mebni olduğunu ve insanların kalplerini İslam'a ısındırma amacıyla dinin koymuş olduğu hükümlerin satır aralarında bir şeylerin gizli olduğunu ifade etme açısından önemlidir.

Hikmet-i Teşrî' ilmi, İslam dininin evrenselliği açısından mihenk taşı mesabesinde. Zira zamanın değişmesi sebebiyle dini hükümlerin ihtiyaçlara cevap verememesi gibi bir takım görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşlerin karşısında, dinin sabitelerini koruyacak ve İslam ruhuna uygun olacak şekilde Kur'an ve Sünneti; gelişen ilmi çalışmalar paralelinde insanlığın meselelerine çözüm üretmede göz önünde bulundurulması gereken bir ilimdir.

İslam'ın şer'î hükümleri çeşitli mecralarda araştırma konusu olmaktadır. Kimi zaman oruç, kimi zaman zekât, kimi zamansa namaz ibadeti her yönüyle incelenmektedir. Önceki dönemlerde genelde âlimler, özelde ise fıkıh âlimleri, bu meseleleri kendi eserlerinde farklı boyutlarıyla ele almışlardır. İslam teşrî' felsefesinde temel gaye maslahattır. Günümüz dünyasına bu maslahatı detaylandırarak anlatmak, İslam dininin benimsenmesi adına önemli bir katkı sağlayacağı muhakkaktır.

1.1.6. Hikmet-i Teşrî' İlminin Gayesi

Bazı âlimler; *mükellefe teklif edilen emir ve nehiyelerin gayesi zorluk, ahireti kazanmak için imtihan ve kulluğu izhar etmekten başka bir şey değildir* deseler de, şeriat; ayetlerde kesin olarak beyan olunduğu üzere, dünya ve ahirette kulların maslahatına binaen vaz olunmuştur. Buna ilave olarak, bazılarının söylediği gibi şeriat zorluk ve zahmet için teklif edilmemiştir³⁴. İslam dini, evrensel ve son dindir. Bu itibarla kendisinde dinamizmini koruma ve tüm beşerin ihtiyaçlarına rahatlıkla cevap verebilecek derinlik mevcuttur. Çünkü beşerin günlük cüz'î ihtiyaçlarını, fer'î meselelerini halletmek için tafsîlî hükümler koymayıp, sadece umumi ve küllî prensipler vazetmiştir³⁵.

³³ Fî Şeâiri'l-İslâmi't-Taabbudiyye ve'd-Diyânâti's-Semâviyye, s. 10, <https://www.alukah.net/library/0/97846/>. (10 Aralık 2018.)

³⁴ Raysûnî Ahmed, *el-Medhal ila Makasidü's-Şerîa*, Dârü's-Selâm, Riyad,1431/2010, s.23.

³⁵ Udeh Abdülkadir, *İslam Şeriatı*, Nur Yay. Ankara, 1969, (Çev. A. Nuri Karcioğlu), s.28.

İmam Şâtübî (ö.790/1388), el-Muvâfakât isimli eserinde, bazılarının teşrî' ile alakalı; “şeriatın akılla bilinemeyeceğini, maslahat ve mefsetetin teşrî' vasıtasıyla öğrenilebileceğini, dünyevi maslahatların ise tecrübeler, zanlar, akıl ve adetler vasıtasıyla bilinebileceği...” görüşlerini ele alıp, katıldığı ve katılmadığı yerleri izah etmiştir. Şâtübî, Ahiretle ilgili açıklamalara katıldığını, dünyevi meselelerin bazısına katılıp bazısına katılamayacağını ifade etmekle beraber, şeriatın dünyevi ve uhrevi olmak üzere çift taraflı maslahatı göz önünde bulundurmak suretiyle vazolunduğunu izah etmiştir. Dünyevi adetlerin ise insan aklının tecrübelerinin sonucu itibariyle kısıtlı olduğunu dile getirmiştir³⁶. Buna göre insanın bütün şer'î meseleleri akıyla çözmesi muhaldir. Zira insan, akıyla her şeyi kavrayacak fitratta yaratılmamıştır.

Bu ilimle İslam şeriatının mükelleflere vazetmiş olduğu tekliflerde, onları huzura erdirecek, toplum içerisinde aktif hale getirecek, salih amellere yönelmesi ivme kazanacaktır³⁷. Buradan anlaşılıyor ki, Şâri' tarafından emredilen ve nehyedilen hükümlerinsan fitratına uygundur, hayatın içinde onu aktif tutmayı hedeflemektedir, dünya ve ahiret mutluluğu da bu hükümlerin ifa edilmesiyle mümkün olacaktır.

İmam Şâtübî, şeriat'ın emirlerini yerine getiren insanı değerlendirirken, *sırf emredildi* düşüncesiyle emirlere yapışan kişinin amelinin daha ihlâslı olması ve ibadete dönüşmesinin daha kolay olabileceğini ifade eder. Ancak emrin illetlerini nazarı itibare alarak ameli yerine getirenleri farklı şekillerde tasnif ederek, Şâri'in asıl maksadını kaçırdığını ifade eder³⁸.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere ibadetin asıl maksadı; Allah (c.c.)'a kulluk yapmaktır. Yapılan bu kulluğun neticesinde bir takım dünyevi ve uhrevi menfaatler hâsıl olmaktadır. Kul, kendisi için vazolunan ibadetleri dünyevi ve uhrevi menfaatler doğrultusunda yaptığı takdirde arzulanan maksat gerçekleşmemiş olur. Çünkü kullukta makbul olan, ihlâslı olarak yapılan amellerdir.

1.2. Hikmet-i Teşrî' İlminin Tarihi Seyri

Hikmet-i teşrî' ilmi, günümüzdeki ismiyle İslam Hukuku'nun alt ilimlerinden bir çeşit hukuk felsefesi niteliğindedir. Bu ilimle ilgili pek çok eserde bilgiler olmakla beraber sistematik değildir. Genel itibariyle Fıkıh usûlü kitaplarının alt başlıklarında zikredilmiştir. Konusu itibariyle tasavvuf ilminin ilgi alanına girip, muhtelif eserlerde gerek ayet ve hadis, gerekse iş'âri yorumlar ışığında bilgiler serdedilmiştir. Ayrıca hadis külliyyatının şerh kitaplarında da hikmet-i teşrî' ile ilgili bilgiler mevcuttur.

³⁶ Şâtübî Ebu İshak, *el-Muvâfakât*, (Çev. Mehmet Erdoğan), İz Yay, İstanbul, 2016, c.II, s.45-46.

³⁷ Şâtübî, *el-Muvâfakât*, c.II, s. 176.

³⁸ Şâtübî, *el-Muvâfakât*, c.II, s. 197-198.

Resûlullah (s.a.v.)'ın yanında o kadar (âlim) sahabe olmasına rağmen hiçbiri böyle bir işe kalkışmadığından ve şer'i meselelerin gizemli ve kapalı olması sebebiyle hikmet-i teşrî' ilminin tedvininin mümkün olmadığı şeklinde itirazlarda bulunulmuştur. Ancak onların kalpleri ve zihinleri saf olması cihetiyle böyle bir teftişe kalkışmadılar³⁹. Daha sonraki dönemlerde tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinin tedvin edildiği gibi bu ilim hakkında da müstakil çalışmalar yapılmıştır⁴⁰. İzmirli İsmail Hakkı'nın da ifade ettiği üzere, bu ilmin kökü tıpkı diğer İslamî ilimler gibi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dayanmaktadır⁴¹. Ancak bu ilim; Fıkıh, Tefsir ve Hadis ve Felsefe ilimleri arasında dağınık durumdadır. Burada şu konuya açıklık getirmek yerinde olacaktır; Sahabe-i Kiram, Tâbiin ve Tebe-i Tâbiîn döneminde bu ilimle alakalı çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar, konularına göretefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinde ele alınmıştır.

Hikmet-i teşrî' ilmi ile ilgili tedvin olunan ilk eser; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman el-Buhârî (ö.576)'nin *Mehâsinü's-Şerîa ve'l-İslâm* isimli kitabıdır⁴². Daha önce bahsedildiği üzere mezkûr ilimle ilgili olarak, ilk dönemlerde müstakil kitaplar kaleme alınmasa da bu ilimle alakalı meseleler, usûl kitaplarının bölümleri arasında zikredilmiştir.

Dârülfünûn'da Hikmet-i teşrî' derslerine giren İzmirli, bu ilimle ilgili bir eser kaleme almanın zor olmakla beraber gerekli olduğunu dile getirmiştir⁴³.

İzmirli'nin bu ilimle ilgili *Cerîde-i İlmiyye*'de yazdığı makale ve Dârülfünûn ders notları değerlendirildiğinde, Hikmet-i teşrî' ilminin esas iskeletini oluşturmayı amaçladığı anlaşılabilir.

Hikmet-i teşrî' ilmine pek çok âlim hizmet etmesine rağmen, müstakil eser azdır⁴⁴. Kanaatimizce Fıkıh Usûlü ilminin alt dalı olarak görülmesi sebebiyle bu kadar az çalışma yapılması makul karşılanabilir.

1.2.1. Hikmet-i Teşrî' (Makâsıd) Literatürü

Hikmet-i Teşrî' ilmi, genel olarak İslam Hukukunun temel ilkelerini, özel olarak da her bir hükmün kendine has hikmet ve inceliklerini ortaya koymaya çalışır. Bu tür yazılmış eserlere "*esrâru't-teşrî' hikmetü't-teşrî'*" isimleri verilmektedir⁴⁵. Bu isimlendirme, İslam Hukuk Tarihi'nin son dönemlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde fıkıh ilminin alt kısımlarından biri olarak Dârülfünûn'da Hikmet-i Teşrî' dersleri olarak okutulmuştur.

³⁹ İzmirli, *Hikmet-i Teşrî'*, s.4.

⁴⁰ İzmirli, *Hikmet-i Teşrî'*, s.5.

⁴¹ İzmirli, *Hikmet-i Teşrî' veya Mehâsin-i Şerâyi'* Cerîde-i İlmiye Dergisi, 1338, 41, 1217.

⁴² İzmirli, *Hikmet-i Teşrî'*, s.7.

⁴³ İzmirli, *Hikmet-i Teşrî' veya Mehâsin-i Şerâyi'* Cerîde-i İlmiye Dergisi, 1338, 41, 1217.

⁴⁴ İzmirli, *Hikmet-i Teşrî'*, s.7.

⁴⁵ Karaman Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, Ensar Neş. İstanbul, 2016, c.I, s.32.

İlk Fıkıh Usûlü eseri olarak bilinen *er-Risâle* 'den günümüze kadar gelmiş olan yüzlerce usûl eserlerinde mezkûr ilimle ilgili azda olsa bilgiler verilmiştir. Ancak müstakil olarak pek fazla eser mevcut değildir. Hikmet-i teşrî' ile makâsıd arasında sıkı bir ilişki olduğu daha önce izah edilmişti. Bu sebeple makâsıd teorisinin dönemleri esas alınarak literatür bilgisi verilecektir.

1.2.2. Cüveynî (ö.478/1085) Öncesi Dönem

Hikmet-i Teşrî' ilmi ile ilgili yaptığımız çalışma sonucu şu eserler karşımıza çıkmaktadır:

- Hakîmü't-Tirmizî (ö.285/898): *es-Salâtü ve Mekâsıdüha, Kitâbü İsbâti'l- 'İlel, el-Hacc ve Esrâruh, Ma 'rifetü'l-Esrâr, Esrâru Mücâhedeti 'n-Nefs.*
- Ebûbekir Kaffâl Şâşî (ö.365/975): *Mehâsinü 'ş-Şer'ia* '.
- Ebûbekir Ebherî (ö.375/985): *Mes' eletü'l-Cevâb ve 'd-Delâil ve 'l- 'İlel.*
- Şeyh Sadûk İbn Bâbeyh (ö.381/991): *'İlelü 'ş-Şer'ia*⁴⁶.
- Ebûbekir Bâkılânî (ö.403/1012): *et-Takrîb ve 'l-İrşâd fî tertîbi Turukı 'l-İctihâd*⁴⁷.

1.2.3. Cüveynî (ö.478/1085)- Şâtıbî (ö.790/1388) Arası Dönem

Bilindiği kadarıyla Makâsıd konusunu sistemli olarak eserlerinde ilk işleyen kimse İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynîdir⁴⁸.

- İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî (ö.478/1085): *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh, et-Telhîs fî Usûli'l-Fıkh.*
- Ebû Hâmid el-Gazâlî (ö.505/1111)⁴⁹: *Şifâü 'l-Ğalîl ve el-Mustasfâ.*
- Râgıb el-İsfehânî (ö.503/1109): *Kitâbu 'z-Zer'ia ilâ Mekârimi 'ş-Şer'ia.*
- Muhammed b. Abdurrahman el-Buhârî el-Hanefî (ö.546): *Mehâsinü 'l-İslâm ve 'ş-Şer'ia*
- Fahrüddîn er-Râzî (ö.606/1209): *el-Mahsûl fî Usûli'l-Fıkh* , *el-Meâlim fî ilmi Usûli'l-Fıkh*
- Seyfüddîn el-Âmidî (ö.631/1233): *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm.*
- İbnü'l-Arabî (ö.638/1240): *Fütühât-ı Mekkiyye ve el-İ'tibâr.*

⁴⁶ Bu kitap Şia'nın konuya bakış açısı ile ilgilidir.

⁴⁷ Bâkılânî bu eseri iki kez kısaltmış olup birisine, *el-İrşâdü's-Sağîr*, diğerine *el-İrşâdü'l-Mütevasıt* ismini vermiştir.

⁴⁸ Pekcan, Mekâsid Teorisine Giriş, s. 30.

⁴⁹ Gazâlî, *zarûriyyât-hâciyyât-tahsîniyyât* kavramlarını ilk kullanıp formüle edendir.

- ‘İzz b. Abdisselâm (ö.660/1262): *Kavâidü’l-Ahkâm fî Mesâlihi’l-Enâm* “*Mekâsîdü’s-Salât, Mekâsîdü’s-Savm, Menâsikü’l-Hacc ve Ahkâmü’l-Cihâd ve Fadlüh.*
- Şihâbüddîn el-Karâfî (ö.684/1285): *Tenkîhu’l-Fusûl, el-Furûk.*
- Necmüddîn et-Tûfî (ö.716/1316): *Maslahat Risalesi.*
- İbn Teymiye (ö.728/1328): *Mecmûu Fetâvâ ve es-Siyâsetü’s-Şer’iyye fî Islâhi’r-Raiyye.*
- İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye (ö.728/1328):*Miftâhu Dâri’s-Saâde, Şifâü’l-Alîl fî Mesâili’l-Kadâ ve’l-Kader ve’l-Hikme ve’t-Ta’lîl, İ’lâmü’l-Muvakkîn an Rabbi’l-Âlemîn ve et-Turuku’l-Hukmiyye fi’s-Siyâseti’s-Şer’iyye.*
- Şemsüddîn İbn Müflih el-Hanbelî (ö.763/1362): *el-Âdâbü’s-Şer’iyye ve’l-Mesâlihu’l-Mer’iyye.*
- Ekmelüddîn el-Bâbertî (ö.786/1384): *Hikmetü’l-Furûd.*
- Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö.816/1413): *Risâle fî Enne Ef’âlehû Teâlâ Yeterattebü Aleyhâ Mesâlih.*
- Molla Fenârî (ö.834/1431): *Fusûlü’l-Bedâyt*⁵⁰.

1.2.4. Şâtıbî (ö. 790/1388)- İbn Âşûr (ö.1973) Arası Dönem

- Şâtıbî (ö.790/1388): *el-Muvâfakât ve el-İ’tisâm.*
- Celâlüddîn Devvânî (ö.908/1502): *Risâle fî Enne Ef’âllahi Teâlâ Tete’allaku bi’l-Ağrâz.*
- İbn Kemâl Paşa (ö. 940/1534): *Risâle fî’l- ‘Ille ve’l-Ma’lûl.*
- Ahmed Konevî: (ö. ?): *Risâle fî Ef’âlillahi Mu’allaka bi Mesâlihi’l’ibâd.*
- Şah Veliyyullah Dihlevî (ö.1176/1762): *Huccetullâhi’l-Bâliğa.*

1.2.5. Türkiye Dışında Yapılan Çalışmalar

Yaptığımız araştırmalar kadarıyla, Türkiye dışında da Hikmet-i teşrî’ ile ilgili doktora ve yüksek lisans seviyesinde akademik çalışmalar yapılmaktadır.

- Abdülaziz el-Muhammed Selman: *Min Mehâsini’d-Dîni’l-İslâmî,* y.y, t.y, 1396/1976.

⁵⁰ Kanaatimizce ihtiva etmiş olduğu bilgi açısından Türkiye’de hala aşılamayan Ömer Nasuhi Bilmen’in *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* isimli eserinin kaynaklarındandır.

- İbrahim Avedeyn: *Min Mehâsini's-Şerîati'l-İslâmî*, Müessesetü'l-Arabiyye, Kahire, t.y.
- Muhammed Enis Ubâde: *Hikmetü't-Teşrî'*, y.y, t.y.
- Mehdî es-Semâvî: *Min Esrâri't-Teşrî'l-İslâmî*, Matbaatü'n-Nu'mân, Necef, 1385/1965.
- Abdullah el-Cevâdî et-Taberî: *Hikmetü'l- 'İbâdât*, Dâru'l-İsrâ, Beyrut,2011.
- Ahmed er-Reysûnî: *Medhal ilâ Makâsîdüş-Şer'iyye*, Dâru's-Selâm, Rabat, 1431/2010.
- İhsan Mir Ali: *el-Makâsîdu'l-Âmme li's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Dâru's-Sekâfe, Dimeşk, 1430/2009.
- Süleyman b. Muhammed b. Abdullah b. En-Necrân: *el-Mufâdala fi'l- 'İbâdât*, Mektebetü'l-'Abîka, Riyad, 1425/2004.
- Kâdı Saîd Kummî: *Esrâru'l- 'İbâdât ve Hakîkatü's-Salevât*, y.y, y.y,Tahran,1339.
- Ali Ahmed el-Cürcâvî: *Hikmetü't-Teşrî' ve Felsefetüh*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1424/2003.

1.2.6. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Hikmet-i teşrî' ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmaları iki bölüme ayırmayı uygun gördük. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yapılan çalışmalar ve Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yılları yapılan çalışmalar birinci kısımda ele alınmıştır.

İkinci kısma ise son yıllarda yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Bu kısma çeviri kitapları ve hikmet-i teşrî' ile dolaylı olarak bahseden kitapları almamayı uygun gördük.

1.2.6.1. Osmanlı'nın Sonu-Cumhuriyetin İlk Dönemi Yapılan Çalışmalar

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde (1912 ve 1913) Dârulfünûn diye isimlendirilen üniversitenin Ulûm-i Âliye-i Diniyye Şubesi (İlahiyat Fakültesi), fıkıh grubu içerisinde hikmet-i teşrî' dersi müfredatta yer almış olup birinci ve ikinci sınıflarda ikişer saat okutulmuştur. Bu dersler için başta İzmirli İsmail Hakkı olmak üzere bazı müderrisler görevlendirilmiştir. Aynı zamanda derslere giren müderrislerin vermiş oldukları dersler, ders notu şeklinde neşredilmiştir. Bu ders notlarının bir kısmı matbu, bir kısmı ise el yazısı şeklindedir⁵¹. Rüştüye

⁵¹ Kahraman Abdullah, *Ömer Nasuhi Bilmen'in Eserlerinde Hikmet-i Teşrî'*, Nizamiye Akademi, İstanbul, 2017, s.21-22.

ve İdâdî gibi Dârulfünûn haricindeki okullarda okutulan ilmihal ve fıkıh kitapları, bu ilimle alakalı sistematik olmasa da faydalı bilgiler içermektedir.

Son dönem Osmanlı Medreselerinde okutulan kitaplar değerlendirildiğinde hikmet ve maslahat eksenli bir eğitim programının icra edildiğini görmek mümkündür.

Osmanlı'nın son döneminde yetişen Mehmet Zihni Efendi (ö. 1913), Seyyid Bey (ö. 1925), İzmirli İsmail Hakkı, Ömer Nasuhi Bilmen, Elmalılı Hamdi Yazır, Said Nursî (ö. 1960) gibi müelliflerin hikmet-i teşrî' ile ilgili doğrudan veya dolaylı olarak eserlerinde işlemleri tesadüf olmasa gerektir.

- Hacı Emirzâde (ö.1792): *Risâle fî Beyâni Devâmi 'l-Hükm mâ Bakıyet İlletuh*⁵².
- Münif Mehmet Paşa (ö.1910): *Hikmet-i Hukuk*⁵³.
- Hasan Fehmi Paşa (ö.1910): *Hikmet-i Teşrî'*⁵⁴.
- Mehmed Hâlid: *Mekâsıd-ı Kanûn*⁵⁵.
- Tâhir el-Cezâirî (ö.1920): *Celâu't-Tab' fî ma'rifeti Makâsıdü'Şer.*
- Seyyid Bey: *Mebâhis-i Husûn ve Kubuh, Usûl-i Fıkıh- Medhal, Usul-i Fıkıh Mebâhisinden İrade kaza ve kader.*
- Mehmed Fehmi Ülgener (ö.1943): *Hikmet-i Hukuk-ı İslamiyye*⁵⁶.
- İzmirli İsmail Hakkı: *Hikmet-i Teşri' ve Hikmet-i Teşrî' Dersleri.*
- Ahmed Esad Arsebük (ö.1954): *Garb Hukuku Nazariyeleri.*

1.2.6.2. Cumhuriyet Sonrası Yapılan Çalışmalar

Daha önce değindiğimiz gibi hikmet-i teşrî' ilmi ile alakalı çalışmalar yapıldığı gibi, bazı kitaplarda dolaylı olarak bir bölüm altında ele alınmıştır. Biz burada hikmet-i teşrî' ile alakalı yapılan çalışmaları genel olarak zikredeceğiz. Ayrıca günümüzde bu alanla ilgili olarak akademik çalışmaların sayısının arttığını söylememek mümkündür.

- Ömer Nasûhî Bilmen: *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu, Kurban/ Mahiyyeti, Vücubu, Hikmet-i Teşrîyesi.*
- Kazım Baykal (ö.1993): *Hikmet-i Teşrî'.*
- Abdullah Kahraman: *Ömer Nasûhi Bilmen'in Eserlerinde Hikmet-i Teşri' Dini Hükümlerin Sırları ve Hikmetleri, İslâm Hukukunda Değişim ve İbadetler.*

⁵² Yazma bir nüshası için bkz. Süleymaniye ktp. Tasnif. no. 297.5, sr. No 26236, Demirbaş, 0003772.

⁵³ bk. İstanbul 1302. Marmara İlahiyat Fakültesi ktp. Sr. no. 18275, tsnf. No.340.12., Demirbaş no:00512245.

⁵⁴ bk. Ebuzziyâ Matbaası, Dersaadet 1329, Ayrıca bkz. Marmara İlahiyat Fakültesi ktp. sr. no. 22913. tsnf no297.5. Demirbaş no:0010028.

⁵⁵ bk. Dâru't-Tıbâ'ati'l-Âmire, İstanbul 1306, bk. İSAM ktp. Sr. 27163. Tasnif no:340. Demirbaş no: 0013738.

⁵⁶ Kütüphane-i Cihan, İstanbul 1911, Ayrıca bk. Marmara İlahiyat Fakültesi ktp. Sr. no.5104, Tasnif. no. 297.9, Demirbaş no: 0001152.

- Süleyman Uludağ: *İslâm 'da Emir ve Yasakların Hikmeti*.
- Niyazi Kahveci: *İslam Hukuk Felsefesi*⁵⁷.
- Fahri Unan: *Anglikan Kilisesine Cevap*⁵⁸.

Sonuç olarak bu ilimle ilgili bazı çalışmalar yapılmış olmakla beraber, bu çalışmaların yeterli dereceye ulaşmadığını düşünebiliriz. İslam Hukuku'nu ana hatlarıyla ihtiva eden herhangi bir eser merkeze alınıp ayet ve hadis bağlamında bu çalışma yapıp bu ilme katkı sağlanabilir.

1.3. Akılla Anlaşılması Bakımından Dini Hitap ve Hükümler

İslam dininin hitap ve hükümlerinin tahlil edilmesinde *Ta'lil* ve *Taabbud* kavramları terimleşmiş ve çok önemli hale gelmiştir. Teşri' tarihi boyunca usûl âlimleri bu kavramlar üzerinde ihtilafa düşüp farklı görüşler serdetmişlerdir. Bu ihtilafın semeresi; herhangi bir meseleyi değişik şekillerde yorumlayıp, o meselenin kıyasa açık olup olmaması hakkında bilgi vermesi açısından bizlere çok önemli bir ışık tutmaktadır. Günümüze kadar tevarüs eden ilmi birikim neticesinde dini hitapla ilgili kavramları daha iyi mukayese imkânı sunmuştur.

Namaz, bu tasnifte taabbudî kısma girmesi sebebiyle taabbud kavramı üzerinde uzunca durulmuştur. Konu ile ilgili ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır. Bu konu kelim ve usûl âlimleri arasında tartışmalara da sebep olmuştur. Doğal olarak hikmet konusu da bu tartışmalardan nasibini almıştır. Konu çok uzun ve teferruatlı olduğu için ana hatlarıyla temas edilmeye çalışılmıştır.⁵⁹

1.3.1. Taabbud ve Ta'lil Kavramlarının Önemi

Hükümlerin istinbatı ile kayda geçirilmesi ve tahkik yapan kimselerin şerhleri hariç, hükümlerin meşruiyetini öğrenmek gereksiz olarak addedilmiştir. Özellikle taabbudi olan yerlerde bu şekilde irdelemek doğru değildir. Zira irdeleyen kimsenin hataya düşme tehlikesi muhtemeldir⁶⁰. Bu kaidenin hulasasından; taabbudi olan kısımlar ayet ve hadislerle izah edilmişse rahatlıkla yorum yapılabilir. Ancak Şâri' tarafından bu bağlamda herhangi bir nas gönderilmemişse bu takdirde yorum yaparken biraz daha temkinli olmak gerektiği anlaşılmaktadır. Bu minvalde gerek felsefe gerekse tasavvuf ehli, bazı yorumlarda bulunmuşlardır. Fıkıh Usûlü sahasında da birtakım yorumlar yapmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

⁵⁷ Son dönem Osmanlı Âlimlerinden Mehmet Fehmi(ö.1943)'nin, Hikmet-i Hukuk-i İslâmiyye isimli eserinin sadeleştirilmiş halidir.

⁵⁸ Son dönem Osmanlı âlimlerinden olan ve Hikmet-i Teşri' ilminde eserleri olan İzmirli İsmail Hakkı'nın *el-Cevabü's-Sedîd fî Beyâni Dîni't-Tevhîd* isimli eserinin sadeleştirilmiş halidir.

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Kahraman Abdullah, *İslam Hukukunda Değişim ve İbadetler*, Ensar Neş. İstanbul, 2017.

⁶⁰ Mıkarri Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmet, *el-Kavaid, Câmiatu Ümmi'l-Kurâ*, Mekke, ty, s. 406-407.

O halde taabbudî olan hükümlere karşı yapılması gereken; emre sınıksız itisal etmek, sonrada hikmet aramak en doğru yöntem olacaktır.

Taabbudî bir durumla karşı karşıya kalan Mükellef, bunu sadece şeriatın emrettiğini ve bir maslahata binaen Şâri' tarafından emredildiği düşüncesine kapılmasını tenbih etmek güzel olur⁶¹. Bunun yansımalarını Kur'an'da görmek mümkündür.

“Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir⁶²“.

Bu ayet incelendiğinde, Şâri' tarafından, bu hükmün gerekleri yerine getirildiğinde bir takım hikmetler görüleceği, ayetin devamında vurgulanmıştır. O halde teklif edilen her bir yükümlülüğün mükellefin menfaatine olduğu anlaşılabilir.

Taabbud kelimesinde bu kadar katı düşüncelerin oluşmasının sebebi, dinin sabitelerine hâlel getirmeme adına yapılan ihtiyatî tedbirlerdir. İslam dini son din olması itibariyle Şâri' tarafından, tüm insanlığın ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte tasarlanmıştır. Güncel gelişmeler karşısında dinde de bazı yeniliklerin olması kaçınılmazdır. Bu durum elbette tabiidir. Ancak bu değişimler dinin aslî unsurları olan yerlerde olmayıp, muamelat gibi hayatın akışını kolaylaştıracak yerlerde olması gerekmektedir. Taabbudî olan ibadetlerin kıyasa mevzu bahis olması, dinin ana omurgasına zarar verir.

Söz konusu değişiklikler de gelişigüzel yapılmamalıdır. Bu amaçla kurulmuş olan, yetkin (ehil) âlimlerden oluşmuş komisyonlar tarafından yapılması gerekir Bu maksatla İslam dünyasında *Din İşleri Yüksek Kurulu* gibi benzeri yapılar oluşturulmuştur.

1.3.2. Sırf Tahakküm ve Taabbud İçin Olanlar

Taabbud kelimesi; sözlükte boyun eğme, alçak gönüllü olma, itaat etme, tapma, kulluk etme ve köle gibi anlamlara gelen “a.b.d” (عبد) kelimesinden türemiştir⁶³. Taabbud; kelime olarak, tapınmak, ibadet etmek, kulluk etmek, insan fail kılındığında, birisinin kendisine ibadet etmesini istemek, Allah fail kılındığında ise; kullarını ibadet vb. yükümlülüklerle sorumlu tutması manasına gelmektedir⁶⁴.

⁶¹ Necran Süleyman b. Muhammed b. Abdullah, *el-Mufadala fi'l-İbâdât*, Mektebetü'l-Ubeykan, 1425/2004, s.304.

⁶² Tevbe, 9/60.

⁶³ İbn manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, ty, “a.b.d”, c. III, s. 270-273: İsfehânî Râgıb, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, s. 322.

⁶⁴ İbn manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “a.b.d”, III, 270-273; İbn Abbad, İsmail, *el-Muhît fi'l-Lüğa*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1994, “a,b,d”, I, 430; Muallim Naci, *Lügati-Naci*, s. 253.

Taabbud (تعبد) kelimesinin sonuna nisbet yâ'sı getirilip taabbudî (تعبدى) olduğunda, Fıkıh Usûlü terimi olup; bir hükmün taabbud alanına dâhil olduğunu ifade etmektedir. Taabbud niteliği taşıyan hükümler *taabbudî* veya *el-Ahkâmü't-taabbudiyye* (الأحكام التعبدية) diye isimlendirilir⁶⁵.

Taabbud kelimesinde; efendi ile köle arasındaki irtibatla, Allah ile kul arasındaki irtibat ilişkilendirilmiştir. Nasıl ki, efendi kölesine istediği gibi emir veriyorsa, Allah da kuluna dilediği gibi emreder ve kul bu emri sorgulama salahiyetine sahip değildir. Gerek kölenin gerekse kulun, verilen emri sorgulama veya mantıklı bir izah bulma gibi bir durumu söz konusu değildir. O yüzden emir ve yasakların sebep ve maksatlarını kendi aklına göre yorumlayıp ona göre hareketlerini ayarlayan bir kimse iyi kul olamaz. Yüksek seviyede tertip edilmiş ilahi nizamı kulun kendi idrak seviyesine indirmesi doğru olamaz⁶⁶. Mükellefe teklif edilen emir ve nehiylerin hikmet ve maslahattan beri olduğunu söylemek de yersizdir. Çünkü mükellefe teklif edilen emir ve nehiyeler ibadettir, kulluktur, imtihandır.

Taabbudî ibadetlerin en başında; îman, kelime-i şehadet, namaz, oruç, zekât vb. gibi dinin sabiteleri vardır. Bu gibi ibadetler dinin korunmasına yöneliktir. Kıyas ve akıl yürütme asla kabul etmez. “Meselâ namaz gerek bütünü gerekse ayrıntıları bakımından taabbüd sayılmış ve namazla ilgili hükümlerin ta'île açık olmadığı söylenmiştir.”⁶⁷ İslam fikhında ibadetler bu kısma girmektedir. Kıyas ve mantık kabul etmez, taabbudla bağdaşmaz. Akıl ve mantığı kullanmak, İslam dinine ve insan fikrine zarar verir. Bu konu ile alakalı olarak tasavvuf ehli, iş'ârî yorumlar yapmış olup muhtelif eserlerde zikretmişlerdir. Çalışmamız Tasavvufi sahada olmamasına rağmen bu konuyu namazla alakalı ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz.

Günümüz çağdaş insanları; bilim ve teknoloji serüveninin insanlık tarihi boyunca yapmış olduğu ilmi çalışmalar ve buluşların zirveye ulaşmasıyla her şeyi sorgulamaya başlamıştır. İslam fikhında ise ibadetler bahsi, farklı fikirler olmakla beraber genel görüşe göre *taabbudî*dir, yoruma açılmaz. “Aklın ve ilmin sahası ve yetkisi doğru olarak tespit edilmezse akıl ve ilim adına dine yapılacak müdahaleler dini camiada ve ma'sheri vicdanda onulmaz yaralar açar⁶⁸.”

Namaz, oruç, hac vb. Taabbudî olan ibadetlerde bi'l-istikrâ illet bulunmamıştır. Burada asıl gaye Allah'a saygı duymak, O'nu yüceltmek ve O'na yönelmektir. Bu kısım mantıki çıkarımları kabul etmez⁶⁹.

⁶⁵ Kahraman, Abdullah, *İslam Hukukunda Değişim ve İbadetler*, Ensar Neş. İstanbul, 2017, s.31.

⁶⁶ Uludağ Süleyman, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmetleri*, s.22.

⁶⁷ Apaydın, H. Yunus “Ta'lil”, *DİA*, İstanbul, 2010, c. XXXIX, s. 512.

⁶⁸ Uludağ Süleyman, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmetleri*, s.24.

⁶⁹ Şâtübî, *el-Muvâfakât*, c. II, s. 302-303.

Allah (c.c.) tarafından İnsanoğluna her ne kadar halifelik, diğer canlılardan farklı olarak akıl ve yeryüzünü imar görevi tevdi edilse de bunların ötesine gidemediğini taabbudî kavramından anlayabiliriz. İlmi gelişmelerin sağlamış olduğu katkılarla bu tür ibadetlerin hikmetine yönelik çalışmalar yapılmıştır, yapılmaktadır ve yapılmaya devam edecektir. Ancak yapılan bilimsel araştırmaların her biri insanoğlunun aczini ortaya çıkarmaktadır. O halde geriye mükellefe tek bir görev düşmektedir; o da Şâri' tarafından vazolunan yükümlülükleri harfiyen yerine getirmektir.

“*Müjdeleyen ve uyaran peygamberler gönderdik ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı tutunacak bir delilleri olmasın! Allah izzet ve hikmet sahibidir*⁷⁰...” Seyyid Kutup (ö.1966), bu ayeti izah ederken; Kur'ân'ın bahsetmediği meselelerin gaybî olduğunu bunlar hakkında konuşulamayacağını, bunların hikmete mebni olduğunu, itaat eden müminlerin karşılığını göreceğini ifade etmiştir⁷¹. Bu ayet hakkında Elmalılı Hamdi Yazır ise, Teşrî-i İlâhi, muhtelif peygamberlere, muhtelif kanunları, zamanın şartlarına ve ümmetlerin kabiliyetlerine göre vazettiğini ifade etmiştir⁷².

Taabbudî kavramı hakkında çeşitli yorumlar yapılmış olup, bu kavramın *denizde boğulmaktan kurtulamayan kimsenin haline* benzetilerek taabbud hakkında tartışmanın yersiz ve anlaşılmaktan uzak olduğu dile getirilmiştir. Ancak, Şâri' tarafından vazolunan hükümler hikmetten uzak olmadığı vurgulanmıştır. Taabbud konusu hakkında âlimler görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Âlimlerden bir kısmı, iman taklitten ibaret olduğu gibi, şeriatın tamamının taklit olduğunu ve Şâri' tarafından gelenlere teslim olmak gerektiği görüşünü savunmuştur. Bununla beraber, hükümlerin illetini, hikmetini, getireceği faydayı inkâr etmemekle beraber te'vili inkâr etmişlerdir⁷³. Bu görüşü savunan âlimlerin dinin zarar göreceği endişesini taşıdıkları görülmektedir. Bu düşünce bir yere kadar makul karşılanabilir, ancak dini hükümlerin inceliklerinin anlaşılıp bunun teorik bir şekilde insanlara anlatılmasında zorluklar olabilir. Bu durum ise teşri' ruhuna aykırıdır.

İkinci grup âlimler ise, her ne kadar şeriat kendilerine tebliğ edilip din tamamlanmış olsa da, bu durumun *Makâsıd'*ın ruhuna aykırı olacağını ve Şâri'in maksadını anlama noktasında sıkıntılar olabileceği görüşünü savunmuşlardır. Ayrıca bu âlimler Şâri' tarafından

⁷⁰ Nisa, 4/165.

⁷¹ Kutup Seyyid, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, (Çev. M.E. Saraç, B. Karlığa, İ. H. Şengüler), Hikmet Yay. İstanbul, 1973.c.IV, s.46.

⁷² Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul,2011. c.III, s.142.

⁷³ Kastallânî Kutbeddin, *Merasidü's-Salât*, Daru'l-Fâdile, Kahire, ty. s.29-30.

getirilen hükümlere teslim olmakla beraber, gelen hükümlerin inceliklerini araştırıp, müminlere anlatıp, onların hükümlere daha iyi bir şekilde sarılmalarını temin etme gayreti içindedirler⁷⁴.

Bazı âlimler, sahabe ve tabiin, taabbudî, ta'lîlî gibi meselelerle uğraşmadıkları için bu tür çalışmaları bid'at olarak görmüşlerdir⁷⁵. Sahabe ve tabiin döneminde bu tür çalışmaların yapılmaması iki sebebe bağlıdır. Birinci olarak Sahabe, emredilen bütün hükümlere teslimiyet gösterecek kadar samimi olmuşlardır. İkinci sebep ise Sahabe ve tabiin döneminde Şer'î ilimler henüz olgunlaşmamıştı. Daha sonraki dönemlerde İslam dini her tarafa yayılmasıyla, geniş kitlelere dini tebliğ etme fırsatı doğmuştur. Değişik ırk ve millete mensup olan insanlara dini en iyi şekilde anlatmak için birtakım ilmi izahlar yapıp, onların Müslüman olmalarını sağlamaları gerekiyordu. Ayrıca yeni meseleler karşısında bir takım problemlere cevap bulmak gerekiyordu. Bu sebeple naslarda birtakım illet ve hikmet aramaya başlamışlardır.

1.3.3. Ta'lîl

Arapça kökenli bir kelime olup, Sözlükte *birini bir şeyle oyalamak, meşgul etmek; ikinci defa su içmek/içirme* anlamlarındaki "all" kökünden türeyen ta'lîl, bir eylem veya hükmün illete dayandırılması, beyan edilmesi, sebep gösterme ve illete bağlanarak açıklanması anlamlarına gelmektedir⁷⁶. Kelam ve fıkıh usûlü terimi olarak bir fiilin veya hükmün illete bağlanması anlamına gelmektedir⁷⁷.

Dini hitabın ikinci kısmı ta'lîlî hükümlerdir. Fıkıh külliyyatında; muameleler, ceza ve medenî hukuk bu kısımdandır. Usûl ilminde nasların ve içerdiği hükümlerin mâkul bir gerekçeye bağlanıp bağlanamayacağı konusu ile ilgilidir. Bununla birlikte kelâmî yaklaşımların tesiriyle bunun öncesinde nasların sahibi olan ve kitap göndermekle bir hitapta bulunan Şâri'in fiillerinin muallel olup olmadığı konusu da tartışılmıştır⁷⁸.

Bu kısmın en önemli özelliği, akıl kıyas yapmaktan ve muhakeme kurmaktan alıkonmadığı için, belli maksatlar ve hikmetler gözetilerek verilen hükümlerde, bu maksat ve maslahatların değişmesiyle, hükümlerin uygulama alanlarının da değişebilecek olmasıdır.

Fıkıh Usûlü ve Kelam âlimlerinin ta'lîl meselesiyle ilgilenmeleri, mevcut hükmün tatbik sahasını genişletmede kullanılması düşünülen kıyasın meşru olarak temellendirilmesi maksadını taşır. Zira kıyasın yapılabilmesi nasla sabit hükmün illetinin araştırılıp ortaya

⁷⁴ Kastallânî, *Merasidü's-Salât*, s.30.

⁷⁵ Kastallânî, *Merasidü's-Salât*, s.31.

⁷⁶ Naci, *Lügat-i Naci*, s. 257; *TDK Sözlüğü*, s.2255,

⁷⁷ Apaydın, Ta'lîl, *DİA*, c. XXXIX, s. 511; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.544.

⁷⁸ Apaydın, Ta'lîl, *DİA*, c. XXXIX, s. 511.

çıkarılmasını gerektirmektedir. *Ta'îlîl*in mümkün olduğu yerlerin temellendirilmesi yapılmadan illet araştırması yapmak mümkün değildir⁷⁹.

Yukarıdaki cümlelerden; şartlar elverdiği zaman bazı hükümlerde kıyasın yapılabileceği anlaşılmaktadır. İslam dini, son din olması sebebiyle bazı konuların zamanın şartlarına göre değişebileceği noktasında esneklik göstermiştir. Buda İslam dininin evrenselliği ile bağdaşmaktadır.

1.4. İbadet

Teşrî'de asıl hikmet, *Şâri*'in emir ve yasaklarına tam bir uyum sağlamaktadır. Bu husus literatürde ibadet olarak formüle edilmiştir. O sebeple konumuza açıklık getirmesi bakımından ibadet kavramının ayrıca ele alınması zaruret olmuştur.

Bu başlık altında hikmet-i teşrî' ve namaz arasında ortak bağ olan ibadet kelimesinin tahlili, önemi, maksadı vb. meseleler ele alınacaktır.

1.4.1. İbadet Kavramının Tahlili

Günümüzde ibadet kavramı güncel bir kavram olan “ritüel” kavramıyla ifade edilir olmuştur. İbadet; sözlükte boyun eğmek, tapmak, kulluk etmek anlamına gelmektedir. Fıkıh ıstılahında ise, *Allah'ın kullarına, imtihan etme maksadıyla tabiatlarının meylettiği fiillerinaksini emretmesidir*. Başka bir ifadeyle *Allah tarafından gönderilen nizamı uymak, kulluk yapmak, tapmak* anlamına gelmektedir.⁸⁰

Ritüel, Francızca kökenli bir kelime olup, ayin, adet haline gelmiş, dini bir törenin veya ibadetin kabul edilmiş ve tanımlanmış prosedürleri; bu prosedürleri içeren kitap veya broşür anlamlarına gelmektedir⁸¹. Bu kelime Arapça kökenli olan nüsük sözcüğü ile aynı anlamı taşımaktadır.

Ritüel (nüsük) ile ibadet kelimesi arasında bazı farklar vardır.

- Ritüel (nüsük) önceden belirlenmiş hareketlerden oluşur, ibadette önceden belirlenmiş hareketler yoktur. Secde ritüeldir ama hayatta kimsenin önünde eğilmeme, mütevazı olma ibadettir.
- Ritüel (nüsük)'in yeri ve zamanı vardır ibadetin yoktur. Tavafritüeldir ama halka karışma, eşitlenme ibadettir.

⁷⁹ Apaydın, Ta'îlîl, *DİA*, c. XXXIX, s. 512.

⁸⁰ Naci, *Lügat-i Naci*, s. 531; Gönenç, Halil, *el-Mevsuatü'l-Fikhiyyetü'l-Müeyyessera*, Hanefiyye Yay. İstanbul, ty, c. II, s. 153.

⁸¹ <https://www.turkedebiyati.org/rituel-nedir/>. (13 Aralık 2018).

- Ritüel(nüsük)'i yapan herkes öyle yapmak durumundadır ama herkesin ibadeti farklı olabilir.

Yukarıda görüldüğü üzere ritüel ile ibadet arasında bazı farklar vardır. Ritüel ibadetin tarzı ve şeklidir⁸².

1.4.2. İbadetin Önemi

Genelde ibadet, özelde namaz olması itibarıyla bu başlıkta “ibadet” kavramı kullanılmıştır. Konuyu daha farklı bir açıdan tahlil etmek için Şia kaynaklı bir iktibas serdetmekte fayda olacaktır.

“Tehlikeli bir yola, tehlike bildiren birçok tabela asılır. Allah’a kulluk yolu da amel, düşünce ve niyeti tehdit eden birçok tehlikelerle doludur. Bu tehlikelere dikkat çekme bağlamında dini kaynaklar ve din önderlerinin tavsiyeleri, ‘Fillah’, ‘lillah’, Fî sebilillah’, gibi tabirlere önemle eğilmiştir⁸³.”

Kıraati'nin de dikkat çektiği üzere Kur'an, yapılan ibadetlerde samimiyete vurgu yapıp, samimiyetin karşılığında ise Allah'ın boyası ile müşerref olunacağını bildirilmektedir. *Allah'ın (verdiği) rengiyle boyandık. Allah'ta daha güzel rengi kim verebilir? Biz ancak O'na kulluk ederiz deyin*⁸⁴. Nitekim Kur'an'da yetmiş yerde *Fî sebilillah* kavramı kullanılmıştır⁸⁵.

İslam şeriatında ibadetlerin maksadı, Allah'ın nimetlerine şükür, itaat ve samimi bir şekilde kulluk haklarını ifa etmektir. Bu sebeplerden ötürü, ibadetlerin özünde, beşerin inatlaşarak muhalefet etmesi, meşakkat vermek, eziyet etmek veya onlara taşıyamayacağı bir yük yüklemek yoktur. İbadetlerin kullara yük olmadığı, hastalık, sefer veya bir özür sebebiyle bazı durumlarda kullara verilen zorlukları kaldırma ruhsatı bunun göstergesidir⁸⁶.

“İnsanda tapınma eylemini gerçekleştiren asıl niyet, ‘bağımlılık şuuru’dan beslenmektedir. Kendi varoluş imkânlarıyla tam ve mükemmel olmayan insanın, her şeyini kendisine borçlu olduğu mükemmel ve yüce varlığa karşı itaat ve yakınlaşma isteği, ibadetlerle anlam kazanmaktadır⁸⁷.”

İnsanlar doğası itibarıyla *kutsal güce sığınma* ihtiyacı hissederler. Herhangi bir dine mensup olan sıradan bir kimse, nasıl ki havada çok şiddetli fırtına olduğu zaman ürperip kendi

⁸² <http://dersvekuram.blogcu.com/ibadet-nusuk-ayrimi/10880613>. (13 Aralık 2018).

⁸³ Kıraati İmam Muhsin, *Namazın Hikmeti*, (Çev. Cafer Bayar), Kevser Yayınları, İstanbul, 2003 s. 46.

⁸⁴ Bakara 2/138.

⁸⁵ Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres*, s.588-589.

⁸⁶ *Fî Şeâiri'l-İslâmi't-Taabbudiyye*, <https://www.alukah.net/library/0/97846/> (10 Aralık 2018.), s.8.

⁸⁷ Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013. s.234.

dini inancına göre dua edip fırtınanın dinmesini arzu ediyorsa, ateist olan kimselerde o an için yalnızlık hissedip ürperirler.

Şâri', insanı en üstün vasıflarla yaratıp dünyaya gönderip ona yeryüzünü amade kılmışsa, insanın da yapması gereken ona en iyi şekilde teşekkür etmektir. Bu teşekkür ise ibadet etmektir. Zira Şâri' insanın fitratına ona en güzel şekilde kulluk yapma özelliğini yerleştirmiştir. Nitekim el-Kârâfi, “*Şeriat, fitratta olmayan hiçbir şeyi insana teklif etmez.*”kaidelerini, *el-Furûk* isimli eserinde zikretmiştir⁸⁸.

Dersini iyi anlatan bir öğretmen, öğrencilerinden sınavda en iyi performansı bekliyorsa, insanların da Allah'a en iyi şekilde kulluk yapması normaldir. Şâri', yeryüzünü insanlara ziynet olarak armağan ederken, insanlardan da kendisine en iyi performansla kulluk yaparak onlarısınamayı istemiştir. “*Biz, elbette (zamanı gelince) yeryüzündeki her şeyi bir kuru toprak hâline getireceğiz*”⁸⁹ Kulluk vazifesini hakkıyla yerine getirenleri de ihsan mertebesine yükselteceğini vaat etmiştir. “*Eğer Allah'ı, Resûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır*”⁹⁰.

İnsan, kâinatta mevcut olan yaratıklardan biridir. Fıtratı itibariyle dünya hayatında birçok ihtiyaçları olmaktadır. Bu ihtiyaçlardan ötürü bazı zamanlarda aciz kalması muhtemeldir. Madde dünyasında aciz kalan insan, elbette mutsuz olacaktır. İşte bu mutsuzluğu izale edip onu dünya hayatında bahtiyar edecek olan kulluk vazifesini yani ibadetlerini ifa etmektir⁹¹.

Şia düşüncesinde ibadet, hikmeti teferruatlı olarak bilinmemekle beraber, büyük maslahatlar içeren bir olgudur. Bu ibadetlerin edası neticesinde, temel askerlik eğitimi esnasında askerinin emir komuta kademesine teslimiyeti nasıl pekişirse, insanın öz benliğinde teslîmiyet ve itaat ruhu da o derece gelişir. Ayrıca kul ile rabbi arasında irtibat güçlenmiş olur⁹². Buradan da anlaşıldığı üzere Şia ekolünde, ibadetlerin hikmet-i teşrisi maslahat eksenlidir.

İbadet, insanı Allah'a yaklaştıran, O'nunla buluşturan ve fitratında olan inanma duygusunu O'na hasreden bir yolun adıdır. İnsanoğlu asırlar boyu Allah'a ulaşmanın yollarını aramış, peygamberler vahiy ile insanlara Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ etmekle beraber bizzat kendileri ibadet ederek insanlara rehberlik etmişlerdir. İbadet; kulluk, Allah'a yaklaşmak, tazarruda en son basamağa ulaşmak manasına gelmektedir⁹³.

⁸⁸ Necran, *el-Mufadala fi'l-İbadat*, s.75.

⁸⁹ Kehf, 18/8.

⁹⁰ Ahzab, 33/29.

⁹¹ Bilmen Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Basım ve Yayın, İstanbul, ty. s.10-11.

⁹² Teshiri, Muhammed Ali, *Min Zavâhiri'l-Âmme fi'l-İslâm*, Şebeketü Kütübi's-Şia, Tahran, 2009, s.120.

⁹³ Huseynî, Abdullah Siraceddin, *Es-Salâtü fi'l-İslâm*, Müessesetü's-Şam, Dimeşk, 1427/2006, s. 7.

Kur'an'a göre ibadet sadece insanlara münhasır olmayıp, aynı zamanda kâinattaki canlı cansız bütün varlıklar kendi özelliklerine göre ibadet etmektedir. “*Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tesbih ederler. Her şey O'nu hamt ile tesbih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız O halimdir, bağışlayıcıdır.*”⁹⁴ Bu ayetten de anlaşıldığı üzere evrendeki her bir şey kendi lisanı halince yaratana zikretmektedir. Ancak burada temas edilmesi gereken önemli bir nokta vardır; Allah(c.c.), insanoğluna hem akıl, hem ruh, hem de nefis vermiştir. Diğer varlıklarda ise bu terkip mevcut değildir. İşte böyle bir durum insanoğlunu kâinatın kilit noktasına yerleştirmektedir.

İbadet, insan ile Allah arasında köprü vazifesi gören, insanı Allaha ulaştıran bir yoldur. İnsan, fitrat itibarıyla bir yaratıcıya inanma hislerine sahiptir. Peygamberler, getirdikleri ilahi buyrukları bizzat kendileri yaşayarak ve rehberlik ederek ilah arama yolculuğunda olan insanlara tebliğ etmişlerdir. Getirdikleri buyrukların temelini oluşturan unsurlardan birisi de hiç şüphesiz *ibadettir*. Peygamberler; bu ibadetlerin nasıl edileceği konusunda tercüman ve kılavuz olmuşlardır. Geniş anlamıyla ibadet olan zikir, fikir ve şükür kulluğun özetidir. Bunları özetleyen dua, bütün yönleriyle duayı özetleyen de namazdır. Zira namaz, bâtını ve zahiri kulun bütün uzuvlarıyla Allah'a yönelip, halini arz etmesi ve mana âleminde mesafe kat edip irtibat kurmasıdır.

Kur'an ve Sünnet'ten elde edilen bilgilere göre bizden önceki ümmetlerde de ibadetlerin başında namaz geliyordu. Ancak bunun mahiyeti hakkında Kitap ve Sünnet'te detaylı bilgi mevcut değildir.

Mükellefin, tevhitte sonra muhatap olduğu emrinen kuvvetlisi namazdır. Namazın Şâri' tarafından muhtelif ayetlerde vurgu yapılarak emredilmesi, pek çok maslahatı içermesinden ötürüdür.

1.4.3. İbadetlerdeki Maksat

Bu bölümde *teşri'*de gözetilen maksatlardan öne çıkan bazıları hakkında bilgi vermek isteniyor. Böylece ibadet kavramının tam ve doğru anlaşılmasının mümkün olacağı kanaatindeyiz.

Ülkemizde, ibadeti farklı boyutlarıyla ele alıp inceleyen çeşitli kitaplar yazılmıştır. Bu kitaplardan biri de Yüksel Kanar'ın *İbadet* isimli eseridir. Yüksel Kanar, ibadetlerin belli bir şekli olduğunu, bu şekillerin amaç değil araç olduğunu ifade etmektedir⁹⁵. Kanaatimizce bu görüşü namaz cihetinden iki açıda değerlendirmek yerinde olacaktır. İlk olarak namazı bir bütün olarak düşünmek gerekirse bu görüş isabetlidir. Zira namaz, cesedin bir takım hareketlerinden ibaret değildir. Namaza diğer açıdan baktığımızda, bu ibadetin rükünlerinin her

⁹⁴İsra, 17/44.

⁹⁵ Kanar, Yüksel, *İbadet*, Beyan Yay. 1984 İstanbul, s. 63.

birinin ayrı bir inceliği, hikmeti vardır. Dolayısıyla ikinci açıdan pek isabetli görünmemektedir. Konu ile detaylı bilgiler ikinci bölümde verilecektir.

İtidal, sözlükte *orta halde bulunuş, iki durum arasında ortada durmak*⁹⁶ anlamına gelmektedir. İstilahta ise *mutedil olma, duygu ve davranışlarda aşırılıklardan uzak olma* anlamına gelmektedir⁹⁷. İtidal kelimesinin zıddı ise itidalsizliktir. Bu ise ifrat ve tefrit cihetinden uç noktalara gitmektir ki bu Şâri' tarafından hoş karşılanmamaktadır.

“İbadetlerden maksat, kulların ihsan mertebelerine ulaşmalarını sağlamaktır⁹⁸.” İslam dininin mensupları, Kur’ân’da beyan edildiği üzere itidal (vasat) üzere olmalıdır.

“İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık. Biz bu yöneldiğin kıbleyi özellikle resule uyanlarla sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye belirledik. Bu, Allah’ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelecektir. Allah imanınızı asla zayi edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir⁹⁹.”

Resûlullah (s.a.v.): *’Ben hem oruç tutarım hem de yerim; geceleri hem ibadet ederim hem de uyurum, kadınlarla evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir*¹⁰⁰.’ buyurmuştur.

Bu hadis, Hz. Peygamber’in ibadet ve istirahat hayatıyla, aile ve medeni hayatının dengeli bir şekilde sürdürdüğüünün göstergesi olabilir.

İbadetlerde yegâne maksat, nefsi tamamen öldürmek değildir, bilakis onu belli bir seviyeye getirip istikamet kazanmasını temin etmektir. Zira nefsi öldürmek fitrata ters düşmekle beraber muhaldir¹⁰¹. Bu manada Resulullah(s.a.v.) şöyle buyurmuştur; *“İstikamet sahibi olun, sizin için sünnet kılınan yoldan sapmayın; amellerden güç yetirdiğiniz kadarını işleyin*¹⁰².”

İstikamet kelimesi, sözlükte *doğruluk*¹⁰³ anlamına gelmektedir. İstikamet, Kavram olarak *vaat edilen bütün sözleri yerine getirme, dünyalık her türlü halde Orta yolu izleme, bir kimsenin, kulluk noktasında akıl ve vahiy çerçevesi içerisinde hayatını sürdürmesi vemükellefin, dinini Kur’an’ın göstermiş minval üzere dünya ve ahiret için kötülüklerden*

⁹⁶ Muallim Naci, *Lügat-i Naci*, s.86.

⁹⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 274.

⁹⁸ Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, (Çev. M. Erdoğan), Yeni Şafak Kültür Armağanı, Ankara, 2003,c.II, s.74.

⁹⁹ Bakara, 2/143.

¹⁰⁰ Buhari, Nikâh,1.

¹⁰¹ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, c.II, s.74.

¹⁰² İbn Mâce, Taharet,4.

¹⁰³ Muallim Naci, *Lügat-i Naci*, s.65.

kaçınıp iyiliklere yönelmek suretiyle dinini muhafaza etmesi gibi manalara gelmektedir¹⁰⁴. Nitekim İbn Abbas'ın ifadesine göre İslam dini de "Sırâtı Müstekîm"dir¹⁰⁵.

Teşri' felsefesinde İslam dini mensupları için orta yol gözetilmiştir. Bunun sebebi ise, İslam'ın son din ve evrensel olmasındandır. Namaz ibadetinde rükû'nun Müslümanlara mahsus olması konu ile ilgili örnek olarak gösterilebilir¹⁰⁶.

1.4.3.1. Zorlukları Kaldırma

İslam Hukuku'nun temel ilkelerinden biri olan zorlukları kaldırma, teşri' cihetinden dikkate alınmıştır. Daha önceki ümmetlere teklif edilen hükümler, bu ümmete karşı daha da hafifletilmiştir. İbadetlerde zorluk gibi gözüken durumlar insan fitratının kaldırabileceği niteliktedir.

İbn Abbas Yüce Allah'ın: "O, dinde sizin için bir zorluk (harac) kılmamıştır¹⁰⁷" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Bu sadece İslâm'ın bir genişliğidir. Allah (dinde kulların çıkmaza girmesini (harac) istememiş) tövbe ve keffâretler kapısını açık tutmuştur.

İbn Abbas bu ayette *Harac* kelimesini *asla çıkış yeri olmayan şey* diye yorumuş ve ayeti ona uygun olarak, "*Allah tevbe ve keffâretleri meşrû kılarak kulların çıkmaza girmesini kaldırdı*" diye tefsir etmiştir. Harecin aslı darlık ve sıkıntıdır. Alışlagelmiş amellerde bulunan mutat meşakkatler ne sözlük bakımından ne de şer'î örf bakımından *haraç* değildir. Nasıl olabilir ki, bu tür meşakkatler, şer'î bir hikmet için konulmuştur ki o da, ayıklamak ve denemek olmaktadır¹⁰⁸.

Açıklamalardan yola çıkarak Şâri' tarafından teklif edilen hükümlerin özünde zorluk olmadığı, zaruret halinde ruhsatlara kapı açılabilceği anlaşılmaktadır. O halde sabah namazını kılma gibi bizlere zor gibi gözüken ibadetlerde zorluk yoktur.

1.4.3.2. İbadetin Allah'a Faydası Yoktur

Şâri' tarafından ibadetlerin teklif olunması mükellefin maslahatıdır. İbadetlerin Allah'a faydası olduğunu düşünmek abestir. Zira O, her şeyden münezzehtir. Fahreddin Râzi (ö.1210) konu ile ilgili olarak şöyle der:

"Mükellefiyetle ilgili emirler ya bir faydadan dolayıdır veya bir faydaya dayalı olmaz. Eğer bu, bir faydadan dolayı verilmiş bir emir ise, o ya Mabuda ya kula yönelik olur. Bu faydanın Mabuda yönelik

¹⁰⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözü.* s. 266; Gönenç Halil, *el-Mevsûatü'l-Fıkhu'l-Müeyyessera*, Hanefiyye Yay. İstanbul, ty. c. 2, s. 362.

¹⁰⁵ *DİB Kavramlar Sözlüğü*, s. 334.

¹⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. I, s. 348-349.

¹⁰⁷ Tevbe, 9/41.

¹⁰⁸ Şâtübî, *el-Muvâfakât*, c.II, s.157- 158.

olması imkânsızdır. Çünkü Allah zatı gereği kâmdir. Zatı gereği kâmil olan, başkası ile kâmil olmaz. Bir de biz zaruri olarak biliyoruz ki zamanlara hükümler olan bir ilahın kullarının rükû ve secdelerinden faydalanması imkânsızdır. Bu faydanın kula yönelik olması da imkânsızdır. Çünkü bütün faydalar, lezzet elde etmede ve acıları defetmede toplanır. Hâlbuki Cenabı-ı Hak, bu tür meşakkatleri arada vasıta kılmadan da doğrudan doğruya bu faydaları kul için meydana getirmeye kadirdir. O halde araya meşakkatli mükellefiyetleri sokmak abestir. Abes ise Hakîm olan Allah hakkında caiz değildir¹⁰⁹.”

Bu değerlendirmeden anlaşılmaktadır ki, ibadetlerin faydası mahza kul içindir. Bu faydalar ise imtihan gereği belli başlı ibadetlere yerleştirilmiştir. Allah zatı gereği bu faydalardan haz alması muhaldir.

1.4.3.3. Çok Çeşitli Olması

İslam dininde bilindiği üzere muhtelif ibadetler vardır. İbadetlerin tek olmayıp bu kadar çok olması, maslahatın çok olması ile orantılıdır. Çünkü ibadet tek olursa ecir ve fayda ona göre olurdu. Dinin temel esasları sayılabilecek olan ibadetlerde bunu görebiliriz¹¹⁰. Bu açıklamalardan, türleri ile beraber mali ve bedeni ibadetlerin çok ve teferruatlı olması maslahata binaen Şâri’ tarafından vaz edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıntıları ile beraber, bütün ibadetler insanlara meşakkatli gelebilir. Ancak sağlanacak fayda ise (insanlar nezdinde gözükene) meşakkatten daha fazladır.

Ayrıca bu ibadetler, toplumun kaynaşmasında, kritik zamanlarda bir araya gelip kenetlenmeye, maddi yönden toplumun uç noktalarında olan insanların ortak paydada buluşmasına katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak ibadetlerin çeşitliliği mükellefin maslahatı içindir.

1.4.3.4. Yaratılış Gayesine Mutabık Olması

Kur’an-ı Kerim, insanların yaratılış gayesini muhtelif ayetlerde anlatmaktadır. Ayetler içerisinde en can alıcı manayı içereni ise şu ayettir: “*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*¹¹¹.”

Mevdûdî (ö.1979), yukarıdaki ayeti kısaca şu şekilde tefsir etmiştir: Allah (c.c.), insanlara akıl ve irade vererek ona tercih şansı vermiştir. Tercih şansı sebebiyle bu tür tekliflere muhatap olmuştur. Kâinattaki diğer canlılara böyle hitap gelmemiştir. Zira onlarda akıl olmadığı gibi böyle bir iradede yoktur. Dolayısıyla fitratlarından çıkamazlar. Ancak insanlarda akıl ve irade olması sebebiyle farklı tercihlerde bulunarak fitratlarından çıkma ihtimalleri

¹⁰⁹ Fahreddin Râzi, *Tefsiri Kebir*, (Çev. Komisyon), Akçağ Yay. Ankara,1993 c.II, s.81.

¹¹⁰ Necran, *el-Mufadala fi'l-İbadat*, s.75.

¹¹¹ Zariyat, 51/56

vardır. Bu takdirde insan, fıtratına uygun olanı yerine getirerek yaratılış gayesi olan kulluk vazifesini ifa edecektir¹¹².

Hz. Allah (c.c.)’ın, Meleklerin Âdem (a.s.)’e secde etmelerini emretmesiyle meleklerin kendilerine ve yapmış oldukları ibadetlere ihtiyacının olmadığı anlaşılmaktadır¹¹³. Hz. Allah (c.c.)’ın meleklerle ve ibadetlerine ihtiyacı olmadığına göre insanlara ve onların ibadetlerine muhtaç olmaması doğaldır. O halde bizim yaratılış gayemiz, sadece Allah’ı bilip onun rızasını kazanmaktır.

İnsan, Şâri’ tarafından kendisine emredilen ibadetleri eda etmekle yaratılış gayesine uygun hareket ederek mana âleminde eşsiz huzur ve ferahlığı yaşayacaktır. Kanaatimizce günümüz dünyasında psikolojik buhranların en büyük sebebi yaratılış gayesine uygun hareket edilmemesidir.

1.5. Kullarının Fiilleri Hakkında Allah’ın Koyduğu Hükümler İle İlgili Yaklaşımlar (Husün-Kubuh Meselesi)

Dini sorumluluk noktasında kulların fiillerinin iyi veya kötü olmasının akılla bilinip bilinemeyeceği noktasında usûl ve kelam âlimleri arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Konu ile ilgili tartışmalar klasik usûl ve kelam eserlerinde detaylı olarak işlenmiştir. Bu konu ta’lil meselesi ile bağlantılı olması sebebiyle kısaca işlenecektir.

Sözlükte “iyi ve kötü, güzel ve çirkin” manalarına gelen husün ve kubuh terimleri, Eş’ariye, Maturidiye ve Mu’tezile ekolleri arasında tartışma konusu olmuştur. Husün, dünyada hemen övgüyü, ahrette ise gecikmeli olarak mükâfat ve cezayı gerektiren şey demektir¹¹⁴.

1.5.1. Mutezile Ekolünün Bakış Açısı

Akıl iyi ya da kötü olan herhangi bir şeyi anlayabilir. Bunların bilinmesi gereklidir. Peygamber gelmesine gerek yoktur. Zira peygamber gelmeden öncede Allah vardı. Allah bir fiilin güzel ya da çirkin olmasına göre hüküm koyar¹¹⁵.

Bu kısa açıklamalardan sonra konu ile irtibatlı olarak, Allah (c.c.)’ın mükellefe emir ve nehiyleri teklif ederek imtihana tabi tutmadaki gayesi, kendi zatına bir fayda sağlaması veya bir zararı izale etmesi kabilinden değildir. Zira Allah (c.c.) her şeyden müstağnidir¹¹⁶. Her şeyden

¹¹² Mevdûdî, Ebu’l-A’lâ, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, (Çev. A. Bulaç), İnsan Yayınları, İstanbul, ty, c.V, s.521.

¹¹³ Kurtubi, Muhammed bin Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, (Çev. B. Eryarsoy), Buruç Yay. İstanbul, 2015. c.I, s.574.

¹¹⁴ Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali Rûmî’, *Mir’âtü’l-Usûl fî Şerhi Mirkâtü’l-Vusûl*, Kırmırlı Abdullah Efendi Mat. İstanbul, 1307, c. I, s. 116.

¹¹⁵ Çalışkan, İbrahim, *Fıkıh Usûlü*, Ankuzem Yayınları, Ankara,2011,s.61.

¹¹⁶ Ögük, Emine, *Mâturîdi’nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi*, Türk Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2013, s.168.

müstağni olan Allah (c.c.)'ın emir ve nehyi teklif etmesindeki maksat mükellefin maslahatınadır. Mükellef yükümlülüklerini yerine getirerek dünyevi ve uhrevi manada yarar sağlar.

Dini hükümleri salt akıl yolu ile kavramaya çalışan bu ekol, İslam Felsefesinin olgunlaşmasında büyük katkı sağlamışlardır. Ancak, Şâri' tarafından teklif edilen bazı hükümler, akıl tarafından idrak edilemeyeceği için hatalı içtihatlarla da bulunmuşlardır.

1.5.2. Eş'ariyye Ekolünün Bakış Açısı

Eş'ariyye ekolüne göre akıl, Allah(c.c.)'ın koyduğu hükümleri tek başına anlayamaz. Aklın herhangi bir dahli olmadığını, Şâri' emrettiği için güzel olduğunu ve aklın şer'î hitabı anlamaya yarayan bir vasıta olduğunu beyan etmektedir¹¹⁷. Akıl, vahyi ancak bir aracı ile anlar. Bu aracı ise peygamberlerin tebliğidir¹¹⁸.

Eş'ariyye ekolü, her ne kadar kelim âlimleri yetiştirme noktasında zirve isimler yetiştirse de dini hükümleri anlama noktasında akli devre dışı bırakıyor. Bu sebepten ötürü bazı tenkitlere de maruz kalmıştır.

1.5.3. Mâturidiyye Ekolünün Bakış Açısı

Mâturidiyye ekolüne göre akıl, Allah (c.c.)'ın koyduğu hükümleri tek başına anlayabilir. Şâri' tarafından bir şey emir olunduyorsa güzeldir. Çünkü O çirkin olan bir şeyi hiçbir zaman emretmez. Buradan yola çıkarak bir şeyin iyi veya kötü olduğu akıl ile bilinir¹¹⁹.

Bu ekol akıl ile vahyi birleştirerek ara bulucu bir yaklaşım sergilemiştir. Akılcı olmada dengeli olmuştur.

Bu ekollerin konuya yaklaşımı, İslam medeniyeti ve kültürü adına büyük bir zenginlik olmuştur. Ekollerin konuya farklı açılardan yaklaşımı İslam düşünce dünyasında çok büyük gelişmelere de sebebiyet vermiştir.

¹¹⁷ Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkâtü'l-Vusûl*, c.I, s. 116.

¹¹⁸ Çalışkan, *Fıkıh Usûlü*, s.62.

¹¹⁹ Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, İfav Yayınları, İstanbul, 2014, s. 152.

İKİNCİ BÖLÜM

NAMAZIN GENEL VE ÖZEL ANLAMDA HİKMETLERİ

2.1. Tanımlama

Bu bölümde tezimizin ana konusu olan namaz ibadetinin ayet ve hadis bağlamında genel ve özel anlamda hikmetleri işlenecektir. Namaz kelimesinin tahlili, tarihi seyri, şart ve rükünlerinin hikmetleri, nafile namazlar, ezan, cemaat vb. kavramlar incelenecektir.

2.1.1. Namazın Tanımı ve Namazla Alakalı Kavramlar

Namaz Farsça kökenli bir kelime olup sözlükte; *İslam'ın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet, salât*¹²⁰ anlamına gelmektedir. Namaz kelimesi, “*dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak*¹²¹” manalarındaki Arapça salât kelimesinin (çoğulu salâvat) karşılığı olarak Türkçeye geçmiştir.

Namaz; dua, lüzum ve gerekli olmak, ayrılmamak, sınıksız tutmak ve uylukları hareket ettirmek, cehennemden kurtarıcı, rahmet, övgü, istiğfar, yüceltmek ve tebrik etmek anlamlarına gelmektedir. Araplar sopayı ateşe tutup düzelttiğindeki düzeltmedenkinaye edereknamaz kılan kimsede içini ve dışını düzeltmeye gayret etmesinden dolayı ateş kelimesinden türemiştir¹²².

Namaz, “الصَّلَاةُ” kelimesinden kuvvetlendirmek manasına veya Allah ile kul arasını kavuşturduğu, kulun namazı terk edip ateşe gitmesi sebebiyle ‘sıla’ ‘الصَّلَاةُ’ kelimesinden gelmektedir¹²³.

Salât kelimesi, İbrânice *Saluta*’dan gelen ve sonradan Arapçalaşan bir sözcüktür ki, Yahudilerin namaz yeri, yani havra demektir¹²⁴. Bu kelime, rükû etme ve boyun eğme anlamına gelen ve “ص ل ا” harflerinden teşekkül eden “صلا”,Aramice’den İbranice’ye intikal etmiştir¹²⁵. Bazı dinler tarihi araştırmacıları, mezkûr sözcüğün Âsur ve Bâbil kitabelerinde geçtiğini dile getirmişlerdir¹²⁶.O halde şöyle bir değerlendirme yapmak mümkün olabilir: Ehl-i Kitap, “صلاة” kelimesini diller arasındaki gramatik ve fonetik gibi küçük farklılıklarla muayyen bir ibadet için kullanmıştır. Ayrıca mezkûr sözcük Kur’an-ı Kerim’in nüzülünden

¹²⁰ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=NAMAZ (13 Aralık 2018).

¹²¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, s.278.

¹²² Fahreddin Râzî, *Tefsiri Kebir*, c.II, s.473, c.I, s. 460;Ece Hüseyin, *İslamın Temel Kavramları*, Beyan Yay. İstanbul, 2000, s.585.

¹²³ Kastallânî Kutbeddin, *Merasidü's-Salât*, s.54-55.

¹²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.V, s.552.

¹²⁵ Ali, Cevad, *Târihu's-Salâti fi'l-İslâm*, Matbaatü Ziyâ, Bağdad ty, s. 7.

¹²⁶ Ali, *Târihu's-Salâti fi'l-İslâm*, s. 12.

önce de Cahiliye Arapları tarafından kullanılıyordu. Nitekim bunu şiirlerde görmek mümkündür. Ancak şu kadar var ki, Hıristiyan, Yahudi ve İslam dinlerindeki manayı ihtiva etmiyordu¹²⁷. Kısaca ifade etmek gerekirse “*Salât*”, Cahiliye Arapları tarafından farklı anlamda kullanılmıştır.

Salât, Kur’an’da dua ve namaz manasına 78 âyette tekil, 5 âyette “salevât” şeklinde çoğul olarak geçer¹²⁸. 3 âyette *namaz kılanlar*“(musallîn)” şeklinde kullanılır¹²⁹. Diğer yandan 14 âyette çoğul emir kipiyle *namaz kılınız*¹³⁰, 4 âyette tekil olarak *namaz kıl* şeklinde geçerken, 24 kadar ayette, geçmiş zaman kipiyle *namaz kılanlardan* söz edilir¹³¹. 10 kadar âyette de “sallâ (dua etti, namaz kıldı)” fiili ile yine dua ve namaz konusu yer alır. Namaz, Kur’an’da genel olarak şu başlıklar altında zikredilmiştir:

- Beş vakit namaz (Bakara 2/238)
- İkinci namazı (Mâide 5/106)
- Cuma namazı (Cuma 62/9-10)
- Cenaze namazı (Tevbe 9/84)
- Övgü ve mağfiret (Bakara 2/157)
- Dua (Tevbe 9/103)
- Din ve sorumluluk (Hud 11/87)
- Kıraat (İsra 17/110)
- Mabed (Hac 22/40)
- Allah’tan övgü ve rahmet (Ahzab 33/56)
- Meleklerden istiğfar (Ahzab 33/56)

Fıkıh ıstılahında ise namaz, bilinen fiiller ve özel rükünlerden oluşan ibadettir¹³². Namaz, tekbir ile başlayıp selamla biten belirli söz ve hareketleri içeren ibadetin özel ismidir.

2.1.2. Kur’an’da Namaz Anlamına Gelen İsimler

Kur’an-ı Kerim’de bazı isimlerin, namazla ilişkilerinin çok sıkı olması sebebiyle namaz yerine kullanıldığı olmuştur.

¹²⁷ Ali, *Târîhu’s-Salâti fi’l-İslâm*, s. 8.

¹²⁸ Abdülbâki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres*, s.644-645-646.

¹²⁹ Abdülbâki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres*, s.869.

¹³⁰ Abdülbâki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres*, s.644.

¹³¹ Abdülbâki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres*, s.361,1009.

¹³² Erşed, Hafız Mahmud, *Malumatı Diniyye*, Âsitane Kitabevi, İstanbul, ty. s.79.

2.1.2.1. Kur'an

“Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Birde sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir¹³³.”

Bu ayette (قُرْآنَ الْفَجْرِ) ‘Kur’ân’ kelimesi, sabah namazı anlamında kullanılmıştır. Mezkûr manada kullanılmasının sebebi olarak şöyle bir yorum yapılabilir; namaz içerisinde Kur’an okunması ve Kur’an ile namaz arasında ilişki olması münasebetiyle Kur’an kelimesi namaz manasına kullanılmıştır. Nitekim bazı meallerde bu minvalde mana verilmiştir¹³⁴.

2.1.2.2. İman

“Allah ibadetlerinizi boşa çıkaracak değildir¹³⁵.”

Bu ayette ise iman kelimesi namaz anlamında kullanılmıştır. Bahse konu olan kelime burada her ne kadar *ibadetler* anlamında kullanılsada ayetin nüzül sebebi bağlamında namaz olduğu anlaşılmaktadır¹³⁶. Nitekim bazı Kur’an meallerinde bu bölüm namaz olarak tercüme edilmiştir¹³⁷.

2.1.2.3. Zikir

“Ey iman edenler! Cuma günü, namaz için ezan okunduğu zaman hemen Allah’ın zikrine(hutbe dinlemeye ve namaz kılmaya) gidin¹³⁸.”

Burada, zikir kelimesi, namaz yerine kullanılmıştır. Zira en büyük zikir, namazdır. Bu bağlamda, insan (ناس) kelimesinin nisyan (نسيان) kelimesinden türediği yorumu yapılarak, *insan-nisyan-zikir* ilişkisi kurulmuştur¹³⁹. Mükellef namaz vecîbesini ifa etmesi sebebiyle yaratana hatırlamış olur. Nitekim bazı meallerde bu anlamı vermişlerdir¹⁴⁰.

¹³³ İsra, 17/78.

¹³⁴ DİB, *Eski Meal*, http://www.kuranmeali.org/17/isra_suresi/78.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx. (10 Aralık 2018)

¹³⁵ Bakara, 2/143.

¹³⁶ DİB, *Eski Meal*, http://www.kuranmeali.org/2/bakara_suresi/143.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx. (10 Aralık 2018)

¹³⁷ Ali Ünal, Kadir Çelik, Hayrat Neşriyat gb.

¹³⁸ Cuma, 62/9.

¹³⁹ Kûrânî Ali, *Felsefetü’s-Salât*, Dârü’z-Zehrâ, Beyrut 1405,s. 25

¹⁴⁰ A. Fikri Yavuz Meali, http://www.kuranmeali.org/62/cuma_suresi/9.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx. (10 Aralık 2018)

2.1.2.4. Tesbih

“Bu lamba, o camilerde yakılır ki, onların yüce tanınmasını ve içlerinde isminin anılmasını Allah emretmiştir. Buralarda sabah ve akşam (beş vakit) Allah’ı tesbih eder namaz kârlarlar¹⁴¹.”

Yukarıdaki ayette tesbih kelimesi, namaz anlamında kullanılmıştır. Zira Namazda Allah çokça tespih edilmesi sebebiyledir¹⁴².

2.1.2.5. Dua

“Sabah akşam Rablerine, O’nun rızasını dinleyerek dua edenlerle candan sabret¹⁴³.”

Bu ayette dua kelimesi ile namaz kastedilmiştir. Bunun Hamdi Yazır’ın mealinde görebiliriz.

2.1.3. Namazın Önemi

Hz. Peygamber namazın önemi üzerinde çok durmuştur. Bunu, konuşmuş olduğu zümre içinde herkesin anlayabileceği şekilde misal vererek anlatım tarzından anlayabiliriz. *“(Söyleyin bakayım) sizden biriniz kapısının önünde bir nehir olsa ve onda her gün beş defa yıkansa, ne dersiniz? Kirden bir şey kalır (mı) onda? ... İşte bu beş vakit namazın benzeridir. Allah onunla hataları siler¹⁴⁴.”*

Namaz, İslam’ın beş şartından biri olup, Allah’ın vermiş olduğu nimetlere teşekkür mahiyetinde bedenen yapılan ibadettir. Kitap, sünnet, icma ve kıyas ile farzdır. İnkâr eden küfürle itham olunur. Dünya ve ahiret cihetinden büyük öneme haizdir. Kul, üzerine farz olan namaz sayesinde miraca çıkar, yaratanından af diler.

Namaz, yedi kat göklerde ki bütün meleklerin yapmış olduğu ibadetlerin nüvesidir. Zira meleklerden kimi rükû halinde, kimi secde halinde, kimi de kıyam halindedir. Kur’an, semadaki meleklerin ibadetleriyle teşekkür eden namaza kıraat için ilave edilmiştir¹⁴⁵. Bu tahlil başkaları tarafından da yapılmıştır.

Namaz, kulun işlemiş olduğu günahların affedildiği ve mazeretlerin kabul edildiği makamdır. Zira ellerini bağlayarak, kıyam ederek, secdede en ulvi organlarını yere sererek özür

¹⁴¹ Nur, 24/36.

¹⁴² A. Fikri Yavuz Meali, http://www.kuranmeali.org/24/nur_suresi/36.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx. (10 Aralık 2018)

¹⁴³ Kehf, 18/28.

¹⁴⁴ Buhari, Mevakit:6

¹⁴⁵ Hâkim et-Tirmizî, *Namaz ve Namazın Hikmetleri*, İlkhârî Yay. (Çev. Halil Akçay),2015, İstanbul, s.27-28.

diler¹⁴⁶. İmam Şâtıbî, el-Muvâfakât isimli eserinde namazın konumunu, içerisinde mükellefe ait peşin hazlar içermeyen zarûrî esaslar çerçevesinde değerlendirerek şöyle demektedir:

“Bunlar, ya aynî farzlar olabilirler. Meselâ, taharet, namaz, oruç, hac vb. gibi bedeni ve mali ibadetler gibi. Ya da kifâî farzlar olabilirler. Mesela, halifelik, vezirlik, nakiblik, kethudalık, kazâ (yargı), imamlık, cihat, öğretmenlik vb. gibi. Eğer bunlar teşri’ kılınmamış olsaydı ya da insanlar tarafından ihmal edilselerdi, mutlaka dünyanın düzeni bozulurdu¹⁴⁷.”

Yukarıda ifade edildiği üzere aynî farzların edasını sonucunda insanın herhangi bir şekilde şan, itibar sağlaması gibi bir durum söz konusu olamaz. Çünkü bunlar (aynî farzlar) Allah (c.c.) içindir.”*Dikkat edin, hâlis din Allah’ındır*¹⁴⁸.” Bu ayetten yola çıkarak şöyle bir çıkarım yapmak mümkündür, ibadetler halis niyetle yapılmadığı takdirde teşri’ ruhuna aykırı hareket etmiş olur.

Hz. Ömer’in valilere namazın itina ile kılınması hususunda yazmış olduğu mektup¹⁴⁹, namaz ibadetinin devlet idaresinden daha önemli bir iş olduğunu beyan etmektedir. Nitekim Hz. Ömer, bir dönem namaz vakitleri ile alakalı valilere genelge gönderip, yatsı namazını kılmadan yatanlara beddua ediyor:

“Nazarımda işlerinizin en ehemmiyetlisi namazdır. Kim onu (farz, vacip, sünnet ve vaktine riayetle) korur ve (tam zamanında kılmaya) devam ederse dinini korumuş olur. Kim de onu (n zamanını tehir suretiyle) zayi ederse, onun dışındakileri daha çok zayi eder. Öğleyi gölge bir ziralıktan birinizin gölgesi misli oluncaya kadar kılınız. İkindiyi, güneş yüksekte, beyaz, parlak iken, hayvan binicisinin, güneş batmazdan evvel önce iki veya üç fersahlık yol alacağı müddet içerisinde; akşamı güneş batınca; yatsıyı ufuktaki aydınlık battımı gecenin, üçte birine kadar kılınız. Kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin, kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin, kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin. Sabahı da yıldızlar parlak ve cıvıdarken kılınız¹⁵⁰”.

Namaz, nimetlerin şükrünü eda etmek içindir. Şöyleki; rükû, secde, kıyam gibi rükünler, vücudun farklı yerlerde bulunan ince ve hassas uzuvlarını rahatlıkla hareket etmesine yardımcı olur¹⁵¹. Namaz, aynı zamanda Allah’ı bilmenin meyvesidir¹⁵².

¹⁴⁶ Hâkim et-Tirmizî, *Namaz ve Namazın Hikmetleri*, s.142.

¹⁴⁷ Şâtıbî, el-Muvâfakât, c.II, s.182.

¹⁴⁸ Zümer, 39/3.

¹⁴⁹ Muvatta, Mevâkit 6,

¹⁵⁰ Canan İbrahim, *Kütübü Sitte Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990 c. VIII, s. 263.

¹⁵¹ Kâsânî Alâüddîn Ebû Bekr Bin. Mes’ûd B. Ahmed, *Bedayiu’s-Sanâi’ fi Tertibi’s-Şerâi’*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1986/1406. c. I, s. 89-90.

¹⁵² İhsan, Mir Ali, *el-Mekâsidü’l-Âmme li’s-Şerîati’l-İslâmiyye*, Dâru’s-Sekâfe, 2009/1430, Dimeşk, s. 232.

Namaz dua ve zikirten ibarettir. İnsan namaz kılarak rabbini zikredip kalbini cilalamış olur. Bu vesileyle şehvetini köreltir. Allah'ı anarak kalbini rahmet yağmuru ile ıslatır. Gerçek namaz, kulun ruhuyla beraber cesedi ile bir olarak kıldığı namazdır¹⁵³. Musa (a.s.) Sina dağına çıktığında kendisine emredilen ilk ibadet Namazdır¹⁵⁴.

Namaz, dine aykırı düşünce ve şüphelerin fitnesinden koruyan kalkandır¹⁵⁵.

Namazın insanlar için bu denli önemli olması yukarıda da geçtiği üzere bir takım maslahatı içermesinden kaynaklanmaktadır. Namaz, *Şâri*'in emri üzerine kılındığı takdirde gerçek anlamını kazanmış olacaktır.

2.2. Namazın Tarihi Seyri

Kur'an ve Sünnet'in titizlikle üzerinde durduğu ibadetin perde arkasını görebilmek için tarihi seyrine göz atmakta fayda olduğunu düşündük. Buradan hareketle Hz. Âdem'den itibaren başlayan serüvenin ana hatlarıyla anlatıp Hz. Peygamber'in yaşadığı döneme geleceğiz.

2.2.1. Eski Milletlerde Namaz

Namaz, Meleklerin Âdem (a.s.)'e secde emri verilmesi kadar eski bir tarihe sahiptir. Yeryüzündeki tarihi ise, Âdem (a.s.)'in Allah'a tövbe ve istiğfar ederek yönelmesine dayanır. İnsanları tevhide ilk defa davet edip, namaz ve ibadeti emreden peygamber İdris (a.s.)'dir¹⁵⁶.

Hindistan'da Brahman dinleri ortaya çıkmadan önce Allah'ın İdris (a.s) gibi Peygamberlere gönderdiği semavi dinler vardı. İdris (a.s)'ten sonra vedalar en eski kısımları ortaya çıkmıştır. Dünyada en eski kutsal kitabın vedalar olduğu noktasında uzmanlar ittifak etmişlerdir. Hinduizm'in en eski kutsal kitaplarından olan *Sama vedada* namazda okunan bazı şiirler ibadeti geçmektedir¹⁵⁷.

Bu açıklamalardan yola çıkarak namaz ibadetinin İdris (a.s.)'in bakiyesi olarak diğer dinlere ve onların kutsal metinlerine geçtiği anlaşılmaktadır.

Brahmanizm'in ilk dönemlerinde tevhit akidesi mevcuttur. Brahmanizm dininde, namaza hazırlık için titiz bir temizlik söz konusuydu. Namaz ise *tesbih*, *yüceltme* ve *secdeden* müteşekkildir. Namaz için geceleri yıkanmak farz olup, ev ve mabetlerde ibadet yapılıyordu.

¹⁵³ Ensari Ferid, *ed-Dînü hüve's-Salâtü*, Kahire, 2009, s.75.

¹⁵⁴ Ensari Ferid, *ed-Dînü hüve's-Salâtü*, s.22-23.

¹⁵⁵ Ensari Ferid, *ed-Dînü hüve's-Salâtü*, s.24.

¹⁵⁶ Derviş Hüda, *es-Salatü fi 'ş-Şerâi'l-Kadimeti ve'r-Risalâti's-Semâviyyeti'l-Yehudiyyeti'l-Mesîhiyyeti'l-İslam*, Aynu'd-Dirâsâti ve'l-Buhusi'l-İnsâniyye ve'l-İctimaiyye, Herem, 2006, s. 17.

¹⁵⁷ Derviş, *es-Salatü fi 'ş-Şerâi'l-Kadimeti*, s.19-20.

Ancak daha sonra kâhinlerin ortaya çıkmasıyla sapmalar olmuş, bir takım gizemli rumuzlar ön plana çıkmış ve putlara tapmaya başlamışlardır. Böylece tevhit inancından sapmışlardır¹⁵⁸.

Brahmanizm’de itikâdî sapmalar baş gösterdikten sonra Hinduizm dini hâkim olmuştur. Bu dönemde binlerce ilah ortaya çıkmıştır. Namaz ibadeti için güneşin yörüngesi kible tayin edilmiştir. Hindular, sabah ve akşam olmak üzere günde iki vakit namaz kılıyorlardı. Ayrıca temizliğe önem verirlerdi Namazlar kâhinler eşliğinde mabetlerde yapıldığı gibi münferit olarak da yapılmaktadır¹⁵⁹.

Budizm’de Namaz; Buda mö 6. yy da doğmuştur. Buda, bâtını bir hareketin öncüsüdür. Öğrencilerine herhangi bir namaz ibadeti tavsiye etmemiştir¹⁶⁰.

İdris (a.s.)’ten sonra tevhit akidesinden sapmalar olmasına rağmen devam eden namaz ibadetinin, Buda tarafından sekteye uğratıldığı anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonra Hint yarımadası topraklarında çok tanrılı inanç hâkim olmaya başlamıştır.

Eski Mısır’da Namaz; Mısır civarına tevhit akidesini anlatmakla görevli pek çok peygamber gönderilmiştir. Tarihi belgelerin verileri, Mısır havzasına Hindistan’dan daha fazla peygamber geldiğini göstermektedir. İdris (a.s.), Mısır halkına gönderilmekle beraber Hindistan bölgesine dini tebliğ etmeye gitmiştir.

Tarihi verilere dayanarak İdris (a.s.)’in namaz kıldığı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde namaz; imandan sonra ikinci şarttır. Namazın şartı ise üç olup; taharet, setri avret ve kibleye yönelmedir. Bu dönemde temizlik büyük önem arz etmektedir. Hatta öyle ki abdestsiz mabede girilmezdi. Namazın rükünleri beş olup, İdris (a.s.)’in öğretmiş olduğu şekilde namaz kılınyordu. Bu rükünler, tekbir, elleri bağlama, Allah’ı selamlamak için eğilme, secde ve kaadeye benzer oturma olarak açıklanabilir¹⁶¹.

Bu dönemde sabah, öğle ve akşam olmak üzere üç vakit namaz kılınyordu. Eski mısır dilinde nida (*namaz vakti geldi*) tarzında ezan okunurdu. Namaz vakitlerini tayin etmek için bu dönemde hesap ilmi belirli bir mesafe kat etmiştir. Bu gelişmeler İdris (a.s.)’in öğretmiş olduğu bilgilerden yola çıkılarak elde edilmiştir¹⁶².

Namaz ibadetinin başlangıcı daha önceki zamanlara dayandırıldığında, medeniyet tarihi için devrim niteliğinde gelişmelere sebep olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Tesbih; Mısırlıların yanında tevessül ve tazarru (namaz) duasıydı. Zira onlar tespih kelimesinin bizzat kendisini kullanıyorlardı. Bu kelime, Eski Mısır Dilinden Arapçaya intikal

¹⁵⁸ Derviş, *es-Salatü fi’ş-Şerâ’l-Kadimeti*, s.22.

¹⁵⁹ Derviş, *es-Salatü fi’ş-Şerâ’l-Kadimeti*, s.23.

¹⁶⁰ Derviş, *es-Salatü fi’ş-Şerâ’l-Kadimeti*, s.24.

¹⁶¹ Derviş, *es-Salatü fi’ş-Şerâ’l-Kadimeti*, s.25-26-27-28.

¹⁶² Derviş, *es-Salatü fi’ş-Şerâ’l-Kadimeti*, s.28-29.

etmiştir. Eski Mısırlılar, namazları cemaat eşliğinde eda ederlerdi. Arapçada mevcut olan *cemaat*, *cumhur* ve *imam* kelimeleri buradan intikal etmiştir¹⁶³.

Cemaate taalluk eden kelimelerin insanlık tarihi kadar eski olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu kelimeler İdris (a.s.) tarafından bizzat öğretilmiştir. Bu veriler bize gösteriyor ki, Hz. Peygamber'in bizlere öğrettiği namaz ile eski milletlerin namaz arasında büyük benzerlikler vardır.

Eski Mısırlılar: Tıpkı Hintliler gibi belli bir dönemden sonra tevhit dininden sapmaya başlamışlardır. Bununla beraber namazdaki asıl gaye, başka ilahlar için kılınmak suretiyle değişiklik göstermeye başlamıştır. Onlar, ateş ve yıldız gibi en güçlü tabiata sahip olan varlıkların temsili putlarına karşı namaz kılıyorlardı. Bu şekilde onlara yaklaşmayı arzuluyorlardı¹⁶⁴.

Sabîlerde Namaz: Günde başlangıçta yedi vakit iken, daha sonra sabah, öğle ve akşam olmak üzere üç vakte indirilmiştir. Bu namazın mahiyeti dua ve zikirlerden ibarettir. Pazar ve bayram günlerinde cemaatle beraber eda olunurdu. Ezan, ses yükseltme ve yüksek bir yerde olmaksızın mevcuttur¹⁶⁵.

Burada da görüldüğü üzere her ne kadar namaz vakitleri değişiklik arz etse de namazın mahiyeti ana hatlarıyla benzerlik söz konusudur.

Zerdüştlük: Mazisi milattan önce altıncı yüzyıla dayanan, Ahuramazda ortaya çıkıncaya kadar putlara tapıp daha sonra kendisine ibadet etmeye çağıran çok eski dinlerdendir. Kur'an'da Mecusi olarak ismi geçip ateşe tapan Zerdüştlere, içinde büyük ateş olan mabetlerine titiz bir temizlik ve ayakkabı çıkardıktan sonra girerlerdi.

Kutsal kitaplarında sabah, öğle, ikindi, akşam ve gece olmak üzere günlük beş vakit namaz, zerdüştlere emrolunmuştur.

Abdestin mahiyeti ise el, yüz ve ayak yıkamaktan müteşekkildir. Zerdüştlere, namaz ve ibadet ayinlerinde okunmak üzere dini içerikli özel dualar öğrenirlerdi. Kible olarak ateş tayin edilmiş olup, Ahuramazda kabul ediliyordu¹⁶⁶. Manihizm ise İran'da ihdas edilmiş karma dinlerden oluşmuştur. Daha sonra geniş coğrafyalara yayılmıştır. Günde dört vakit namaz kılınırdı Bunlar; zeval, ikindi, akşam ve yatsı namazlarıdır. Akarsuda temizlenmek ve su mevcut olmadığı durumlarda da teyemmüme benzer bir temizlik abdest olarak bilinmekteydi¹⁶⁷.

¹⁶³ Derviş, *es-Salatü fi 'ş-Şerâi'l-Kadimeti*, s.29.

¹⁶⁴ Derviş, *es-Salatü fi 'ş-Şerâi'l-Kadimeti*, s.30.

¹⁶⁵ Derviş, *es-Salatü fi 'ş-Şerâi'l-Kadimeti*, s.34.

¹⁶⁶ Derviş, *es-Salatü fi 'ş-Şerâi'l-Kadimeti*, s.35-36.

¹⁶⁷ Derviş, *es-Salatü fi 'ş-Şerâi'l-Kadimeti*, s.37.

Sihizm: Bilindiği üzere Hindistan'dan yayılan eski dinlerdendir. Şintoizm ise Japonların dinleridir. Şintoizm'de, eski kahramanlara ve eski imparatorlara ibadet edilmekteydi¹⁶⁸.

Namaz için kaynak suyu veya topraktan muhafaza edilmiş sular kullanılarak abdest alınır. Namaz, kutsal ağaçların altında heykellere tapınmak suretiyle olup, namaz kılanlara kutsal dansçılar eşlik ederlerdi¹⁶⁹. Namazda beşeri ihtiyaçlar için talepte bulunulurdu. Evlerinde münferit olarak heykellere yaklaşmak amacıyla kurbanlar sunarak ibadet etme mevcuttur. Güney veya batı tarafı kible olarak tayin edilmiştir.

Sihizm ise, dinde reform yapmak amacıyla yola çıkan hareketlerden olup, İslam dininden etkilenmiştir. Bu dine mensup olanlar sabah uyanıp temizlik yaptıktan sonra namaz olarak belli duaları okumaktadırlar. Her sabah ailece toplanıp kutsal kitaplarından rastgele okumaktadırlar. Bu namaz 18. yy da bozulmuştur¹⁷⁰

İslam dininin temel ibadetlerinden biri olan namazın, Âdem (a.s.)'in yeryüzüne indirildiği günden itibaren ana omurgasının var olduğu, İdris (a.s.)'e gönderilen *sayfalar ile* birlikte bugünkü namazın temel taşı mesabesinde olan tespih, cemaat, imam gibi bazı kavramların ortak payda olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca namaz ibadetini terk ederek veya tahrif edip içini boşaltmak suretiyle farklı bir hüviyete büründüren milletlerin felaketler atlattığı gözlemlenmiştir. Bütün dinlerde namaz ibadeti yerine geçen bir takım dua ve seremoniler olduğu gözlemlenmiştir.

2.2.2. Yahudilikte Namaz

Âdem (a.s.)'in şeriatından itibaren vahiyle gelen bütün dinlerin adı İslam'dır. Namaz, daha önceki peygamberlere mahiyeti bazı farklılıklar arz ederek emredilmiştir. Musa (a.s.), ülü'l-azim diye bilinen büyük peygamberlerden biridir. Musa (a.s.)'nın Şuayip (a.s.) yanına sığındığında Şuayip (a.s.) tarafından, Allah'a karşı namaz kılıp af dilemesi Tevrat'ta geçmektedir¹⁷¹. Tevrat'ın getirmiş olduğu haberler bize göre doğru olmayabilir. Ancak burada bilgi mahiyetinde zikredilmiştir.

Kur'an ayetlerinden, Musa (a.s.)'ya ilk olarak namazın Tur dağında kulluğa kabul edilmesinden sonra farz kılındığı anlaşılmaktadır¹⁷². “Şüphesiz ki ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilah yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl¹⁷³.” Bu açıklamalardan

¹⁶⁸ Derviş, *es-Salatü fi 'ş-Şerâi 'l-Kadimeti*, s.38.

¹⁶⁹ Derviş, *es-Salatü fi 'ş-Şerâi 'l-Kadimeti*, s.38.

¹⁷⁰ Derviş, *es-Salatü fi 'ş-Şerâi 'l-Kadimeti*, s.39-40-41.

¹⁷¹ Derviş, *es-Salatü fi 'ş-Şerâi 'l-Kadimeti*, s.56.

¹⁷² Derviş, *es-Salatü fi 'ş-Şerâi 'l-Kadimeti*, s.56.

¹⁷³ Taha, 20/14.

şöyle bir çıkarım yapabiliriz, namaz ibadeti Müslümanlara nasıl bir titizlikle emredildiyse Musa (a.s.) ümmetine de aynı hassasiyet gözetilerek emredilmiştir.

Namaz, Musa (a.s.)'ya emredildikten sonra farz kılınmıştır¹⁷⁴. “*Biz Musa ve kardeşine vahyettik: kavminiz için Mısır’da karşılıklı evler hazırlayın ve evlerinizi namazgâh yapın. Hem de namazlarınızı dosdoğru ikamet edin. (Böyle yapan) Mü’minleri cennetle müjdele*¹⁷⁵.” Bu ayet, bağlamıyla beraber ele alındığında, zorluklar karşısında manen diri olmayı sağlayacak olan şeyin namaz olduğu anlaşılmaktadır¹⁷⁶. Sonuç olarak namazın ehemmiyeti her zaman canlı tutulmuştur diyebiliriz.

Yine İbrahim (a.s.)¹⁷⁷, Şuayip (a.s.)¹⁷⁸, Lokman(a.s.)¹⁷⁹ ve Hz. Meryem’e¹⁸⁰ namaz emredilmiştir.

2.2.3. Hıristiyanlıkta Namaz

Namaz, diğer peygamberlere ve milletlere emredildiği gibi İsa (a.s.) ve gönderildiği ümmete de farz kılınmıştır. İsa (a.s.)'nın kendisinin ve kavminin namaz kıldığı İncilde geçmektedir¹⁸¹. Kur’an-ı kerim, İsa (a.s.)'nın kendisine emredilen namaza büyük ihtimam gösterdiğini vurgulamıştır. “*Bebek şöyle konuştu: Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana kitabı (incil’i) verdi ve beni bir peygamber yaptı. Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti*¹⁸².”

Bazı peygamberlere vahiyle beraber namaz emredilmiştir. Bu ayetten anlaşıldığına göre İsa (a.s.), ilk andan itibaren namaz kılmakla emir olunmuştur. Hıristiyanlar, Yahudilerin sabah ve akşam olmak üzere iki vakit namazlarına öğle namazını da ilave etmek suretiyle günde üç vakit namaz kıldığı bazı kaynaklarda yer almaktadır¹⁸³.

Hıristiyanlık’ta namaz, Allah’la beraber irtibat kurma olarak bilinir. Namaz; kulluk, tespih, secde, tövbe, şükür ve Allah’ın huzurunda sekînet içinde durmaktan ibarettir. Hıristiyanlar, İncil’de namaza dair mevcut olan asajlara istinaden ibadetlerin ruhânî yönüne önem vermişlerdir¹⁸⁴.

¹⁷⁴ Derviş, *es-Salatü fi’ş-Şerâi’l-Kadimeti*, s.56.

¹⁷⁵ Yunus, 10/8.

¹⁷⁶ Kutup, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, c.VIII, s.53.

¹⁷⁷ İbrahim,14/40: Meryem,19/54-55.

¹⁷⁸ Hud, 11/87.

¹⁷⁹ Lokman,31/9.

¹⁸⁰ Âl-i İmran, 3/43:Meryem,19 /30-31ve 59.

¹⁸¹ Derviş, *es-Salatü fi’ş-Şerâi’l-Kadimeti*, s.135.

¹⁸² Meryem, 19/30-31.

¹⁸³ Mûhâ, Abdürrezzak Rahim Salâl, *el-‘Tbâdât fi’l-Edyâni’s-Sevâviyye*, Dâru’l-Evâil, Dımeşk, 2001, s. 153.

¹⁸⁴ Derviş, *es-Salatü fi’ş-Şerâi’l-Kadimeti*, s.136.

Hıristiyanlar, İsa (a.s.)'nın namazın şeklini göstermesine rağmen- namazın edası için lüzumlu olan ön şartları gerekli görmemişlerdir. Bu ibadeti sevdirmeye amaçlı kendi heva ve heveslerinden bazı uygulamaları ihdas ederek herhangi bir şart koymamışlardır¹⁸⁵.

Bu bilgiler, namazın mahiyetinin aynı minval üzere devam ettiğinin göstergesidir. Zira İncil, Tevrat'ın getirmiş olduğu şeriatın devamı niteliğindedir. Netice olarak namaz, Hıristiyanlığın tahrifinden önce hayatın merkezinde yer almıştır.

2.2.4. İslam'da Namazın Teşri' Tarihindeki Seyri

Namazın İslam teşri' tarihindeki seyrini işlemeden önce Cahiliye Araplarının bu ibadeti bilip bilmedikleri hakkında kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Arapların o dönemine ait tedvin olunmuş tarihidünümüze ulaşmamıştır¹⁸⁶. Dolayısıyla farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu bağlamda Kur'an, onların namazlarının oyun ve el çırpımadan ibaret olduğu bilgisini vermektedir¹⁸⁷. Nitekim diğer dinlerde de şarkı, müzik, dans şeklinde icra ediliyordu¹⁸⁸. Semavi dinlerde ibadetlerin ana omurgasını teşkil eden namaz, zamanla tahrif edilerek farklı hüviyetlere büründüğü anlaşılmaktadır.

Namaz, daha önceki ümmetlere farz kılındığı gibi Hz. Muhammed'in ümmetine de farz kılınmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.), kendisine vahiy gelmeden önce hanif dinine mensuptu. Putlara tapmaz, yalan söylemez, cahiliye adetlerini tasvip etmezdi. Namaz kılıp kılmadığı hususunda bazı tartışmalar olsa da fazla bilgi mevcut değildir.

Araplar rükû ve secde etmeyi zillet olarak addediyorlardu. Bu sebebe istinaden, namazı benimseyip kabul etmek onlar için çok zor bir süreç olmuştur. Hatta öyle ki, bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Sakif kabilesinden bir heyet gelip putları parçalama ve namazı eda etme emirlerinden muafiyetlerini istedi. Resûlullah, put parçalama emrini geri çeker, ancak namazın, dinin özü olması itibarıyla onları muaf tutmamıştır¹⁸⁹. Bu bağlamda namazın tadrîcen beş vakit olması son derece doğaldır.

Birinci Aşama: Müfessirlerin beyan ettiğine göre Kur'an'ın ilk inzal olmaya başladığı vakitlerde gece ibadeti, bir sene bütün Müslümanlara farz kılınmıştı. "*Ey örtüsüne bürünen (Peygamber)! Kalk, biraz hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz*

¹⁸⁵ Mûhâ, *el- 'Ibâdât fi 'l-Edyâni 's-Sevâviyye*, s. 152-153.

¹⁸⁶ Ali, *Târihu 's-Salâti fi 'l-İslâm*, s. 9.

¹⁸⁷ Enfal, 8/35.

¹⁸⁸ Ali, *Târihu 's-Salâti fi 'l-İslâm*, s. 11.

¹⁸⁹ Ali, *Târihu 's-Salâti fi 'l-İslâm*, s. 14.

*eksilt*¹⁹⁰. ” Ancak daha sonra bu emir hafifletilerek neshedildi, sadece Hz. Peygambere mahsus bir ibadet oldu¹⁹¹. ”

“(Ey Muhammed!) Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor. Allah gece ve gündüzü düzenleyip takdir eder. Sizin buna (gecenin tümünde yahut çoğunda ibadete) gücünüzün yetmeyeceğini bildi de sizi bağışladı (yükünüzü hafifletti.)Artık, Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun¹⁹². ”

Bu dönemde İslam dinine yeni girenlerin karşılaşılabileceği engeller göz önünde bulundurularak gece namazları ile manen kuvvetli olmaları murat edildiği için bu şekilde teşri’ olunmuştur. Bu aşamada Hz. Peygamber, Hz. Hatice ile cemaatle beraber namaz kılmaya başlamışlardır¹⁹³. Ayrıca gece namazının süresinin ne kadar devam ettiği ile alakalı çeşitli ihtilaflar vardır¹⁹⁴.

İkinci Aşama: Namaz, miraç hadisesine kadar, sabah ve akşam olmak üzere iki rekât olarak kılınıyordu¹⁹⁵. Bu zaman zarfında kılınan namazın mahiyeti ve keyfiyeti hakkında çeşitli görüşler vardır.

Üçüncü Aşama: Miraç hadisesinden sonra beş vakit namaz bütün Müslümanlara farz kılınmıştır. Miraç hadisesinde vuku bulan namazın ‘elli vakitten beş vakte indirilme süreci, zorluk-zahmet vermek değil, şefkat ve rahmet olması maksadıyladır¹⁹⁶.

Burada da görüldüğü üzere İslam Hukuku’nun ana ilkelerinden biri olan *hükümlerde tedricîlik ilkesi*, dinin direği konumundaki namaz ibadeti için de uygulanmıştır.

2.3. Namaz Vakitleri

Bu başlık altında; beş vakit namaz, cuma namazı, bayram ve nafil namazlarının vakitleri ve hikmetleri işlenecektir.

¹⁹⁰ Müzzemmil, 73/1-3.

¹⁹¹ *Fî Şeâiri’l-İslâmi’t-Taabbudiyye ve’d-Diyânâti’s-Semâviyyeti’l-Uhrâ*, s.10.<https://www.alukah.net/library/0/97846/>.(10 Aralık 2018.)

¹⁹² Müzzemmil, 73/20.

¹⁹³ Olgun Tahirü’l-Mevlevi, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1963, s.25.

¹⁹⁴ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s.32.

¹⁹⁵ *Fî Şeâiri’l-İslâmi’t-Taabbudiyye ve’d-Diyânâti’s-Semâviyyeti’l-Uhrâ*, s.10.<https://www.alukah.net/library/0/97846/>. (10 Aralık 2018.)

¹⁹⁶ *Fî Şeâiri’l-İslâmi’t-Taabbudiyye ve’d-Diyânâti’s-Semâviyyeti’l-Uhrâ*, s.10.<https://www.alukah.net/library/0/97846/>. (10 Aralık 2018.)

2.3.1. Sabah Namazı

Sabah namazı, günlük kılınan beş vaktin ilkidir. Sabah namazının eda edileceği vakitlerin fazileti hakkında mezhepler arasında farklı görüşler mevcuttur. Ancak biz bunlara yer vermeyeceğiz.

“Güneşin zevalinden gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü Sabah namazı şahitlidir¹⁹⁷.” Seyyid Kutup, bu ayetle ilgili olarak, güneşin doğuşu ve batışında insan için korku olması sebebiyle ruhları etkilediğini, kâinat sırlarının tefekkür edilmesi gereken bir an olduğunu ifade etmektedir¹⁹⁸.

Ömer Nasuhi Bilmen, insanların, ayette zikredilen bu vakitlerde kâinat içinde meydana gelen olağanüstü hadiselerin düşünüp teşekkür mahiyetinde secde etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca namaz ibadetinin farz kılınmasının da ayrı bir nimet olduğunu vurgulamıştır¹⁹⁹.

Bu iki müfessirin değerlendirmeleri neticesinde anlaşılan şudur ki, bu vakitler güneşin doğup batması gibi yeryüzünde olağanüstü birtakım olaylara insanların vakıf olup derin düşüncelere dalıp teşekkür mahiyetinde namaz kılması gerektiğidir. O halde sabah ve ikinci namazlarının hikmet-i teşrî’; güneşin batmasıyla kâinatta oluşan devir teslim karşısında insanların secde kapanıp Hz.Allah’ın büyüklüğünü tasdik etmektir.

“Sabah namazının iki rekât sünneti, dünya ve dünyadaki her şeyden daha hayırlıdır²⁰⁰.” Sabah namazının önemi ile ilgili Hz. Peygamber’in pek çok hadisi mevcuttur.

Hâkim et-Tirmizî (ö. 320/932), sabah namazının makamı ile ilgili olarak, Allah(c.c.)’ın saltanatının bir işareti olduğunu, bu makamın, günahkâr ve gafil kullar için *özür makamına kalkanlamına* geldiğini ifade etmektedir²⁰¹.

Sabah namazı iki rekât olması itibariyle kısa olduğu düşünülebilir. Ancak Resûlullah (s.a.v.) bizzat kendisi hayattayken uzun sureler okumuştur. Uzun okunmasının hikmeti ile ilgili olarak Kastallânî (ö. 686/1287); bu vaktin uyku ve gafletin zirvede olduğunu, güne zinde başlamak, kalbi diri tutmak maksadıyla uzun ayetler okunduğunu beyan etmiştir²⁰².

Sabah namazı günü değerlendirme açısından da çok büyük önem arz etmektedir. Batı toplumlarında mesai saatleri sabah namazı vakti ile başlamaktadır. Daryal (ö. 2017), batı

¹⁹⁷ İsra, 17/78.

¹⁹⁸ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.IX, s.367.

¹⁹⁹ Bilmen, Ö. Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Sentez Yay. İstanbul, 1996. c.IV, s.1903.

²⁰⁰ Müslim, *Müsâfirîn* 96.

²⁰¹ Hâkim et-Tirmizî, *Namaz ve Namazın Hikmetleri*, s. 185.

²⁰² Kastallânî, *Merasidü's-Salât*, s.103.

toplumlarının sabah erken kalkmak için akşam misafirliklerine gitmediklerini dile getirerek Müslümanlar içinde bir nevi yol göstermektedir²⁰³.

2.3.2. Öğle Namazı

Öğle namazı, günün ortasında olması sebebiyle çalışma ve dinlenmeyi dengeleyen namazdır. Bu namazın, daha önceki milletlere de farz kılındığını zikretmiştik.

“Haydi, siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah’ı tesbih edin (namaz kılın), ki göklerde ve yerde hamt O’na mahsustur²⁰⁴.”

Bu ayet, öğle namazına işaret etmekle beraber, zamanlar arası bağlantı olduğunu, insanın duyu organlarına hitap edecek şekilde kâinatta bazı değişikliklerin gözlemlenebileceğini hatırlatarak Allah’ın tesbih edilmesi gerektiğini açıklamaktadır²⁰⁵.

İnsanlar dünya işlerinde kendilerini boş yere heder etmemeleri ve dinlenmeleri için öğle namazı meşru kılındı²⁰⁶. Konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)’den şöyle bir rivayet varit olmuştur; *“Ümmetime erkencilik (erken yol almak) mübarek kılındı²⁰⁷.”* Öğle namazı, erken kalkıp işlere erken koyulup günün vakitlerini en iyi şekilde tanzim etme adına meşru kılınmış olabilir. Çünkü dinimiz her şeyde mutedil bir yol izlemiştir. Dünya işleri için çok fazla çalışıp heder olmamayı murat etmiş olabilir²⁰⁸.

Hz. Peygamber(s.a.v): *“Sıcak şiddetlendiği zaman öğle namazını serinliğe bırakınız. Zira sıcaklığın şiddeti cehennemın kaynamasındandır²⁰⁹ ...”*

Bu hadisten hareketle Hanefî mezhebi, yaz mevsiminde öğle namazını serin bir vakte ertelemeyi müstehap olarak görmüştür.

Kastallânî, öğle ile ikinci namazlarının farzından önce sünnete başlanmasıyla alakalı olarak, dört rekâtlık sünnet namazların, günün içinde değişik sıkıntı ve streslerin kalbi meşgul edeceği, bu meşguliyetin izalesi için farzdan önce dört rekatlık namazın meşru kılındığı yorumunda bulunmuştur²¹⁰.

²⁰³ Daryal Ali Murat, *Dini Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri*, İfav Yayınları, İstanbul, 2013, s.120.

²⁰⁴ Rûm, 30/ 17-18.

²⁰⁵ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, c.XI, s.412-413.

²⁰⁶ Kastallânî, *Merasidü's-Salât*, s.107.

²⁰⁷ Ebu Davud, Sefer, 2606.

²⁰⁸ Kastallânî, *Merasidü's-Salât*, s.107.

²⁰⁹ Miras Kamil, Babanzade Ahmet Naim, *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarih Terc.* DİB Yay, Ankara 1983, c.II, s. 476-477.

²¹⁰ Kastallânî, *Merasidü's-Salât*, s. 103.

Öğle namazı sebebiyle insanlar, dünyevi meşgalelerini bırakıp dinlenmeye geçerler. Öğle namazı ise bu döneme aracılık etmiş olur. Ayrıca gün içinde işlemiş olduğu günahlarla yüzleşmekle öğle vaktinden sonra daha disiplinli olur.

2.3.3. İkinci Namazı

Beş vakit namaz içinde çeşitli ihtilafları barındırmasıyla ayrı bir öneme sahip olan namazdır. Zira hadiste, tek kelime kullanılarak sabah namazı ile beraber zikredilmesi cihetiyle ve Kur'an'da geçen *Orta namaz* kavramı ile ayrı bir ihtilafa sebep olmuştur.

İkinci namazı hakkında ihtilafa sebep olan birinci delil şudur: “*İki serinlik namazını, sabah ve ikindiye kılan kimse cennete girer*²¹¹.”

Sabah ve ikindi namazlarını kılanlar Allah katında büyük bir mükâfatı hak ederler. Sabah ve ikindi namazı vakitleri fedakârlık gerektiren vakitlerdir. Birincisi uykudan fedakârlığı, diğeri işten ve kazançtan fedakârlığı gerektirir. İki serinlik namazının sabah ve ikindi namazları olduğunda âlimlerin pek çoğu ittifak içindedirler. Ayrıca burada Arap dilinde *taglib* diye bilinen kural vardır. Netice itibarıyla burada ikinci namazı kast olunmuştur²¹².

İkinci namazı ile ilgili diğ bir ihtilaf ise Bakara, 2/238’de geçen orta namaz tabiridir. “*Namazlara ve orta namaza devam edin; gönülden boyun eğerek Allah için namaza durun.*” Mevdûdî, bu ayet ile ilgili en tutarlı yorumlardan birisini yapmıştır.

“Arapça *vusta* kelimesi hem orta, hem de yüce anlamlarına gelir. O halde sâlat-ı vustâ, hem orta namazı, hem de zamanında ve Allah’a tam bağlılıkla eda edilen, yani namazın tüm üstün ve yüce niteliklerine sahip olan bir namazı kasteder. *Allah’a gönülden boyun eğerek (namaza) durun* ifadesi de salât-ı vustâ’nın Allah için kılınan ve en yüce özelliklere sahip bir namaz olduğu ve beş farz namazdan biri olmadığı şeklindeki tefsîri destekler niteliktedir²¹³.”

Öğle namazından sonraki istirahat döneminde vuku bulan hantallığı kaldırıp tekrar dünya meşgalesine atılmak için ikinci namazı meşru kılınmıştır²¹⁴.

İkinci namazı ile sabah namazı arasındaki kuvvetli bağı ayetlerde görebileceğimiz gibi, sure isimlerinde de bunu görebiliriz. Zira bu vakitler, “Asr” ve “Fecr” olarak surelere isim olarak verilmiştir.

²¹¹ Buhârî, Mevâkît 26; Müslim, Mesâcid 215.

²¹² Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ B. Şeref B. Mürî, *Riyazussalihin*, Mektebetü’s-Seydâ, Diyarbakır, 2014, s.461-462.

²¹³ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, c. I, s.186.

²¹⁴ Kastallânî, *Merâsîdü’s-Salât*, s.114.

2.3.4. Akşam Namazı

Akşam namazı, gece namazlarından sayılır. İnsanlar, akşam namazıyla dünyevi meşgalelerini bırakıp istirahat vaktine geçerler.

“Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır²¹⁵.” Bu ayet akşam namazının farz olduğuna delalet etmektedir.

İkinci namazı ile başlayan dünya meşgalelerinin nihayete erdiğini ve uyku vaktinin yaklaştığını bildirmek için meşru kılınmıştır. Ayrıca insanları gafletten Allah’a zikretmeye yöneltme ve vücut için de yemek vaktinin geldiğini bildirme mahiyetindedir²¹⁶.

“Sahabe’den Enes (r.a.) şöyle dedi: ‘Biz Medine’de iken, müezzîn akşam ezanını okuyunca, sahabe aceleyle direklere doğru durup iki rekât namaz kılarlardı. Öyle ki yabancı biri mescide gelirdi de, bu iki rekât namazı kılanların çokluğuna bakarak akşam namazının kılındığını zannedirdi²¹⁷.’”

Bu hadisten, akşam namazında acele edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca akşam namazında kıraat sesli olarak okunur.

2.3.5. Yatsı Namazı

Yatsı namazı, günün son namazıdır. İnsanlar, bu namazdan sonra istirahata geçerler. Ayrıca zaman tanzimi noktasında önemli bir konumdadır.

“Güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamt ile tespih et. Gece vakitlerinde ve gündüzün uçlarında da tespih et ki hoşnut olasın²¹⁸.” Bu ayet günde beş vakit namaz olduğuna işaret etmekle beraber günün son namazının yatsı olduğunu vurgulamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.), yatsı namazını cemaatle birlikte eda eden kimseyi şu şekilde müjdelemiştir: “Yatsı namazını cemaatle kılan kimse, gece yarısına kadar namaz kılmış gibidir. Sabah namazını cemaatle kılan kimse ise bütün gece namaz kılmış gibidir²¹⁹.”

Belirli bir zaruret haricinde yatsı namazı ile akşam namazı beraber cem edilmemelidir. İki namaz için ayrı vakitler konulmuştur. Aksi halde maslahata aykırı olacaktır²²⁰.

²¹⁵ Hûd, 11/ 114.

²¹⁶ Kastallâni, *Merasidü's-Salât*, s.114.

²¹⁷ Müslim, Müsâfirîn 302.

²¹⁸ Tâha, 20/130.

²¹⁹ Müslim, Mesâcid, 260.

²²⁰ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, c.I, s.532.

2.3.6. Cuma Namazı

Cuma namazı, beş vakit namazdan sonra en önemli namazdır. Bu namaz aynı zamanda sosyolojik bir namaz olması sebebiyle ayrı bir önem arz etmektedir.

“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun²²¹.” Bu ayet, Cuma Namazının farz olduğuna delildir. Ayrıca bu ayeti destekler mahiyette çok sayıda hadis varit olmuştur.

Cuma namazı müminler için kutsal bir gün olması sebebiyle çok büyük öneme sahiptir. İslamiyet’ten önce cahiliye Arapları Cuma gününe *Arûbe* diye isim verdikleri muhtelif kaynaklarda geçmektedir. Arûbe yerine Cuma ismini ilk kullanan Hz. Peygamber’in dedelerinden Ka’b B. Lüvey’dir²²². Cuma kelimesi her ne kadar daha önceleri kullanılmış olsa da İslamî kavram olmuştur. İslam dini geldikten sonra Arûbe ismi, yerini Cuma’ya bırakmıştır²²³. İslam dini, zaman içerisinde kendi kavramlarını kullanarak psikolojik üstünlüğü ele geçirmiştir.

Cuma namazı ilk olarak Hz. Peygamber’in hicreti esnasında konakladığı Kuba köyünde meşru kılınmıştır. Ranuna vadisi’nde ise ilk defa eda edilmiştir. Ancak hicretten önceleri de bu namaz kılınıyordu. Resulullah, İslamiyeti Akabe biatlarında tanıyıp kabul eden Medine halkının, kendisinden dini öğretecek muallim istemeleri üzerine Mus’ab B. Umeyr’i göndermiştir²²⁴.

Bu bilgilerden yola çıkarak şöyle bir yorum yapılabilir, Cuma namazının meşru kılınmasında *teşri’de tedricilik ilkesi* tatbik edilmiştir. Çünkü Cuma namazı için hürriyet şarttır. Bu sebeple Mekke döneminde Cuma namazının bir nevi provası yapılmış, hicretle beraber Müslümanlara farz kılınmıştır. Ayrıca Cuma namazı farz kılınmadan önce Sahabenin topluca ibadet etme ihtiyakı, onların İslam’ın ruhunu kavramalarının emaresidir²²⁵.

Sahabe-i Kiram’ın, kendileri için herhangi bir yükümlülük olmamasına rağmen bu şekilde hareket etmeleri, onların İslam dini ile maddi manevi nasıl bir ivme kazandıklarının göstergesidir.

Cuma gününde namazdan önce verilen hutbe, İslam âleminin kalbi konumundadır. Zira hutbede verilen mesajın dini, siyasi, kültürel vb. birçok açıdan ümmet olarak ortak hareket etme şuuru kazandırmaktadır. Bu vesileyle İslam kardeşliği şuuru pekişmektedir.

²²¹ Cuma 62/9.

²²² Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s. 41.

²²³ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, c. VI, s. 304.

²²⁴ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi* s.44.

²²⁵ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, c. VI, s. 304.

Cuma namazı, Müslümanların olağanüstü hallerde bir araya gelmelerini sağlamak ve tanışıp kaynaşmalarına zemin hazırlamak için meşru kılınmıştır. Ayrıca bu namazla beraber, İslam kardeşliği pratikte vücut bulmuş olacaktır²²⁶. Cuma namazının farz kılınması, Cuma gününün diğer Semavi dinlerin kutsal günlerinden önce gelmesi olarak düşünülebilir. Bu sebeple Müslümanların, diğer din mensuplarına karşı psikolojik üstünlük kurma anlamı çıkarılabilir. Ayrıca İslam dininden önce Ehli Kitap, haftanın bir gününü ibadete tahsis ediyorlardı. Yahudiler, cumartesi gününü Firavun'dan kurtulmaları sebebiyle seçmişlerdir. Hıristiyanlar ise, Pazar gününü Hz. İsa'nın çarmıhta ruhunu teslim ettiğini düşünerek tercih etmişlerdir²²⁷.

Cuma günü okunacak olan hutbenin, dini bilgisi az olan Müslümanlara karşı bir nevi eğitim semineri mahiyetindedir²²⁸. Haftalık okunan Hutbeler, değişik konuları içermesi bakımından farklılık arz etmektedir. Bu bakımdan hutbeler, yeni konuları ele alması sebebiyle dini bilgisi az olan kimseye eğitici nitelikte olduğu düşünülebilir.

Hafta boyu hayat meşgalelerinden, aile nafakası ile meşgul olan Müslüman, kendisine dini, milli ve manevi hissiyatı aşılacak olan bir güne muhtaç olması doğaldır²²⁹.

Cuma hutbeleri, bayram hutbelerinde olduğu gibi namazdan sonra okunmaktaydı. Lakin kıtlığın baş gösterdiği bir Cuma günü, Hz. Peygamber mescitte hutbe okurken Şam'dan gelen kervanın davullar eşliğinde ilan edilmesiyle birlikte mescide on iki sahabe kalması sonucu ayet nazil olmuştur²³⁰.

“Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp seni ayakta bırakırlar²³¹.” Bu ayetin inzal olmasıyla birlikte hutbeler namazdan önce okunmaya başlamıştır. Sahabe'nin hutbe esnasında dışarı çıkma hususunda herhangi bir mahzur görmedikleri için çıktıklarına dair rivayetler vardır.

Bize gelen rivayetlerden, Resûlullah (s.a.v.)'in Cuma namazlarını bazen sesli bazen sessiz olarak kıldığı anlaşılmaktadır. İnsanların zihnini açmak, namazda huşu'yu ve Kur'an ayetlerinin dinlenmesini sağlamak için önce hutbe okunmaktadır²³².

Netice olarak Cuma günü, İslam dini tarafından mübarek gün sayılmış olup, cemaatle beraber kılınan namaz vesilesiyle insanlar bir araya gelip kaynaşmışlardır. Bu kaynaşmanın sonucunda İslam kardeşliği, toplum içerisinde sağlam temeller üzerine bina edilmiştir

²²⁶ Sabri, Tirmova Elenalı Mustafa, *Zübdetü'l-Fıkh*, Pipenev Matbaası, Şumnu, 1943, s.59.

²²⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, c. VI, s. 304.

²²⁸ Sabri, *Zübdetü'l-Fıkh*, s.59.

²²⁹ Nedvî Ebu'l-Hasen Ali, *el-Erkânü'l-Erbea'*, el-İslâmü'l-İlmî, Laknav, 2015, s.57.

²³⁰ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s.49.

²³¹ Cuma, 62/11.

²³² Kastallânî, *Merasidü's-Salât*, s.110.

2.3.7. Bayram Namazları

Bayram namazı, hicretin ikinci yılında meşru kılınmıştır²³³. Şâri'in, Ramazan (Fıtır) ve Kurban olmak üzere iki bayram hediye etmesiyle, diğer ümmetlere bahşedilmeyen nimetler İslam ümmetine bahşedilmiştir.

İslam kardeşliğinin pekişmesi için Cuma namazı meşru kılınmıştır. Kardeşlik bağlarının daha sıkı olmasını murat eden Şâri' bayram namazlarını teşri' eylemiştir²³⁴.

Ramazan ayında Müslümanların otuz gün boyunca oruç tutmalarının mükâfatı olarak bayram hediye edilmiştir. Müslüman kardeşlerin bir evde toplanıp kucaklaşmalarına aracılık etmek ve Müslümanların düşmanlarına karşı gövde gösterisini sahnelemek için meşru kılınmıştır²³⁵.

Ramazan ayında tutulan oruçlardan elde edilen sevabın şükrünü ilan ve birbirlerini tebrik etmek için vesiledir²³⁶.

Kurban bayramı'nda ise hac farızasını yerine getiren Müslümanların haclarının ifasını teşekkür mahiyetinde kılınan namazdır²³⁷.

Bayram namazları, Cuma namazlarının tam aksine insanların hutbe dinlerken zihinlerini açma ve insanların zaruri mazeretleri sebebiyle hutbeyi dinlemeyip işlerine koyulmaları maksadıyla önce namaz kılınmaktadır²³⁸. Cuma hutbeleri de tıpkı bayram hutbeleri gibi namazdan önce kılınıyordu. Ancak daha sonra ayetin inzal olması ile birlikte namazdan önceye alınmıştır²³⁹.

Hutbenin namazdan sonra okunması, Cuma ve bayram namazlarında aynı minval üzerindeydi. Ancak gelişen olaylardan sonrateşri' cihetinde değişikliğe gidildiği görülmüştür.

2.3.8. Cenaze Namazı

Bu ümmete mahsus olan ayrıcalıklardan biride cenaze namazıdır. Cenaze namazının ne zaman meşru kılındığı hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Ancak Hz. Hatice'nin vefatında cenaze namazı kılınmayıp daha sonraları ifa edilmesi, hicretten sonra meşru kılındığına işarettir. Bir görüşe göre cenaze namazı hicretten bir yıl sonra farz-ı kifaye olarak vaz olunmuştur Buna göre ilk Cenaze namazı, Ensar'dan olan Es'ad B. Zürâre ve Bera B. Ma'rur'dan birinin cesedi veya kabrinde kılınmıştır²⁴⁰. Başka bir rivayette ise hicri dokuzuncu

²³³ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s. 75.

²³⁴ Cürçâvî, Ali Ahmed, *Hikmetü't-Teşri' ve Felsefetühü*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1418/1997, s. 91.

²³⁵ Cürçâvî, Ali Ahmed, *Hikmetü't-Teşri' ve Felsefetühü*, s.91.

²³⁶ Sabri, *Zübdetü'l-Fıkh*, s.64.

²³⁷ Sabri, *Zübdetü'l-Fıkh*, s.64.

²³⁸ Kastallânî, *Merâsîdü's-Salât*, s.110.

²³⁹ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s.75-76.

²⁴⁰ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s.98-99.

yılda Habeşistan kralı Necâşî'nin vefatı üzerine Hz. Peygamber'in gıyaben cenaze namazı kıldırmasıdır²⁴¹.

Cenaze namazı; Müslüman bir kimsenin, ölmüş olan din kardeşine karşı son defa dini kardeşlik görevini ifa ederek mağfireti için dua ve niyazda bulunmasıdır. Cenaze namazı, Müslümanların birbirlerine karşı ülfet ve muhabbetlerin devam etmesine aynı zamanda bu ölüm hadisesi karşısında etkilenip ibret almasını sağlar. Bu vesileyle hayatına dini olarak çeki düzen vermesi, insan nasıl hayattayken mükerrerem ise ölü iken de mükerrerem olduğunu vurgulamak için teşri' olunmuştur²⁴². Bu açıklamalar, İslam dininin hayatın her sahasında beşeriyetin ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde meşru kılındığını göstermektedir.

Cenaze namazının meşru kılınmasında, Cahiliye Araplarının ölü arkasından yapmış oldukları ayine âdete alternatif olması da düşünülebilir. Zira Cahiliye Arapları, cenaze sahibinin ölünün yıkanıp kefenlenip yatak üzerine konulmasından sonra başına geçerek, insanların etrafında toplanarak dua ve ağıt yakmalarından sonra “Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun”derlerdi²⁴³. Ayrıca kabre konulan ölünün yapmış olduğu iyilikleri dua esnasında zikredilirdi²⁴⁴. İslam şeriatının, ölü arkasından yapılacak merasimi dahi tesis etmesi özgünlüğünün bir göstergesidir. Netice olarak tüm insanlığa hitap eden din, farklı kültürlerde icra edilen cenaze merasimlerinin şeriata uygun bir şekilde olmasını murat etmiştir.

2.3.9. Duha Namazı

Güneş doğup bir miktar yükselip (ortalama 45 dakika) sonra başlayıp istiva vaktine kadar kılınması istenen duha namazı müstehaptır. Nafile olması hasebiyle iki, dört, sekiz veya on iki rekât kılınabilir.

“Ebu Zerr (r.a.): “Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki:

‘Her gün sizin her bir mafsalinız için bir sadaka terettüp etmektedir. Her tespih bir sadakadır. Her tahmit bir sadakadır, her tehliil bir sadakadır. Emri bil maruf bir sadakadır. Nehyi ani'l-münker de bir sadakadır. Bütün bunlara, kişinin kuşlukta kılacağı iki rekât kâfi gelir²⁴⁵.’”

Bu rivayetten, kılınan duha namazının sadaka yerine geçtiğini ve sağlığımızın şükrü için duha namazının yeterli olacağı anlamı çıkarılabilir.

²⁴¹ Hüsnü Hüseyin, *Sualli-Cevaplı Kuduri Terc.* Mektebi Harbiye-i Şahane Matb, İstanbul, 1329, s.126.

²⁴² Sabri, *Zübdetü'l-Fıkh*, s.72.

²⁴³ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s.99.

²⁴⁴ Ali, *Târîhu's-Salâti fi'l-İslâm*, s. 11.

²⁴⁵ *Müslim*, Müsâfirîn 84.

Duha namazı için şöyle bir yorumda yapılmıştır: “Gündüzün her dörtte bir diliminin, insanı gaflet halinden kurtaracak ve Allah (c.c.)’ı anmasını sağlayacak ibadetten hali olmamasını gerektirmiştir²⁴⁶.”

Hikmet-i teşrî’ ilminde önemli bir yere sahip olan Dihlevî (ö.1793), bu saatlerin rızık arama saatleri olması itibariyle uyanık olunması gerektiğini dile getirmiştir²⁴⁷.

Günlük birçok işin yapılabilmesi için uzun zamana ihtiyaç duyulduğundan, duha namazı kulların yükümlüğünden kaldırılıp, nafil namaz olarak teşrî’ olunmuştur²⁴⁸.

Bu ifadelerden, İslam’ın, kolaylıklar üzerine bina edilmiş olup kulların maslahatını göz önünde bulunduran bir din olduğu çıkarımı rahatlıkla yapılabilir.

2.3.10. Teravîh Namazı

Teravîh kelimesi, sözlükte *rahatlatmak*, *dinlendirmek* anlamlarına gelen *tervîha* kelimesinin çoğuludur. Fıkıh ıstılahında ise teravîh; ramazan gecelerine mahsus olup, yatsı namazından sonra kılınan nafil namazdır²⁴⁹.

Teravîh namazının; tarihi seyri, mezheplerin bakış açıları, kılınış şekli ve rekât adedi gibi ihtilaflar konumuz dışı olması itibariyle bunlara değinmeyeceğiz.

“*Kim, inanarak ve sevabını Allah’tan umarak Ramazan gecelerini ihya ederse, geçmiş günahları affolunur*²⁵⁰.” Müslüman kimse Ramazan ayında oruç tutmakla, gün boyu yeme-içme gibi nefsânî davranışlardan uzak durması itibariyle melekler mesabesine yükselmektedir. Aynı şekilde gece namazı olan teravîh namazını kılarak bu durumun devam etmesi arzulanmaktadır.²⁵¹

Hz. Peygamber (s.a.v.), teravîh namazının ümmetine farz kılınmasından korktuğu için mescide gelmemiştir²⁵². Bu yönüyle düşünüldüğünde kolaylık ilkesi olarak değerlendirilebilir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, Ramazan ayı bir bütün olarak düşünüldüğünde teravîh namazı da bu bütünün bir parçasıdır.

2.3.11. Teheccüt Namazı

Teheccüd kelimesi, Arapça kökenli olup *hüccüd* kökünden uyku anlamına gelmektedir. Arap lügatinde bir kelime, bazı zamanlarda Tefe’ul kalıbına taşındığı zaman, *fiili terk etmek* anlamı almaktadır. Bu sebeple *hüccud* kelimesi *Teheccüd* kalıbına büründüğünde uykuyu

²⁴⁶ Dihlevî, *Huccetullahi’l-Bâliğa*, c.II, s.67.

²⁴⁷ Dihlevî, *Huccetullahi’l-Bâliğa*, c.II, s.67.

²⁴⁸ Dihlevî, *Huccetullahi’l-Bâliğa*, c.I, s.532.

²⁴⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 568.

²⁵⁰ *Buhârî*, Teravîh, 46.

²⁵¹ Dihlevî, *Huccetullâhi’l-Bâliğa*, c.II, s.65.

²⁵² Ebû Dâvûd, Ramadân, 1/1375

gidermek, uykuyu terk etmek ve birini uyandırmak anlamlarına gelmektedir. *Teheccüd* İstilahta ise, uykuyu feda ederek ibadet ve Kur'an'la meşgul olmak için uyanmak, kalkmak, gece namazı ve gece uyanıp namaz kılmak anlamlarına gelmektedir. Nitekim Kur'an'da bu anlam kast edilmektedir²⁵³

Bu namazın diğer semavi dinlerde de mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Ruhban ve zahitler için özel bir namaz niteliğindedir. Ayrıca Mekkeliler tarafından inziva olarak bilinmekteydi. Zira Hz Peygamber (s.a.v.)'e vahiy gelmeden önce Hira mağarasında uzlete çekiliyordu.²⁵⁴

Teheccüt namazının; nafil namazlar bahsinde çok önemli bir yeri vardır. Zira Resûlullah (s.a.v.) her gece bu namazı kıları. Bu namazı çok önemli tutan durum, gecenin sonunda, insanların istirahat halinde olup, kılınması zor olmasındandır. Yine kulluk, samimiyet ve melekî duyguların ağır basıp, riya ve kendini beğenmişliğin en az olduğu vakittir.

Teheccüt namazı; “*Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüt namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmut'a ulaştırsın*”²⁵⁵.” ayeti ile Resûlullah (s.a.v.)'a farz olup, ümmetine nafil olarak teşrî' olunmuştur. Gece namazlarının ana gayesi teheccüt namazıdır demek doğru olsa gerektir. Çünkü gece namazları ile bir medeniyet inşa edilmiş, tarihin seyrine yön verilmiştir. Yavuz Sultan Selim, Ömer Nasuhi Bilmen vb. dini ve siyasi sahada temayüz etmiş İslam büyüklerinin davalarında başarılı olmalarının en büyük etkenlerinden biri de hiç şüphesiz gece namazlarıdır.

Bu örneklerden yola çıkarak tarihe yeniden yön verip, İslam medeniyetinin tekrar inkişafını sağlayabiliriz. Bu ise gecelerin ihyası ve teheccüt namazı ile mümkündür. Kur'an-ı Kerim'in, gecenin insan hayatına önemini anlatma noktasında rakamsal bilgi vermek gerekirse *lejl* kelimesi 92 yerde geçmektedir. Bunun karşısında gündüz manasına gelen *nehâr*ise⁵⁷ yerde geçmektedir²⁵⁶.

Kur'an; müminlerin özelliklerini sayarken muhtelif ayetlerde; seher vakti tövbe etme²⁵⁷, gecenin bir kısmında tespih etme²⁵⁸, gece secdesi²⁵⁹ gibi gece namazlarını sanki teşvik ediyor, hatta ödev veriyor.

²⁵³ İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 514; Muallim Naci, *Lügati Nâci*, s.300.

²⁵⁴ Ali, *Târîhu's-Salâti fi'l-İslâm*, s. 27.

²⁵⁵ İsrâ, 17/79.

²⁵⁶ Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres*, s.836-837.

²⁵⁷ Âli İmran 3/17 ve Zâriyât 51/15-18.

²⁵⁸ Tâha 20/130.

²⁵⁹ İnsan 76/26 ve Âli İmran 3/113.

Gece namazının hikmet-i teşrî ile ilgili olarak “*Şüphesiz Rabbin, senin ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun gecenin üçte ikisinden biraz az, yarısı ve üçte biri kadar vakit içinde kalktığını bilir*²⁶⁰.”

Seyyid Kutup bu ayeti, “ O sizi acze ve meşakkate düşürmek maksadıyla değil de sizi manen güçlendirmeyi, nefislerinize üstün gelmeyi ve işi kolaylaştırmayı dilemektedir” şeklinde tefsir etmiştir²⁶¹. Gece namazlarının Müslümanları dünya hayatındaki sıkıntılara karşı hazırlama, gecenin bir cüzünde uykunun en ağır olduğu anda kalkıp Allah (c.c)’a münacat etmeyi özgüven aşılama olarak değerlendirebiliriz. Müzzemmil suresinin son ayeti, gece kalkmayı emreden ilk ayetin²⁶² nazil olmasından itibaren 8 ay ile 10 sene arasında bir müddet zarfında geldiği ifade edilmiştir. Bu zaman zarfında Resûlullah (s.a.v.) gece namazlarını farz olarak telakki ediyordu²⁶³.

Mevsimlerin değişmesi sebebiyle gece gündüz süreleri değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlik sayesinde, insanların, geri dönüşü olmayan zamana karşı uyanık olmaları kastedilmiş olabilir. Bu bağlamda gece namazları pek büyük önem arz etmektedir.

İnsanın hayvani duygularının en zayıf, kulun rabbine en yakın olduğu vakitler teheccüt namazını kılma saatleridir. Tabiri caizse bu saatler; hayvani duyguların zayıflatılmasında ideal zaman dilimleridir. Bundan dolayı vahşi hayvanlar terbiye edilirken aç ve uykusuz bırakılır sonra maksada göre terbiye edilir²⁶⁴. “*Şüphesiz şu uykusuzluk, sıkıntıdır ve ağır gelir*²⁶⁵.” hadisi bunu izah etmektedir.

“*Şüphesiz gece kalkışı, (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyuma ve sağlam bir kırata daha elverişlidir. Zira gündüz vakti, sana uzun bir meşguliyet var*²⁶⁶.” Seyyid Kutup bu ayeti şu şekilde tefsir etmiştir:

“Allah (c.c), Resûlullah (s.a.v.)’in o güç gelecek sözü ve ağır taşıyabilecek duruma getirmek için hiç şüphesiz hazırlamış ve onun için geceleyin kalkmayı seçmiştir. Çünkü geceleyin kalkmakta daha fazla güçlük vardır ve zikir için de daha elverişlidir. Gündüz ise böyle değildir, onu bekleyen birçok meşgaleler gücünü ve alakasını sarfedeceği çeşitli işleri bulunmaktadır²⁶⁷.”

Kutup’un tefsirinden de anlaşıldığı üzere Resûlullah (s.a.v.) gece namazlarına kesintisiz olarak devam etmesi, onu bir takım mihnetlere hazırlama şeklinde bir çıkarım yapılabilir.

²⁶⁰ Müzzemmil, 73/20.

²⁶¹ Kutup, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, c.XV, s.344.

²⁶² Müzzemmil, 73/1-7.

²⁶³ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, s. IX, s.320.

²⁶⁴ Dihlevî, *Huccetullâhi’l-Bâliğa*, c.II, s.60.

²⁶⁵ Dârimî, *Salât*, 215.

²⁶⁶ Müzzemmil, 73/6-7.

²⁶⁷ Kutup, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, c.XV, s.338.

Gece kılınan namazlar, Allah'a yaklaştırır, bedenden hastalıkları çıkarıp sağlıklı olmaya vesile olur, günahlara keffaret olur, Kur'ân'ında ifade ettiği üzere, iyi ameller kötü amelleri siler²⁶⁸.

“Biriniz uyuduğu zaman şeytan onun ense köküne üç düğüm atar. Her bir düğümü attığı yere, “Gecen uzun, olsun uyu!” diye eliyle vurur. Şayet o kimse uyanarak Allah'ı anarsa, düğümlerinden biri çözülür. Abdest alırsa, bir düğüm daha çözülür. Bir de namaz kılsa, şeytanın attığı bütün düğümler çözülür ve böylece neşeli ve huzurlu bir şekilde sabahlar. Allah'ı anmaz, abdest alıp namaz kılmazsa, uyuşuk ve tembel bir halde sabahlar²⁶⁹.”

İbrahim Canan (ö.2009), bu hadisin izahını yaparken Allah'ı zikredince gaflet, abdestle necaset, namazla tembellik ve ağırlık düğümünün çözüldüğünü beyan etmiştir. Ayrıca namazı kılarak Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirmenin verdiği psikolojik hal ile rahatlayacağını açıklamıştır²⁷⁰.

Hz. Peygamber (s.a.v.) gece vakti miraca çıktığı, riyadan uzak olduğu, nefis üzerine ağır geldiği ve insanları gaflet anı olduğu için gece vakitleri namaz kılmak büyük önem arz etmektedir²⁷¹.

Sonuç olarak, gece namazları zorluklara karşı tahammül etme gücü ve hayvani duyguları köreltme hasleti vermektedir. Ayrıca teşrî'de tadrîcîlik ilkesi burada da uygulanmıştır.

2.3.12. İstiska Namazı

İstiska, bir kelime olup, su ve sulamayı istemek anlamına gelmektedir²⁷². İstılahta ise, dua ve istiğfar ederek Allah'tan yağmur istemek anlamına gelmektedir²⁷³. Halk nezdinde yağmur duası olarak bilinen namazdır.

Nafile namazlardan biriside yağmur duası namazıdır. Bu tür namazlar bize İslam dininin sadece uhrevî olmadığını aynı zamanda, dünyevî işlerin yolunda gitmediği zamanlarda ne tür ibadetlerin yapılacağı Resûlullah (s.a.v.)'in bizzat icra etmesiyle meşru olmuştur²⁷⁴.

²⁶⁸ Hud, 11/114.

²⁶⁹ Buhârî, Teheccüt 12.

²⁷⁰ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.IX, s.311.

²⁷¹ Bursevi, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, c.IX, s.207.

²⁷² Isfehânî, *el-Müfredât*, s.241.

²⁷³ Hüsnü Hüseyin, *Sualli-Cevaplı Kudûrî Tercümesi*, s.111.

²⁷⁴ *Ebû Dâvûd*, 1/301 Hadis No:1161.

Bu namaz; yaşlıdan, masum çocuğa kadar bütün Müslümanları bir araya getirip, onların elbiselerini ters çevirerek aciz ve zelil olduklarını izhar edip, tazarru halinde dua etmeleri, hayır hasenat işlemleri açısından önemli bir namazdır²⁷⁵.

Şia âlim Kıraati'nin verdiği bilgilere dayanarak, yağmur duasına çıkıldığında, dualarda Hz. Ali (r.a)'e nispet edilen duanın okunmasının daha iyi olacağı anlaşılmaktadır²⁷⁶.

Yağmur duasının Hz. Peygamber tarafından bizzat tatbik edilmesi, su sıkıntısı çekildiğinde, bizlere nasıl hareket etmemiz gerektiğini göstermesi açısından önemlidir.

2.3.13. Husûf ve Kûsûf Namazı

Kûsûf ve hûsûf namazları güneş ve ayın tutulmaları zamanında kılınan namazın adıdır. Bazı âlimler bu iki kelimenin birbirlerinin yerine kullanıldığı ifade ettiği gibi bazı zamanlarda tağlib kaidesine göre Hûsûf kelimesinin ikisine şamil olabileceğini söyleyenlerde vardır²⁷⁷.

Bu iki namaz nafîle kabilindedir. Bu namazların cemaatle kılınması ve sünnet olması hususunda ittifak vardır. Ancak hutbenin olup olmaması, caiz olan vakitler ve kıraatın keyfiyeti hakkında mezhepler arası ihtilaflar bulunmaktadır²⁷⁸. Bizlere sahih olarak gelen rivayetlere göre Resûlullah (s.a.v.);

“Güneş tutulduğunda halkaikirekât namaz kaldırdı. Namazda kıratı uzun tuttu. Sonra rükuya gitti, rükuyu da uzun tuttu. Sonra başını kaldırdı, bu sırada rekâttauzun okudu, ancak bu okuyuşu öncekinden daha kısa idi. Sonra tekrar rükû yaptı verükûyuuzattı, ancak önceki rükûdan kısa idi. Sonra kalkıp, birinci rekâttayıptıklarını aynen yaptı. Sonra selam verdi. Artık güneş de açıldı²⁷⁹.”

Bu namazlar; kâfirlerin güneş ve aya secde etmeleri sebebiyle onlara muhalefet edilmesi ve Allah (c.c.)'a secde etme adına teşri' olunmuştur²⁸⁰. Nitekim *“Ne güneşe ne de aya secde edin; onları yaratan Allah'a secde edin²⁸¹!”* ayeti buna işarettir. Ayrıca gece vakti görülen fazla aydınlık, şiddetli karanlık, şiddetli fırtına gibi durumlarda gerçek failin Allah (c.c.) olduğu hatırlanır ve sükûnete erme maksadıyla kılınır²⁸².

²⁷⁵ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, c.II, s.71.

²⁷⁶ İmam Muhsin Kıraati, *Namazın Hikmeti*, s.83.

²⁷⁷ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.IX, s.361.

²⁷⁸ İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidâyetü'l-Müctehit*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2017, Beyrut, s. 195.

²⁷⁹ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c. 9, s. 362.

²⁸⁰ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, c.II, s.70.

²⁸¹ Fussilet, 41/37.

²⁸² Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.9, s.361.

Hâkim et-Tirmizî (ö.285), güneş tutulması ile alakalı olarak bazı açıklamalarda bulunur. Güneş tutulmasının Allah (c.c.)'in kullarının nankörlüklerine karşı vermiş olduğu nimetleri hatırlatma babından olduğunu açıklamaktadır²⁸³.

Hz. Peygamber'in bu namazları kılmasının arka planında tevhit akidesinin yerleştirilmesi de olabilir. Zira cahiliye devrindeki insanlar, zor zamanlarda kendi putlarına iltica ederlerdi.

2.3.14. İstihare Namazı

İstihare, Arapça kökenli bir kelime olup sözlükte hayır ve iyilik istemek, bir şey hakkında hayır talep etmek manalarına gelmektedir. İstılahta ise, hakkında bir şeyin hayırlı olup olmadığına dair manevi bir işarete erişmek isteyen kimsenin yatacağı zaman önce iki rekât namaz kılıp sonra Allah'a dua etmesidir²⁸⁴.

“Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz²⁸⁵.” Araplar; yolculuk, nikâh, alışveriş gibi önemli sayılabilecek bir işe kalkışmadan önce ayette geçen ve fal oku manasına gelen ve Kur'an'ın yasakladığı bir çeşit fala *ezlâm*'a müracaat ederlerdi²⁸⁶.

Şâri', gaipten haber verdiği iddia edilen bu cahiliye âdetini lağvedip bunun mukabilinde İstihare namazını teşri' eylemiştir.

Sahabe'den Câbir İbn-i Abdullah (r.a.)'dan: Resûlullah (s.a.v.) Kur'an'dan bir sure öğretir gibi(büyük küçük) işlerimizin hepsinde bize istihâre (duasını) öğreterek buyurdu ki: *“Sizin biriniz, bir işe kalben azmettiğinde o kimse farz değil, (istihâre niyetiyle nafile olarak) iki rekât namaz kılın.”* rivayet edilmiştir²⁸⁷. Bu hadis bizlere İstihârenin günlük hayatta çok önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Örf ve adetler, Kur'an ve sünnet'in hükümlerine ters düşmeyecek şekilde teşri' de tali kaynak olarak kabul edilmektedir. Resûlullah (s.a.v.)'ın, teşri' de bu metodu takip ederek Arap toplumunun tevhit akidesine ters düşmeyecek tarzdaki örf ve adetleri geçerli kıları. *“Çünkü Hz Peygamber (s.a.v), nübüvveti süresince cahiliye uygulamalarını her fırsatta yasaklamıştır²⁸⁸.”* Ancak tevhit akidesine zarar verebilecek herhangi bir âdeti hafif değişikliklerle devam ettirirdi. Hz Peygamber (s.a.v.)'in cahiliye adetlerini yasaklamasındaki gaye, Arapların tekrar eski örf ve adetlerine dönmelerini engellemektir. Dihlevî, istihâre namazının en büyük faydası olarak

²⁸³ Hâkim et-Tirmizî, *Namaz ve Namazın Hikmetleri*, s.185.

²⁸⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 262.

²⁸⁵ Mâide, 5/90.

²⁸⁶ Miras ve Babanzade Ahmed Naim, *Tecridi Sarih Tercümesi*, c.IV, s.140.

²⁸⁷ Buhari, *Teheccüd*,25.

²⁸⁸ Atmaca Veli, *Hadislerde Tıp*, Ankara İlahiyat Fak. İlitam Ders Notları, 2015, s. 4.

insanın nefsanî yönünden melekî yöne dönmesi ve hayvânî arzularından (ruhânî) melekî arzulara yani Allah'a yönelmesi olarak açıklamıştır²⁸⁹.

İstihâre, insanın gelecekte mutlu olabilmesi için Allah'ın ilim ve kudretinden yardım isteyip, teslim olup tevekkül etmesidir. İstihâre; İnsanın, geleceğin karanlıklarından haber alma düşüncesi ile hurafelerden beslenen bir takım büyücülük ve falcılık gibi Batı örflerinin muadili olarak teşri' edilen bir namazdır²⁹⁰.

Beş vakit namaz, nafîle namazlar, yağmur duası, vb. namazları bitirdikten sonra sonuç olarak şöyle denilebilir, Şâri' tarafından emredilen namazlar, şirk menşeli eski adetleri yasaklamış, alternatif olarak yasaklamış olduğu adetlerin muadilini teşri' eylemiştir.

2.4. Ayet ve Hadislerle Namazın Hikmetleri

2.4.1. Tevhidi Vurgulaması

İslam dini ilk olarak Arap toplumuna hitap etmekle beraber evrensel bir dindir. Bu bağlamda Kur'an'ın inzal olduğu zaman verdiği mesaj neyse bugün içinde aynı şeyler geçerlidir.

Hz. Peygambere vahiy gelmeden önce Araplar bilindiği üzere puta tapıyorlardı. Çoğunun evinde bir put olup devamlı surette o puta saygı gösterirlerdi. Kâbe'ye gelenler, burayı tavaf ettikten sonra putlara dokunurlardı. Kâbe'nin etrafını ıslık çalarak ve el çırparak tavaf ederlerdi ki, bu onların namazıydı. *“Onların, Kâbe'nin yanında namazları ıslık çalıp el çırpılmaktan ibarettir²⁹¹.”*

Ayrıca hayvanların yeni doğan yavrularını da putlar namına keserlerdi²⁹². Müşriklerin, Kâbe'yi el çırpıp ıslık çalarak tavaf etmeleri ve putlara dokunmaları tevhit akidesine zıttır. Namazın böyle bir dönemde farz kılınması tevhit akidesini vurgulamak içindir.

2.4.2. Zikirde Devalımlığı Sağlaması

Namazın tarihi seyrinde bahsedildiği gibi geçmiş milletlerin bazılarında namaz, duadan ibaretti. Bazıları ise bedenle eda ediyordu. İslam dininde namaz; ruh, beden ve kalp ile yapılmaktadır. Ayrıca namaz içinde Kur'an'dan ayetler okuyarak Allah'ı zikretmektedir. Dolayısıyla zikir, namazın cüzlerindedir.

“O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl²⁹³.” Kur'an-ı Kerim'de namaz ibadeti için muhtelif kelimeler kullanılmıştır. *Zikir* de bu kelimelerdendir. Namazdaki sure ve

²⁸⁹ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, c. II, s. 68.

²⁹⁰ Miras ve Babanzade Ahmed Naim, *Tecridi Sarih Tercümesi*, c.IV, s.140.

²⁹¹ Enfal 8/35.

²⁹² Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s.22.

²⁹³ Taha, 20/14.

dualar bir nevi Allah (c.c.)'ı anma kastıyla okunmaktadır. Devamlı surette namaz kılan bir kimse Allah (c.c.)'ı zikredeceğine göre, namazın zikirde devamlılığı sağlama adına meşru kılındığı düşünülebilir.

İnsan, fitratı sebebiyle sorumluluk sahibidir. Üzerine düşen herhangi bir görevi yerine getirmediği zaman huzursuz olur. Namaz ibadeti de Müslüman, akıl sahibi ve ergenlik çağına ulaşmış kimse için dinin yüklemiş olduğu görevdir. Namazını devamlı surette kılan kimse ise kendisi ile barışık olarak faydalı birey olur²⁹⁴.

Burada namazın sadece zikirden ibaret olmadığını belirtmek, açıklanması gereken önemli hususlardan birisidir.

2.4.3. Kötülükleri Silmesi

Namazın hikmetlerinden biriside kişinin işlemiş olduğu günahların bağışlanmasına vesile olmasıdır. Günde beş vakit namaz kılan kimse, bir nevi kendisini kontrol etmiş ve günah yükünden kurtulmuş olur.

“(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir²⁹⁵.”

Sahabe'den Ebu'l-Yüsr, ticareti esnasında eşi savaşa giden bir kadına sarkıntılık eder. Daha sonra pişmanlık duyup sırasıyla önce Hz. Ebu Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek halini arz eder. Hz. Peygamber (s.a.v.) öfkelenerek *“o saate kadar keşke Müslüman olmasaydın”* temennisinde bulundu bu durumun üzerine bu ayet nazil olmuştur²⁹⁶.

Bu ayet, namazın teşri' hikmetlerinden en önemlisi olduğu düşünülebilir. İnsanın fitratı itibariyle hataya meyilli olması, nefesine yenik düşmesi vb. gibi durumlarda hatalarını ve günahlarını örtebilecek, bağışlayabilecek, adeta can simidi olabilecek bir sığınağa muhtaçtır. Zira namaza durduğunda hataları için af dileyip tekrar yapmamaya gayret gösterecektir. Namaz, insanın gidebilecek başka kapısının olmadığını hissettiren sığınaktır.

2.4.4. Kötülüklerden Alıkoyması

Namaz ibadetinin hikmetlerinden biriside kötülüklerden alıkoymasıdır. Namaz kılan bir Müslüman, adeta namaz tarafından korunmaktadır. Ancak bununda belli şartları vardır.

²⁹⁴ Özdemir Sabri, *İtikat İbadet Ahlak*, Ankara, 1979, s.87.

²⁹⁵ Hud,11/114.

²⁹⁶ Kurtubi, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c.IX, s.171.

“(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir²⁹⁷.”

Ayette belirtildiği üzere namaz, insanı sözlü ve fiili haramlardan, kötülüklerden alıkoyar. Buradaki alıkoyma, ya korkutma, ya da yasaklama manasına gelmektedir. Bu yasaklama ise, namazın bütün rükünlerini yerine getiren kimseye sanki “Kötü ve yasak fiilleri işleme!” demek istiyor. Bu takdirde namaz kılan kimsenin yasak kılınan fiillerden uzak durarak Allah’a itaat etmesi gerekir²⁹⁸.

Bu hususta şu ilaveyi yapmak yerinde olacaktır ki, namaz kılmakla beraber yasaklanan fiilleri işleyen insan, kendi iç dünyasında fikir muhasebesi yaparak *gelgitler* yaşayacaktır. Bu *gelgitlerin* neticesinde tercih yapması gerektiği noktasında karar kılıp, kötülüklerden vazgeçerek doğru olan tercihi yapmış olacaktır. Aynı zamanda bu karar sayesinde kendisi ile barışık yaşayacaktır.

Bu ayet için başka bir görüş beyan edilmiştir ki o da şu şekildedir: Beş vakit namaz kılan kimse, kılmış olduğu namazın etkisiyle kendisini kötülüklerden alıkoyar. Arasında işlenen küçük günahlar affolunur. İbn Ömer bu ayette namazdan maksat kıraat olduğunu söylemiştir²⁹⁹.

Bu ayette, namazı aksatmadan tadil-i erkâna riayet ederek devamlı surette kılındığı sürece, namazın insanı kötülüklerden alıkoyacağı anlatılmaktadır.

Namaz kılan bir kimse kılmış olduğu namazın nuruyla zulmetleri söndüreceği ve bu şekilde kötülüklerden alıkoyacağı da söylenmiştir³⁰⁰.

“Resûllah (s.a.v.) şöyle buyurdular:

Şayet sizden herhangi birinizin önünde bir nehir olur da, o da ordan günde beş defa yıkanacak olursa, size göre o kimsenin üzerinde kir ve pastan bir eser kalır mı?” Ashab: Kalmaz, dediler. Resûllah (s.a.v.):

“İşte beş vakit namazın misali de böyledir. Allah onlar vasıtasıyla günahları siler³⁰¹.”

İki kardeşin kırk gün aralıkla vefat ettiği, Resûlullah (s.a.v.)’ın yanında birinci kardeşin faziletinden bahsedildiği sırada Resûlullah (s.a.v.): “Diğeri Müslüman değilmiydi?” diye sorusuna, orada bulunanlar Müslüman olduğunu ve çok fena olmadığını söyleyince Resûlullah (s.a.v.):

²⁹⁷ Ankebut, 29/45.

²⁹⁸ Huseynî, *es-Salâtü fi'l-İslâm*, s.38-39.

²⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c.XIII, s.406-407.

³⁰⁰ Huseynî, *es-Salâtü fi'l-İslâm*, s.39-40.

³⁰¹ Buhârî, I, 197.

“Öldükten sonra, namazın ona ne kazandırdığını biliyor musunuz? Namaz misali, sizden birinin kapısının önünde akan ve her gün içine beş kere girip yıkandığı suyu bol ve tatlı bir nehir gibidir. Bu (nehirin) onun üzerinde kir bıraktığını göremezsiniz. Öyleyse, siz ona namazının neler ulaştırdığını bilemezsiniz³⁰².”

Bu hadiste, namazın, suyun kiri temizlediği gibi günahları temizleyeceği beyan edilmiştir. Namazın teşri’ sebeplerinden biri de bu olsa gerektir.

2.4.5. Namaz ve Ahitleşme

Hz. Peygamber (s.a.v.) muhtelif zamanlarda, değişik vesilelerle namaz ibadetinin faziletlerini anlatırken bazı kavramlar üzerinde çokça durmuştur. Bunlardan birisi de ‘ahit’ tir.

Cahiliye dönemi Arap kabilelerinde “ahde vefa göstermek” erdemli insanda olması gereken vasıflardandı. Bilindiği gibi Resûlullah (s.a.v.) Arap kabilelerinde tevhit akidesine ters düşmeyen kültürel özellikleri, bazen olduğu gibi devam ettirir, bazen de üzerine ilaveler yapardı. Namazın ehemmiyetini ifade ederken, ahde vefa göstermek nasıl erdemli ve zor bir seçiye ise, namaz ibadetinin de vefa gibi zor olduğunu ve Allah’ın ahdi olduğunu dile getirmiştir.

“Allah’ı kulları üzerine yazıp farz kaldığı beş vakit namaz mevcuttur. Kim onları eda eder, hafife almadan tam yaparsa, Allah indinde ona verilmiş bir söz vardır: Onu cennete koyacaktır. Onları kılmayana ise Allah’ın vaadi yoktur. Dilerse azap eder, dilerse cennete koyar³⁰³.”

Namazın ahde vefa gibi zor olduğunu ancak yerine getirildiği zaman, erdemli insanlar nasıl saygınlık görüyorsa onların saygınlık göreceğini ifade etme açısından namazın teşri’ hikmeti ile ahit arasında münasebet kurulabilir.

2.4.6. Cehennem Ateşinden Koruması

Namaz kelimesinin manalarından biriside *ateşten korumaktır*. Bu bağlamda namaz ile ateşten koruma arası bağlantı kurulabilir³⁰⁴.

Namazın hikmetlerinden biri de İnsanı iman etme şartıyla cehennem ateşinden muhafaza etmesidir. “Onlar şöyle derler: ‘Biz namaz kılanlardan değildik³⁰⁵.’” Burada namaz kelimesi; her ne kadar İman’dan kinaye olsa da namaz ibadetinin imanına işaret vardır³⁰⁶.

³⁰² Muvatta, Kasru’s-Salât 91, (1,174).

³⁰³ Ebu Davud, Salât 9,(425):337,(1420).

³⁰⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, s.287.

³⁰⁵ Müddessir 74/43.

³⁰⁶ Kutup, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, c.XV, s.374.

“Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah’a güzel bir borç verirsiniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır³⁰⁷.”

Yukarıdaki ayette de Allah (c.c.), İsrailoğullarına, günahlarını bağışlayıp cennete girmeleri için koymuş olduğu şartlardan birisi de namaz ibadetidir. Bu takdirde namaz; imandan sonra dinin özünü oluşturuyor denilebilir.

Sonuç olarak namaz, cehennem ateşinden kurtarıcı, tevhit akidesinin en önemli unsurlarındandır.

2.4.7. Namaz ve Zaman İlişkisi

Namazın en önemli özelliklerinden biriside zamanla sıkı sıkıya irtibatlı olmasıdır. Günde beş vakit kılınan namaz, Cuma namazı ve bayram namazları zaman tanziminde büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Ayrıca namaz, zamanın geçtiğini, hayatı disiplin içerisinde geçirmek gerektiği mesajını vermektedir.

“Şüphesiz ki namaz, inanlar üzerine vakitli olarak farz kılınmıştır³⁰⁸.”

Şüphesiz namazın belirli zaman dilimlerine yayılması, insanın ömür sermayesini hesaba çekme açısından önem arz etmektedir. Güneşin doğmasına yakın bir vakitte kalkıp sabah namazıyla kişinin rabbi ile ahdini tazelemesi, günün meşgaleleri karşısında yorulup dinleneceği vakit öğle namazını eda eder. Güneşin batmaya yöneldiği ve gündüzün büyük bölümünün tamamlandığı vakitte ikindi namazını kılarak geçen günün muhasebesini yapar. Muhasebe neticesinde, varsa zararını telafi etmesi, güneşin batmasıyla akşam namazını eda ederek ahdini tazelemesi, karanlık çökünce de dinlenme vaktinin geldiğini anlayarak yatsı namazını kılar³⁰⁹.

İnsan beş vakit namazı, tıpkı bir insanın doğması, büyümesi, duraklaması, yaşlanması, ihtiyarlaması ve ölmesini göz önünde bulundurup maddi manevi çalışmalarını yapacaktır³¹⁰.

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak şöyle söylenebilir, namaz, dünya ve ahiret hayatını tanzim etmede büyük önem arz etmektedir. Günde beş vakit namaz kılan kimse, kendi nefsiyle her zaman muhasebe halinde olur. Bu vesileyle dünyanın fani olduğunu içtenlikle idrak etmiş olur.

³⁰⁷ Maide 5/12.

³⁰⁸ Nisa, 4/103.

³⁰⁹ Kebir İhsan, *Namaz Bilinci*, Denge Yayınları, İstanbul, 1993, s.36-37-38.

³¹⁰ Bilmen Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, s.122.

2.4.8. Ahiret Bilinci

Namazın Şâri' tarafından emredilmesinin sebeplerinden biride ahiret bilincini diri tutmaktır. Pek çok ayet ve hadislerde namazın ahiretle ilişkisi kurulmaktadır. Biz burada ayet vermekle yetineceğiz.

*“Onlar, ceza gününü tasdik eden kimselerdir. Onlar, rablerinin azabından korkan kimselerdir.”*³¹¹

Bu ayet namaz kılan kimselerin güzel hasletlerinin üçüncü ve dördüncü maddeleridir³¹². Günde beş vakit namaz kılan kimse Allah'a ve ahiret gününe inanıyor demektir. Ahiret bilincinde olan insan daima hesap gününün bilincinde olur. Hesap bilinci ise sadece dil ile yani teoride kalmayıp bunun pratik yansıması olan ibadetlere yansıması olur. O halde namaz kılan kimse, bunları her zaman zihninde diri tutarak kendini ahiret gününe hazırlamaya çalışır. Mümin hiçbir şekilde kendi akıbetinden emin olmaz. Daima iyi bir son ile hayatını sonlandırmak ister. Dinin emretmiş olduğu bütün iyiliklere talip olur, yasaklamış olduğu şeylere azami gayret göstererek onlardan sakınmış olur³¹³.

Buradan anlaşılıyor ki namaz kılan bir kimse ahiret kaygısı çeker. Ahiret kaygısının neticesinde kendisine verilen nimetleri en iyi şekilde değerlendirmek suretiyle örnek bir Müslüman olma yolunda ilerlemiş olur.

2.4.9. Namaz ve Eşitlik

Peygamberimizin yaşadığı dönemde insanlar; malları, nesepleri, kabileleri, cinsiyetleri ile iftihar ediyorlardı. Bu durumda onları eşitliğe, üstünlüğün farklı bir mecrada olması gerektiğini sevk eden amillerin en başında hiç şüphesiz namaz vardı.

*“Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır”*³¹⁴. İslam dini kendi nizamını kuracağı zaman bütün taassupları ayaklar altına alarak adeta eşitlik manifestosu ilan etmiştir. Bu nizamı kurmak için insanların deyim yerindeyse pratik yapması gerekiyordu. Namaz ibadeti bu pratik için en makul tatbik sahasıdır. Zira namaz safları, insanların bütün farklılıkları bir kenara bırakıp kulluk noktasında eşit oldukları mesajını vermektedir. Cahiliye döneminde herhangi bir kölenin bir efendi yanında saf tutup namaz kılması o günün geleneklerini yıkma adına büyük anlam taşımaktadır.

³¹¹ Meâric, 70/26-27.

³¹² Bir ve ikinci maddeler: *“Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir.”* Meâric, 70/24-25.

³¹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.VIII, s. 376.

³¹⁴ Hucurat:49/13.

Hız. Peygamber'in risaleti ile Arap yarımadasının tamamına yayılan eşitlik ilkesi, Avrupa kıtasına ise 18. Yy. sonunda Fransız ihtilali ile gelmiştir. Bugün Avrupa'da Her ne kadar eşitlikten dem vurulsa da hala eski alışkanlıkları nüksetmektedir³¹⁵.

Bu bilgiler ışığında şöyle bir tahlil yapılabilir: Bugün Avrupa'nın kazanmış olduğu ivme, eşitlik ilkesi gibi durumları, Müslümanlar Asr-ı Saadet'te cami etrafında kaynaşp, meclisler kurarak tüm dünyaya eşi benzeri görülmemiş ahlaki erdem ve faziletler namaz sayesinde olmuştur. Dolayısıyla namaz, bizlere bir arada yaşama kültürünü aşılması için Şâri' tarafından emir olunmuştur denilebilir.

2.4.10. Şahsiyet ve İrade Gelişimine Etkisi

İslam dini; iman, itikat ve ahlaktan oluşan üçlü saç ayağından teşekkül ettiği söylenebilir. İslam ahlakını oluşturan en önemli amillerden biri de insan şahsiyeti ve iradesidir. İslam dininin teşrî' eylediği ibadetlerin genel karakteristik özelliklerinden birisi de; mükellefin ahlaki tekâmülünü temin etmektir. Kısaca temas etmek gerekirse, oruç; insanın sabırlı olmayı, zekât ve sadaka; paylaşmayı, hac; kardeşliği, kurban kesme ise Allah'a yaklaşmayı temin eder.

Güzel ahlak sahibi olmak için gelişmiş bir iradeye sahip olmak gerekir. İbadetler ise ihtiva ettiği unsurlar itibariyle insanın şahsiyet ve iradesini geliştirici özelliklere sahiptir. Günde beş vakit kılınması farz olan namaz; ergenlik çağından ölüme kadar günde beş kere tekrarlanabilmesi, mükellefte kuvvetli bir azim ve irade kesp etmesine vesile olur. İnsanın namazı "*Sana ölüm gelinceye kadar da rabbine ibadet et*³¹⁶." ayetinde emredildiği üzere sürekli kılması, iradeyi kuvvetlendirir. Her namaz vakti için tekrar edilen niyetin, insanın Allah'a kılmaya hazırlandığı namaz için ahit vermesi düşünülüp bu ahde sadık kalması, onu yalancılıktan uzaklaştırıp şahsiyetinin gelişmesine ve dürüst bir fert olmasına yardımcı olur.

Mükellefin, namaz kılmasındaki azim ve iradesi, Müslüman'da olması gereken sabır³¹⁷, sebat, cesaret, ahde vefa, sevgi, tertipli olma ve davete icabet etme gibi ahlaki erdemleri pekiştirir ve geliştirir. Bir bakıma insan, namaz ibadetini ifa etmekle fitratında olan hasletleri gün yüzüne çıkararak hem kendisine hem de topluma faydalı bir fert olur. Nitekim "*Ey Âdemoğulları, her mescit huzurunda ziynetinizi alın(giyin)...*³¹⁸" ayetinde de işaret edildiği üzere, temiz elbiselerle mescitlere gelmeyi; sevginin tezahürü olarak algılanabilir.

Netice olarak, bir Müslüman namaz ibadetini eda etmekle kendi iç dünyasına hâkim olmaktadır. Ayrıca namaz ibadetinin vermiş olduğu özgüvenle zorlukların üstesinden gelebilir.

³¹⁵ Udeh, *İslam Şeriati*, s.43.

³¹⁶ Hicr, 15/99.

³¹⁷ Bakara,2/153: Ey iman edenler, sabır ile bir de namazla Allah'tan yardım isteyin...

³¹⁸ A'raf,7/31.

2.4.11. Namaz ve Ümmet Bilinci

Namaz, Müslümanlarda ümmet bilincini aşıl原因an ibadetlerden birisidir. Namaz, ümmet bilinci oluşturma noktasında Hac ibadetinden daha önde denilebilir. Zira namaz, günde beş vakit cemaatle beraber eda edilmektedir. Oysa Hac, her ne kadar milyonlarca Müslüman'ın bir araya gelmesiyle ifa edilse de yılda bir kez olmaktadır.

“Muhammed, Allah'ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcuları öfkelerendirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir³¹⁹.”

Bu ayet ümmet bilincinin zirve yaptığıının en belirgin özelliğidir. Daha önceleri kan davaları güden, kabile taassubu içinde yaşayıp nesepleri ile övünen Sahabe-i Kiram, namaz ibadeti ile kardeşliklerini ve ümmet bilincini perçinlemişlerdir.

Son devrin sosyolog ve müfessirlerinden biri olan Seyyid Kutup, ümmet bilinci hakkında şunları söylemektedir:

“İnsanların bir araya gelmelerinde temel bağ olarak akidenin temel alındığı tek toplum tipi “İslam toplumu”dur. Sadece İslam toplumunda zencinin, beyazın, kızılın, sarının, Arabın, Rumun, İranlının, Habeşlinin ve yeryüzünde yaşayan tüm insan ırklarının arasını birleştiren yegâne unsur olarak inanca dayalı milliyet anlayışını kabul eden ve çeşitli etnik ögeler taşıyan tüm bu insanları “tek bir ümmet” halinde bir araya getirebilmektedir³²⁰.”

Müslümanları tek çatı altında toplamanın en büyük amillerinden biride hiç şüphesiz namazdır. Zira bütün etnik kökenlerin, toplum haline gelip kaynaşmanın vücut bulup ümmet bilincinin oluştuğu yer; mescitler ve camilerdir. İslam ülkelerinde; ırk, mezhep ve hiziplerin ayrı ayrı kendilerine has mescit veya cami inşa etmesi düşünülemez. Çünkü böyle bir durum İslam dininin ruhuna aykırı olacaktır.

Namaz ibadeti bütün farklılıkları bir kenara bırakıp ümmet olma konusunda büyük rol oynamaktadır.

³¹⁹ Fetih, 48/29.

³²⁰ Kutup, Seyyid, *Yoldaki İşaretler*, (Çev. Abdi Keskinsoy), Pınar Yay. İstanbul, 2011, s.142.

2.4.12. Namaz Sabır İlişkisi

Namaz ibadetinin farz kılınmasının sebeplerinden biriside sabırdır. İnsan, tabiatı itibariyle zayıf yaratılmıştır. Bu zayıflığın, sabır ilacıyla tedavi edilmesi mümkündür. Sabır ise namaz ibadetinin kendisinde mevcuttur. Zira namaz, ömür boyu Müslümanlara emir olunmuştur.

“İnsanlar, ‘İnandık’ demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarının mı zannederler³²¹.” Şâri’, muhtelif ayetlerde Müslümanların çeşitli mihnetlerle imtihanolunacağını beyan ettikten sonra, sabredenlere büyük bir ecir vereceğini beyan etmiştir.

“Sabır acıdır, müşküldür, fakat semeresi pek tatlıdır. Birçok eziyetler sabır ve sebat, hakka tazarru ve niyaz sayesinde bertaraf olur. İşte, namazda insanın ruhuna, azmine kuvvet veren en ulvi tazarru ve niyazı muhtevi bulunan bir ibadet olduğundan buna güzelce devam edilmesi de insanın maddi ve mânevi kederlerini, üzüntülerini gidermeğe en mükemmel bir vesiledir³²².”

Namaz, mükellefin şehvi arzularını hapsedmek, onların günahlarının bağışlanması için vasıta³²³.

“Sabır ve namaz ile Allah’tan yardım isteyin. Şüphesiz o (sabır ve namaz), Allah’a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir³²⁴.” İsrailoğulları dünyevi metalarını terk etmeleri emredilince namaz ve sabır ile tedavi edilmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bir iş ağır gelince namaza sığınır³²⁵.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve İsrailoğullarının yaptığı gibi zor durumlara düşünce, bizlere Şâri tarafından vaz edilen namaz ve sabrın verdiği güç ile iltica etmek gerektiği anlaşılmaktadır. Namaz ibadeti, hayatın zorlu ve yorucu şartlarında ruhunu ve bedenini dinlendirme adına yaratıcısı ile irtibata geçip yardım talep etmesi demektir. Bu şekilde hayata tutunarak ruhu dinginleşecek, pozitif enerji ile kaldığı yerden devam edecektir³²⁶.

İslam dini dünya ve ahiret merkezli bir hayat inşa etmeye önem vermesi itibariyle, müşkil durumda kalınması anında çıkış yolu olarak alternatifler sunmuştur. Bu alternatiflerden biri de hiç şüphesiz namazdır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) sıkıntılı durumlarda rahatlamayı murat ederek Bilal-i Habeşi’ye ezan okuması emrini vermiştir.

³²¹ Ankebut, 29/2.

³²² Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c.I, s.147.

³²³ Hâkim et-Tirmizî, *Namaz ve Namazın Hikmetleri*, s.24.

³²⁴ Bakara, 2/45.

³²⁵ Bursevi, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri* c.I, s.124.

³²⁶ Şerif, Muhammed İbrahim, *eş-Şeâiru'l-İslâmiyye*, Mektebetü'z-Zehrâ, Kâhire, 1988/1408, s. 18.

2.4.13. Hedeflere Ulaşmada Aracı Olması

Namaz ibadeti başlı başına dua olması itibariyle hedeflere ulaşma noktasında bir vasıtaadır. Namaz, ihlâslı olarak kılındığında faydalı olacağını ilave etmekte fayda vardır.

Rebî'a İbnu Ka'b el-Eslemî anlatıyor:

“Ben Resûlullah (s.a.v.) ile beraber gecelemiştim, kendisine abdest suyunu ve başkaca ihtiyaçlarını getirdim. Bana:

‘Dile benden (ne dilersen)!’ buyurdu. Ben:

‘Senden cennette seninle beraberlik diliyorum!’ dedim. Bana:

‘Veya bundan başka bir şey?’ dedi. Ben:

‘Hayır, sadece bunu istiyorum!’ dedim.

‘Öyleyse kendin için çok secde ederek bana yardımcı ol!’ buyurdu³²⁷.”

Burada secdeden maksat namazdır. Bir kimse büyük emel ve dilekleri için sadece dua ile yetinmeyip bunu amel ile destekleyip samimiyetini izhar etmelidir³²⁸.

Bu izahlardan sonra namazın, dünya ahiret hedeflerin gerçekleşmesi için vesile olabileceğini anlayabiliriz. Ayrıca kaade-i ahîrede edilen tesirli dualarda buraya dâhil edilebilir.

2.4.14. Kulluk Cevherini Parlatması

Kur'an-ı Kerim'de ifade edildiği gibi insan dünyaya kulluk yapmaya gelmiştir³²⁹. Dolayısıyla insanın fitratında kulluk mevcuttur. Bu özelliğin gelişmesi insanların yaşam tarzına bağlıdır. NitekimHz. Peygamber (s.a.v.) söyle buyurmuştur:

“Her doğan, İslâm fitratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar³³⁰.” Bu hadisten yola çıkarak şöyle bir değerlendirmede bulunabiliriz, İslam fitratı üzerine yaşam bina edilmediği takdirde günümüzde olduğu gibi tarih sahnesinde de put, ay, güneş ve buzağıya tapınmak gibi sapkın modeller ortaya çıkmaktadır. Namaz ibadetine hikmetlerinden biri de bu olsa gerektir.

Namaz, insan fitratında var olan cevheri yani kulluk güdüsünü parlatıp, karşısındaki aksi yönelişleri köreltir³³¹. İnsan fitratında var olup meydana çıkmayan bir takım hasletler vardır ki bunlar, sadece ibadetlerin eda edilmesiyle ortaya çıkar. Namaz ibadeti de insan ruhunun özündeki güzellikleri izhar etmek için Şâri' tarafından emir olunmuştur denilebilir.

³²⁷ Müslim, Salât 226.

³²⁸ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.VIII, s.224.

³²⁹ Zâriyât 51/56.

³³⁰ Buhârî, Cenâiz 92; Ebû Dâvut, Sünne 17;

³³¹ Kıraati, *Namazın Hikmeti*, s. 13-14.

2.4.15. Hayat Boyu Devamı

İslam dini, akıllı ve ergen olan kimseleri muhatap kabul edip bir takım teklif (yükümlülük)'lerde bulunuyor. Bu yükümlülüklerin en başında namaz ibadeti gelmektedir.

Kur'an-ı Kerim, ömür boyu ibadet emrini şu şekilde zikretmiştir: “*Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et*³³².” Bu ayet, meşru mazeret olmaksızın daima ibadet halinde olmamızı emretmektedir.

Namaz ibadetinin ehemmiyetini daha iyi bir şekilde ifade etmek için Resûlullah (s.a.v)'in, hendek Savaşı'nda namazlarını kazaya bırakma mecburiyetinde kalıp kaza etmesi sebebiyle savaştığı kimselere beddua etmesidir³³³. Zira Resûlullah (s.a.v), kendisine eziyet edenlere dahi beddua etmemiştir. Klasik fıkıh kitaplarında, koma halinde olan bir müslümanın namazı tartışma konusu yapılmıştır³³⁴. Hatta daha ileri gidip savaş esnasında dahi namazın düşmeyeceği, gruplar halinde namazın kılınabileceği³³⁵ işlenmiştir³³⁶. Namazın mezkûr olan bütün durumlarda bu denli ehemmiyet arz etmesi hemen akla şu soruyu getirmektedir; namaz neden bu kadar önemlidir?

Namazın hergün beş vakit birbirini takip etmesi; kul ile yaratıcı arasında olan ahdi diri tutma, ruhu olgunlaştırma, aşının insanı hastalıklardan koruyup vücuda bağışıklık kazandırdığı gibi, namaz ibadetinin de kulu gafletten koruması bu kabildendir³³⁷.

2.4.16. Cisim, Akıl ve Kalp Birlikteliğini Sağlaması

Şâri' namaz ibadeti için bir takım ön şartlar koymuştur. Bu şartlar yerine getirildiği takdirde ibadetlerin sahih olacağı beyan edilmiştir.

Namaz ibadeti, İslam dininin en ayırıcı özelliğidir. Bu sebeple namazın, eda edilmesi için birtakım şartların meydana gelmesi gerekmektedir. Bu şartlarla eda edilme sebebi ise; namazı sadece birtakım şekillere mahsus kılmayıp, onun cisim, akıl ve kalp birlikteliğinden ibaret olduğunu ifade etmek içindir³³⁸.

“*Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, Rabbinize ibadet edin, hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz*³³⁹.” Bu ayetteki ifadelerden namazın, bedeni fiillerden oluştuğu anlaşılmalıdır.

³³² Hicr 15/99.

³³³ Müslim, Mesacid,628.

³³⁴ Meydânî, Abdü'l-Ġanî, *el-Lübab fî Şerhi'l-Kitab, Dâru'l-Kitâbi'l- Arabî, Beyrut, 2004, s.107.*

³³⁵ Korku Namazı: Düşman veya sel ve yangın gibi tabii bir âfet yahut vahşi hayvan saldırısı karşısında bulunan bir İslam cemaatinin namazlarını iki gruba bölünüp bir imam arkasında namaz kılmalarıdır.

³³⁶ Meydânî, *el-Lübab fî Şerhi'l-Kitab, s.124.*

³³⁷ Nedvî, *el-Erkânü'l-Erbea', s.17.*

³³⁸ Şerif, Muhammed İbrahim, *eş-Şeâiru'l-İslâmiyye, s.15-16.*

³³⁹ Hac, 22/77.

“Ey İman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de yolcu olmanız durumu müstesna cünüp iken yıkanınca kadar namaza yaklaşmayın³⁴⁰.” Bu ayette ise akıl melekesi yerindeyken namaz kılınması gerektiği emredilmektedir.

“Gerçekten müminler kurtuluşa ermişlerdir. Onlar namazda huşu içindedirler³⁴¹.” Bu ayet, namaz kılarken kalbin derin bir saygı içinde olması gerektiğini ifade etmektedir.

O halde namazın, vücut, akıl ve kalbin bir arada bulunup aralarında herhangi bir çelişki olmaksızın insicam içinde olmasını sağlamak için namazın teşrî’ edildiği söylenebilir. İslam dini sadece şekli görünüşe bakmaz, aynı zamanda iç dünyanın yansımalarına da bakar. Bu sebepten ötürü bazı ibadetlerde niyet şartı aranmıştır.

2.4.17. İman İle Küfür Arasını Ayırması

Namazın İslam dinindeki konumu çok önemli olması itibarıyla, namazın İslam dini açısından ayrılmaz bir alem olduğunu ifade etmek için çeşitli ayetler nazil olmuştur.

“Hepiniz O’na yönelerek O’na karşı gelmekten sakının, namazı kılın; müşriklerden olmayın³⁴².”

Kur’an’da bu ayetin manasına yakın olan birkaç ayet mevcuttur. Şâri’ tarafından bu kadar üzerinde ehemmiyetle durulan ibadetin yerine getirilmemesi durumunda büyük tehdit ve cezaların olacağı muhtemeldir. O halde namaz, İmanı ayakta tutan ana kolonlardan biridir denilebilir. Nitekim Hz. Peygamber bu konu ile alakalı şöyle buyurmuştur: “İnsan ile şirk ve küfür arasında namazı terk etmek vardır³⁴³.”

İnsan, deyim yerindeyse “çift yönlüdür.” Nefsanî olarak mal yığma, sonsuzluğu arzu etme, makam ve olmayan şeyi isteme gibi dünyevi ihtiraslara bürünmüştür. Ruhî olarak, kendisine emanet verilmesi³⁴⁴ ve bu emaneti üstlenmesi sebebiyle mukarrebûn meleklerinin gıpta ettiği pozisyonu almışlardır³⁴⁵.

“Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’ı zikretmektedir³⁴⁶...”

Bu ayetten; kendisinde akıl olmayan, halifelik verilmeyip bilakis halifenin emrine amade olan hayvanlar ve ağaçlar gibi kâinattaki yaratılmışlar Allah (c.c.)’ı zikrediyorsa, akıl sahibi ve yeryüzünün imar görevi kendisine tevdi edilen insanın yaratıcısını zikretmesi gayet tabiidir manası çıkarılabilir. İşte bu zikir ortamını meydana getiren ritüel namazdır.

³⁴⁰ Nisa, 4/43.

³⁴¹ Müminün, 23/1-2.

³⁴² Rum, 30/31

³⁴³ Müslim, iman 134.

³⁴⁴ Ahzab, 33/72.

³⁴⁵ Nedvî, *el-Erkânü'l-Erbea*, s.17.

³⁴⁶ Hacc, 22/18.

2.5. Hikmet-i Teşrî' Bağlamında Namazın Şartları

Bu başlık altında namazın şartlarına taalluk eden bazı konular ele alınacaktır. Bazı konuların taabbudî olduğu, bazı konular hakkında ayetin varit olmayıp hadisin huccet olduğu ve teşrî'de Hz. Peygamber'in önemli rol oynadığı gözlemlenecektir.

Namazın şartlarına geçmeden önce semavi dinlerdeki temizlik hakkında kısa bir bilgi vermeyi uygun gördük.

2.5.1. Hadesten Taharet

Namazın şartlarından birincisi hadesten taharettir. Hades, lügatte *yasaklanan bir işi yapmak* anlamına gelir. İstılahta ise, beden veya uzuvlarda bulunan pislikten dolayı namazın kılınmasına mani olandır. Bazı ibadet ve fiillerin yapılmasına engel olan hükmi kirliliğe denir. Abdestsizlik ve cünüplük hali hades olarak nitelendirilir³⁴⁷. Hadesten taharet terimi ile hükmi kirlilikten temizlenmek kast edilir. Bu kısım içerisine abdestsizlik, cünüp, hayız ve nifas girer. Mezkûr durumları izalesi için su kullanılmaktadır. Su mevcut olmadığı takdirde ise teyemmüm yapılır.

İslam, yayılmaya başladığı andan itibaren insanlığı hastalık ve mikroplarla mücadele etmek için en üst düzeyde temizlik ve hijyene önem vermiştir. Bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatında görmek mümkündür. Ayrıca o dönemde diğer din ve milletler dikkate alındığı vakit çöl ortamında temizliğin eşsiz bir devrim olduğu söylenebilir. Nitekim Kur'an, 31 yerde muhtelif kelimelerle temizlikten bahsetmektedir³⁴⁸.

2.5.1.1. Abdest

Abdest kelimesi, Farsça kökenli olup *el suyu* anlamına gelmektedir³⁴⁹. Arapça kökenli olan ve abdest alma anlamına gelen *el-Vudû* kelimesinin karşılığıdır³⁵⁰. Abdest, namazın ön şartlarından biridir. Namaz ise, Allah (c.c.)'in huzuruna durup onun yüceliğini celâl ve keremini öğrenmektir. Bu sebepten, namaz kılanın çok temiz olması lazımdır. Çünkü bu hal, Allah'ın ululuğunu ifade eder.

“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi ve başlarınıza mesh edip her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın”³⁵¹.”

³⁴⁷ Gönenç, *el-Mevsûatü'l-Fıkhü'l-Müeyyessera*, c. 1, s. 254-255.

³⁴⁸ Rabih, Zehir, *el-İstişfâ bi's-Salâti*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Ktp. Demirbaş no: 37484, Tasnif no: 297.541, s. 9.

³⁴⁹ Etik, Arif, *Farsça-Türkçe Lügat*, Salah Bilici Yayınevi, İstanbul, ty. s.4.

³⁵⁰ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.606.

³⁵¹ Maide 5/6.

Âdem (a.s.), yüzüyle yasaklanmış olan meyveye dönmesi, eliyle meyveyi alması, ayakları ile yürümesi ve elini de başına koyması sebebiyle bu dört uzvun yıkanması farz kılınmıştır³⁵². Abdestin farzları ile ilgili tasavvuf kitaplarında çoğunluğun hemfikir olduğu görüş budur.

Ebû Hüreyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre, bir gün Resûlullâh (s.a.v), ashâbıyla birlikte kabristana geldiler ve:

“Allah’ın selamı üzerinize olsun ey mü’minler diyarının sakinleri! İnşâallah bir gün biz de sizin yanınıza geleceğiz. Kardeşlerimizi görmeyi çok isterdim. Onları ne kadar da özledim!” buyurdu.

Ashâb-ı kiram:

“Biz Sen’in kardeşlerin değil miyiz, yâ Resûllah?” dediler.

Resûllah (s.a.v):

“Sizler benim ashabımsınız, kardeşlerimiz ise henüz gelmemiş olanlardır.” buyurdular.

Bunun üzerine ashâb-ı kiram:

“Ümmetinden henüz gelmemiş olanları nasıl tanıyacaksın, ey Allah’ın Resûlü?” dediler.

Peygamberimiz (s.a.v):

“Bir adamın alnı ve ayakları ak olan bir atı olduğunu düşünün. Adam bu atını hepsi de simsiyah olan bir at sürüsü içinde bulamaz mı?” diye sordular.

Sahabe:

“Evet, bulur ey Allah’ın Resûlü!” dediler.

Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

“İşte onlar da abdestten dolayı yüzleri nurlu, el ve ayakları parlak olarak gelecekler. Ben önceden gidip havuzumun başında ikram etmek için onları bekleyeceğim. Dikkat edin! Bir takım kimseler yabancı devenin sürüden kovulup uzaklaştırıldığı gibi benim havuzumdan kovulacaklar. Ben onlara “Gelin buraya” diye nida edeceğim. Bana:

“Onlar senden sonra hallerini değiştirdiler, (Sen’in Sünnet’ini takip etmeyip başka yollara saptılar, büyük günahlar işlediler.)” denilecek.

Bunun üzerine ben de:

“Uzak olsunlar, uzak olsunlar diyeceğim³⁵³.”

Şia bilginlerinden Feyz-i Kaşanî, (ö. 1090/1679) abdest ile alakalı “Bir anda maddiyattan koparak manevi yolculuğa çıkmak çetin bir meseledir. İşte abdest, yavaş yavaş insanı bu yolculuğa hazırlar” (Mahecetü’l-Beyzâ, c.1, s.281)³⁵⁴ diyerek abdestin önemine vurgu yapmıştır.

³⁵² Bursevi, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, c.II s.352.

³⁵³ Malik; Muvatta, Taharet,28.

³⁵⁴ İmam Muhsin Kıraati, *Namazın Hikmeti*, s.39.

Abdestin hikmetini daha iyi izah edebilmek için Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu asırda, temizlik esnasında su kullanma âdetini mukayese etmek konunu daha iyi anlaşılmasına sebep olacaktır.

2.5.1.2. Hayızlı Olan Kadının Namazı

Son zamanlarda tartışmalara konu olan meselelerden biri de hayız gören kadının namaz kılıp kılamayacağıdır. Hayız gören kadın dinen cünüp hükmünde olmakla özür sahibidir. İslam dini kolaylıklar üzerine bina edilmesi sebebiyle hayız gören kadın, namazını kaza etmeyecektir. Şayet namazını kaza etmiş olsaydı ki bu kadın için zorluk teşkil ederdi.

Namazın şartlarından biride cünüplükten temizlenmektir. Dolayısıyla temizlik şartı tahakkuk etmemesi sebebiyle hayız gören namaz kılamaz. Hayız gören kadına burada emir verilmiş olsaydı Teşri' de emir ile nehiy yani iki zıt bir araya gelerek tezat oluşacaktı. Şâri' tarafından böyle bir tezatın teşekkül etmesi muhal olacağından hayız gören kadının namaz kılması yasaklanmıştır³⁵⁵.

Bilmen, adetli kadınların bu dönemde vücutlarından ifraz ettikleri kan sebebiyle tam bir temizlik halinde olmadıkları için namaz kılmalarının ve Kur'an ayetleri okunmasının caiz olmadığı hakkında görüş beyan etmiştir³⁵⁶.

Ayrıca bu namazların kaza edilmemeleri sebebiyle onlara kolaylık ihsan edildiğini de belirtmiştir. Bu takdirde kadınların namaz kılmamaları onlara kolaylık içindir.

Kadınlardan hayız ve nifas durumlarında namaz kılma yükümlülüğü kaldırılmıştır. Çünkü kadınlar bu hallerde eziyet çekmeleri sebebiyle, teşri' tarafından kolaylık gösterilerek muaf tutulmuşlardır. Hatta daha öteye giderek, Şâri', kılınmayan namazların kazalarını dahi istememiştir³⁵⁷. Bütün bu uygulamalar, dinin daha önceki dinlere nazaran mutedil, vasat ve aşırılıklardan beri olduğunu göstermek içindir.

İslam dini, hayız gören kadınlara teşri'de birtakım muafiyetler getirmiştir. Bu muafiyetlerin en başında namaz gelmektedir. Kadınların bu dönemde namaz kılmamaları onlar için kayıp olarak görülmemelidir. Bu dönemde Şâri' tarafından emredilen namaz kılmayı terk ederek sevap kazanmış olurlar³⁵⁸. Konu ile ilgili direk ayet olmadığı için Sünnet'in kanun koyuculuğu devreye girmektedir. Kadınların bu dönem içerisinde namaz kılmamaları taabbudî'lik arz etmektedir. Bununla beraber selef âlimleri bu mesele hakkında bir takım izahatta bulunmuşlardır. Konu ile ilgili olarak,

³⁵⁵ Cürcâvî Ali Ahmed, *Hikmetü 't-Teşri' ve Felsefetühü*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1418/1997, s. 98-99.

³⁵⁶ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.79.

³⁵⁷ *Fî Şeâiri 'l-İslâmi 't-Taabbudiyye ve 'd-Diyânâti 's-Semâviyyeti 'l-Uhrâ*, s.23. <https://www.alukah.net/library/0/97846/> (10 Aralık 2018.)

³⁵⁸ Mutlu, İsmail, *Yeni İslam İlmihali*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2002, s.213.

“Bir kadın Hz. Âişe’ye sordu:

Hayızlı kadının hayızdan temizlendikten sonra hayız zamanında kılamadığı namazları kaza etmesi gerekir mi?

Hz. Âişe şöyle cevap verir:

“*Sen Haruriyye misin (Haricilerden misin?). Biz Peygamberin (s.a.v.) yanında hayız âdetini görürdük, sonra temizlenince guslederdik. Peygamber (s.a.v.) namazı kaza etmemizi bize emretmezdi*³⁵⁹.”

Hadiste geçen *Harûriyye* Kûfe’ye 2 mil uzaklıktaki Harûra köyüne mensup demektir. Hâricîlerden bir grubun Hz. Ali’ye karşı ilk kez teşkilatlanıp karşısına çıkan yer olması sebebiyle, Hâricî anlamında Harûrî denmiştir. Hâricî taifesi, sünneti teşrî’den görmeyip Kur’an’dan başka herhangi bir kaynağı kabul etmedikleri için Hz. Aişe (r.a.) böyle bir tepki vermiştir³⁶⁰.

2.5.1.3. Teyemmüm

Resûlullah (s.a.v.)’in hayatında Vahiy süreci devam ederken insanlık âlemi için devrim niteliğinde bir takım yenilikler zuhur etmiştir. Bugün bilim adamları tarafından araştırılıp pek çok faydasını tespit ettikleri meseleler, on dört asır önce Resûlullah vasıtasıyla meşru kılınmıştır. Bu yeniliklerden biride *teyemmüm*dür.

Teyemmüm, kelime olarak yönelme ve kastetme anlamına gelmektedir. İstilahta ise temizlenmeyi kastederek toprak kullanmak anlamına gelmektedir³⁶¹. Hicri beşinci yılda meşru kılınmıştır.

“*Su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin (teyemmüm edin)*³⁶².” İslam dini maddi ve manevi temizliklere son derece büyük önem vermiştir. Teyemmüm bu durumun en bariz göstergesidir. Burada esas hedef kalp ile niyettir. Toprak su gibi temizleyici özelliğe sahip olmamakla beraber kalbi yumuşatma noktasında büyük etkisi vardır. İslam Hukuku’nun temel ilkelerinden olan “tamamı elde edilemeyen şeyin hepsi terk edilmez” kaidesince teyemmümde abdestin farzlarının yarısı terk edilmiştir. Bunun için teyemmüme ruhsat verir³⁶³. Ayrıca felakete uğramış kimselere benzemek için teyemmümde başlar mesh edilmemektedir.

³⁵⁹ İbni Mâce, Taharet: 119.

³⁶⁰ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.XI, s.58-59.

³⁶¹ Molla Hüsrev, *Dürerü’l-Hukkam*, c.I, s.28.

³⁶² Maide, 5/6.

³⁶³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.II, s.631.

“Benden öncekilere verilmeyen beş şey bana verildi: Yeryüzü benim için mescid ve temiz kılındı³⁶⁴...” Teyemmüm, sadece bu ümmete genişlik olması maksadıyla vaz olunmuştur.

İnsanda bulunan nefsi emmareyi, insan vücudunun en şerefli olan uzvunu toprağa sürme sebebiyle zelil kılıp tevazuu aşılması ve daha önceki ümmetlerde olmayan *teyemmüm*ün bizlere meşru kılınması sebebiyle Ümmeti Muhammed’in faziletini beyan etmesi sebebiyle vaz olunmuştur. Ayrıca buraya ilave edilmesi gereken bir husus daha vardır ki o da, toprağın insanın özünden geldiğini hatırlatmaktır.

Bazı âlimler, insanın toprak ve sudan oluştuğunu söylemişlerdir. Bunlardan her ikisinin temizleyici olduğunu, suyun tabiatı itibariyle temizleyici olduğunu, toprağın ise su bulunmadığı zaman her ne kadar zahiren kirletici gözükse de insanın ikinci unsuru olması sebebiyle temizleyici kabul edilmiştir³⁶⁵.

2.5.2. Necasetten Taharet

Namazın şartlarından biri de elbiselerin ve namaz kılacak yerin temiz olması manasına gelen necasetten taharettir. Necasetin oranı ile ilgili mezhepler arası farklı görüşler vardır. Lakin konumuzun dışında olması sebebiyle burada yer verilmeyecektir.

“*Elbiseni temiz tut.*”³⁶⁶ Bu ayette iç temizlikten dış temizliğe geçiş vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’e ilk emredilen şeylerden biri de müşriklerin işlemiş oldukları kötü olan adetlerden kaçınmaktır. Çünkü onlar temiz necis elbiseler giymekten kaçınmazlardı. İslam dini temizlik üzerine bina edilmiştir. Cennete ancak temiz olanlar girecektir³⁶⁷.

Mevdûdî, bu ayeti farklı şekilde yorumlamıştır. Namazın şartlarından biride namaz kılınacak mekânın ve elbiselerin temiz olmasıdır. Bu ayet anlam itibariyle çok kapsamlı ve geniştir. Çünkü vücut ve elbisenin temizliği ile ruhun temizliği birbirlerinin gerekleridir. Temiz olan bir ruh, pis bir vücut ve pis bir elbise içerisinde kalması mümkün değildir. Hz. Peygamber insanlara, beden ve giysi temizliği ile ilgili bilgileri teferruatlı olarak vermiştir. Hatta öyle ki, sadece o zamanın câhiliyye Arapları, bugünkü en muasır toplumlar bile bu seviyede değildir. Hatta yeryüzündeki bazı lisanlarda tahâret kelimesi dahi mevcut değildir. Oysa İslâm’da hadis ve fıkıh kitapları “tahâret bahsi” ile başlarlar. Bu kitaplarda temizlik ve necislik arasındaki farklar anlatılır, felsefesi yapılır ve nasıl temiz olunur, nasıl taharet alınır, ayrıntılarıyla açıklanır.

³⁶⁴ Buhârî, Teyemmüm, 1; Müslim, Mesâcid, 5.

³⁶⁵ Ebu Davud, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Davud Tercüme ve Şerhi*, (Çev. N. Yeniçel, H. Kayapınar), Şamil Yayınları, İstanbul, 1988, c.II, s. 9.

³⁶⁶ Müddessir, 74/2.

³⁶⁷ Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, c.X, s.225.

Bu ayetin ikinci manası da şöyledir: “*Kendi giysilerinizi temiz tutun.*” Ruhbanlıkta dini kutsallığın kıstası, bir kimsenin temizlenmeden kirli olarak kalmasıdır. Bu sebepten ötürü bazı Hristiyan din adamları yılda bir kere temizlenmektedir. Şayet bir kimse temiz ve düzgün giyinirse, o dünyaperest olarak nitelenir. Oysaki insan yaratılış itibarıyla pislikten nefret eder. Asgari düzeyde duygu sahibi olan bir insan, temiz ve düzenli insanları sever.

Üçüncü manası da şudur: Yani “*Giysilerinizi ahlâki ayıplardan da temiz tutunuz.*” Bu, giysileriniz temiz ve düzgün olmalıdır anlamına gelmektedir. Elbise vasıtasıyla, bir kişi diğer bir kişiye karşı ilk intibayı edindirmektedir. İnsan, karşısındaki bir şahsiyetin elbisesini görerek bu kişinin nasıl bir karaktere sahip olduğunu tahmin edebilir. Dolayısıyla namaz kılan bir kimse elbiselerini temiz tutarak İslam dinini en güzel şekilde temsil etmesi gerekmektedir.

Dördüncü manası da şudur: “*Uçkurunu temiz tut, ona sahip ol.*” Bu tabir, Urduca’da olduğu gibi Arap lisanında da aynı manayı taşımaktadır. Şöyle ki, kendini en güzel ahlâkla donatmak ve ahlâki kötülüklerden uzak tutmak için kullanılmaktadır. İbn Abbâs, İbrâhim Nehâî, Şa’bî, Atâ’, Mücâhid, Katâde, Sa’id bin Cübeyr, Hasanü’l- Basrî ve diğer büyük tefsir âlimleri, bu ayetin anlamında aynı yorumu yapmışlardır. “Ahlâkınızı temiz tutun ve her türlü kötülükten ve çirkin işlerden kendinizi arındırın” manasını vermişlerdir.

Bu ayetteki pislikten kasıt, her türlü pisliktir. Akîde, düşünce, ahlâki, amel, beden, elbise ve yaşantıdaki pislik gibi çevrede ve toplumda olan her türlü pislikten temiz tutmak anlamına gelmektedir³⁶⁸.

Mevdûdî’nin tefsirinde de anlaşıldığı üzere *namazda elbiseleri temiz tutmak*, kelime anlamıyla sathilik ifade edebilir. Ancak burada da görüldüğü selef müfessirlerinin birikimleri ile beraber anlam daha genişlemektedir. O halde çok yönlü temizliği namazın teşri’ sebeplerinden biri olarak düşünmek mümkündür.

“Yüce Allah’a kulluk ve ibadette bulunmayanlar, borçlu oldukları şükür görevini terk etmiş, sonsuz ahiret hayatlarını tehlikeye düşürmüş mutsuz kimselerdir. Hiç şüphe yok ki insanların mutluluk ve selameti, gerçek varlığı, yüce Allah’a güzel niyet ve samimi bir kalp ile ibadet ve itaat etmekle kazanılmış olur. İbadetlerin bir kısmı da temizliğe ve paklığa bağlıdır³⁶⁹.”

Bilmen, burada temizliğin dünya ve ahiret hayatında mutluluk kaynağı olacak olan bazı ibadetler için şart olduğuna vurgu yapmıştır.

Hz. Peygamber’in necasetten taharete önem vermesi ile ilgili olarak aşağıdaki hadisi vermeyi uygun gördük.

³⁶⁸ Mevdudi, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, c.VI, s.512.

³⁶⁹ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.47.

“Ebu Sa’id (r.a.) anlatıyor:

Resulullah (s.a.v) ashabıyla namaz kılarken aniden nalınlarını çıkarıp sol tarafına koydu. Bunu gören cemaat de derhal nalınlarını attılar. Resulullah (s.a.v) namazı tamamlayınca:

‘Nalınlarınızı niye attınız?’ diye sordu.

‘Seni nalınları atarken gördük, biz de kendi nalınlarımızı attık!’ cevabını verdiler.

‘Cebrail (a.s) bana gelip pislik olduğunu haber verdi. Öyleyse sizler mescide gelirken dikkat edin, nalınlarınızda bir pislik görürseniz onu silin; o, ayağınızda olduğu halde namazı kılın³⁷⁰’

Bu hadise geniş bir çerçeveden bakıldığı zaman teşrî’ incelikleri görülebilir. Zira bu hadis gibi yüzlerce hadisten İslam dininin kolaylıklar üzerine bina edildiği düşüncesi çıkarılabilir. Yine bu hadisten anlaşıldığı üzere, *bilmeden insan vücudu veya elbisesinde necaset olduğu anlaşılrsa namaz iade olunmaz* hükmü çıkarılmıştır. Ayrıca Tur Dağı’nda Musa (a.s.)’ya emredilen ayakkabı çıkarma emri³⁷¹, Hz. Peygamber’e Yahudilere muhalefet etmesi için verilmemiştir. Kısaca açıklamak gerekirse, temiz olması halinde ayakkabı ile namaz kılmak caizdir.

Diğer Semavi Dinlerde Namaz Öncesi Temizlik: Namazın eda edilebilmesi için birtakım ön şartlar vardır. Ön şartlardan bazılara daha önceki semavi dinlerde olduğu gibi, bazıları da sadece Müslümanlara mahsustur. Teyemmüm istisnai durumlardan biridir. Zira daha önceki ümmetlere teşrî’ olunmamıştı.

Yahudilere sadece içme suyu ile abdest alınma izni verilmişken, Müslümanlara deniz suyuyla dahi abdest alma ruhsatı verilmiştir. Elbiselerine necaset bulaşan bir Yahudi, pislenen kısmı kesmek mecburiyetinde kalıyorlardı. Hıristiyanlıkta ise taharet, namazın esas şartlarından biriydi. Hıristiyanlar, İsa (a.s.)’nında uyguladığı gusül abdesti ile namaz kılma tarzını değiştirerek abdestsiz namaz kılmaya başlamışlardı³⁷².

Görüldüğü üzere Şâri’, temizlik bahsinde de müslümanlara birtakım ayrıcalıklar bahsetmiştir. İslam dininin evrensel olup şeriatının kıyamete kadar devam edecek olması, bu kolaylığın en önemli sebeplerinden biri olabilir.

2.5.3. Setr-i Avret

Avret mahallinin örtülmesi namazın farzlarındanndır. Gerek erkek gerekse kadın olsun örtülmesi gereken avret mahallerinin sınırları hususunda ihtilaf vardır.

³⁷⁰ Ebû Dâvud, Salât 89,(650).

³⁷¹ "Ben şüphesiz senin Rabbinim; ayağındakileri çıkar; çünkü sen, kutsal bir vadi olan Tuva'dasın." Tâ-hâ, 20/12.

³⁷² Fî Şeâiri'l-İslâmi't-Taabbudiyeye ve 'd-Diyânâti's-Semâviyyeti'l-Uhrâ, s.10<https://www.alukah.net/library/0/97846/>, (10 Aralık 2018).

Namazda avret mahallinin kapatılması ile ilgili olan ayet: “*Ey Âdemoğulları! Her secde ettiğinizde güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez*”³⁷³.

Bu ayet, namaz esnasında avret mahallinin örtülmesi ile ilgili nazil olmuştur. İnsanın diğer canlılardan farkı olması sebebiyle avret mahallini örtmesi normaldir. Ancak ibadette tazim cihetinden örtünmesi elzemdir.

İnsan; yaratılmışların en şerefli olması itibarıyla, diğer hayvanlardan daha saygın ve daha muhteremdir. Bu itibarla, namaz ve namaz haricinde avret mahallinin örtülmesi; Allah ile kul arasında dua adabına uygun olması ve örtünmenin temizliğin bir şubesi sebebiyle teşri’ olunmuştur³⁷⁴.

Netice olarak namaz esnasında örtünmek, insanın en güzel haliyle kendisini yaratana karşı saygı göstermesidir.

2.5.4. İstikbal-i Kible

Namazın şartlarından biriside kibleye yönelmektir. Kible, Arapça bir kelime olup sözlükte taraf anlamına gelmektedir³⁷⁵.

Mescidi Haram’a ‘kible’ denmesi; Müslümanların Kâbe’ye mukabele’de bulunmaları emrine, Müslümanların da karşılık vermesi sebebiyle Kible denilmiştir³⁷⁶.

Hikmet-i teşri’ ilminde otorite olarak kabul edilen Dihlevî, Kâbe’ye yönelmenin hikmetini; “Allah(c.c.)’a saygı, diğer dine mensup olanlarla aramızdaki farkı izhar etmek ve yöneldiğimiz tarafa saygı göstermektir³⁷⁷.” şeklinde ifade etmiştir. Müslümanlar arasında birliğin sağlanıp kalplerin dağılmaması için kibleye yönelmek farz kılınmıştır³⁷⁸.

Namazın bu rüknü ile ilgili olarak, İmam Gazâlî İhyâ’ isimli eserinde; zâhirî yönelişlerin bâtinî yönelişlere tesiri olacağını ifade etmiştir³⁷⁹. Buradan anlaşılıyor ki kibleye yönelmek; insanı ruhen ve bedenen Allah’a kulluk yapmaya hazırlamaktır.

2.5.4.1. Mescidi Haramdan Mescid-i Aksa’ya Yönelme

Kiblenin değiştirilmesi iki merhalede gerçekleşmiştir. İlk olarak Resûlullah (s.a.v.) hicret’den önce kiblesini Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya çevirmiştir. Çünkü Cahiliye Arapları tarafından Kâbe, gurur kaynağıydı. Böyle bir ortamda İslam’ın, tevhit vurgusu yaparak

³⁷³ Araf,7/31.

³⁷⁴ Şerif, eş-Şeâiru’l-İslâmiyye, s.78.

³⁷⁵ Muallim Naci, Lügati Nâci, s.585.

³⁷⁶ Assâvî, Muhammed Ebu’l-Hüda, Dav’uş-Şems, Mektebetü’l-Yüsr, Dimeşk, ty, s.452.

³⁷⁷ Dihlevî, Huccetullâhu’l-Bâliğa, c.II, s.33.

³⁷⁸ Assâî, Dav’uş-Şems, s.409.

³⁷⁹ Gazali, Ebû Hamid, İhyau Ulûmi’d-Dîn, Tuğra Neşr. (Çev. M. A. Müftüoğlu), İstanbul, 1988, c.I, s.488.

kalpleri şirkten arındırma çalışmaları, Müslümanların Kâbe'den çıkarılmaları ile sonuçlanmıştır. Bunun neticesinde Müslümanlar Mescid-i Aksa cihetine yönelmeye başladılar.

Kiblenin Mescid-i Aksa cihetine çevrilmesinin hikmet-i teşrî'si; Yahudilerin kalbini kazanma idi. Müslümanların yöneldiği Mescid-i Aksa, Yahudilerin kiblegahıydı. Müslümanların Mescid-i Aksa tarafına yönelmeleri; Yahudilerin, Müslümanlar tahtında İslam dininin değerini düşürme adına ellerine önemli bir koz vermişti³⁸⁰.

2.5.4.2. Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Harama Yönelme

Hz. Peygamber (s.a.v.), her ne kadar Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılıyorsa da gönlü Mescid-i Haram'a yönelmekten yanaydı. Hatta öyle ki, Medine'ye hicretinden sonra kible değişmiştir³⁸¹. Ancak ne zaman değiştiği noktasında farklı görüşler vardır³⁸². Kible tahvilinin siyaseten olduğu düşünülebilir. Zira Resûlullah (s.a.v.), Medine'ye hicret ettikten sonra Yahudiler, "*Muhammed bizim kiblemizi kiblegah edindi*" türünden söylenmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) kiblenin değiştirilmesi içindua eder³⁸³. Bu bağlamda Arapların, Kâbe'ye sahip olmaları ve oraya büyük saygı göstermeleri sebebiyle milliyetçi duygularının göz önünde bulundurulması da düşünülebilir.

Kiblenin tekrar Mescid-i Haram cihetine yönelme emrinin hikmeti; İslam dininde ilk defa neshin vuku bulmasını tekit içindir diyenler olmuştur³⁸⁴.

2.5.5. Vakit

Namazın şartlarından biriside vakittir. Namazın vakitlere ayrılması bazı hikmetleri ihtiva etmektedir. Bu başlık altında namazın vakitlere ayrılmasının hikmetleri incelenecektir.

"*Namaz, müminlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır*³⁸⁵." Namazın elli vakitten beş vakte indirildiğine dair sahih rivayetler vardır. Namazın belirli vakitlere hasredilmesinin sebebi ise müminlerin zaman tanzimi yapmaları, sorumluluk almaları, kulluk vazifelerini daha rahat bir şekilde yapmaları ve ibadetlerini erteleyerek heva ve heves peşine düşmemeleri içindir³⁸⁶.

³⁸⁰ Şerif, *eş-Şeâiru'l-İslâmiyye*, s.98.

³⁸¹ Ali, *Târihu's-Salâti fi'l-İslâm*, s. 47.

³⁸² Ali, *Târihu's-Salâti fi'l-İslâm*, s. 48.

³⁸³ Ali, *Târihu's-Salâti fi'l-İslâm*, s. 50.

³⁸⁴ Şerif, *eş-Şeâiru'l-İslâmiyye*, s.98.

³⁸⁵ Nisa 4/103.

³⁸⁶ Bursevi, *Rûhu'l-Beyân*, c.II, s.272.

“(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür³⁸⁷.”

Bu ayetten günde beş vakit namazın olduğu anlaşılmaktadır. Güneşin doğuşundan önce sabah namazına, batışından önce de öğle ve ikindi namazları, gecenin birbölümünde ise akşam ve yatsı namazlarına delalet etmektedir³⁸⁸.

Yazır, beş vakit namazı tefsir ederken farklı değerlendirmelerde bulunmuştur. Namazın böyle beş vakit olarak tanzim edilmesi, akıl ile idrak edilebilen şeyler açısından yorumları ele almıştır. Dünya hayatının akışında her şey beş merhalede gerçekleşmektedir. **Birinci merhale:** Ortaya çıkma ve varlık âlemine gelme merhalesidir. Nitekim insan da doğar, belli bir müddet gelişme ve büyüme dönemi geçirmektedir. Bu döneme “Büyüme Çağı” denir.

İkinci merhale: Duraklama dönemidir ki, bu zaman zarfında belli büyüyüp küçülmeyerek olgunluk vasfı üzere kalır ve bu döneme “Gençlik Çağı” denir.

Üçüncü merhale: “Olgunluk Çağıdır”. Bu merhalede insanda gizli bir noksanlık yüz göstermeye başlar.

Dördüncü merhale: “Yaşlılık Çağıdır” ki, insanda açıktan açığa bir takım eksiklikler ve hastalıklar baş göstermeye başlar. Bu merhale ölünceye kadar devam eder. Bu merhaleye da yaşlılık ve ihtiyarlık dönemi denir.

Beşinci merhale: İnsanın öldükten sonra bir müddet eserlerin ve etkilerinin devam etmesidir. İnsan hayatının beş merhalede olması gibi dünyada mevcut olan diğer canlılarda da beş merhale vardır. Güneşin doğuşu ve batışına itibarla, güneşte de bu beş merhale vardır. Güneş tıpkı insan gibi, doğduğu vakit yavaş yavaş yükselir, parlaklığı kuvvetlenir, sıcaklığı artar ve zirveye çıkar. Göğün ortasına geldiğinde ise, bir süre duraklar. Sonra gizli eksilmelerle yavaş yavaş ikindiye kadar gider. Öğle ikindi arası etkisi tedrici olarak azalır. İkindiden sonra eksikleri ortaya çıkar, parlaklığı azalır hızlı bir şekilde batıya yönelerek batar. Battığı andan itibaren ufukta kırmızılığı devam eder. Bir müddet sonra da tamamen kırmızılık görüntüsü kaybolur. İnsan hayatının dünya sahnesinden çekildiği gibi güneşte yok olur. Bu durum Allah’ın tek hâkim olduğu, O’ndan başka hiçbir kudretin hâkim olamayacağı anlamına gelmektedir. Allah bu beş evrenin her birini bir ilahî emre işaret kılarak her birinde bir namaz teşri’ eylemiştir. Beş vakit namaz, günlük değişmelere işaret edip, hayatın tertip düzen içinde olduğu mesajını vermektedir³⁸⁹. Bu benzetmeyi Fahrettin Razi’de tefsirinde işlemiştir³⁹⁰.

³⁸⁷ Hud, 11/114.

³⁸⁸ Bursevi, *Rûhu’l-Beyân*, c.IV, s.197.

³⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. III, s.76-77.

³⁹⁰ Fahreddin er-Razi, *Tefsîr-i Kebir*, c.VIII, s.295.

Namaz, miraç hadisesinde farz kılındıktan sonra ilk olarak öğle namazı kılınmıştır. Cebrail (a.s.) mahiyetini tarif etmediği için sabah namazı kılınmamıştır. Öğle namazı güneşin yükseldiği ve sıcaklığın şiddetlendiği vakit kılındığı için “salatü’z-zuhr”denmiştir³⁹¹.

İnsanda beş duyu organı bulunmaktadır. Bu beş duyu organların, insanlara nimet olarak verilmesinin şükürü ve işlemiş olduğu günahların affi sebebiyle, beş vakit namazın farz kılınmasındaki sebeplerden biri olarak iddia edilmektedir³⁹².

Beş vakit namaz, sanki bir günde beş defa düğün ziyafetidir. Düğün sahibi ise Allah (c.c.)’dır. Allah, bu beş vakit namaz ile bizlere değişik lezzetlerden oluşan beş değişik ziyafet sunmaktadır³⁹³.

Tasavvufçu kimliği ön planda olan Hâkim et-Tirmizî (ö.285), namazı tevbe olarak nitelemektedir. Beş vakit zaman zarfı aralarında işlenen kibir, isyan, kabalık ve günahların temizleyicisi olarak görmektedir³⁹⁴.

Namaz vakitleri, her ne kadar Kur’an’da bahsedilse de Hz. Peygamber’in bizlere öğrettiği şekliyledir. O halde namaz, Hz. Pegbamber’in teşrî’deki önemini göstermek için belli vakitlere tahsis edilmiştir denilebilir.

“Abdullah İbnu Amr İbni’l-As (r.a.) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki:

‘Öğlenin (Başlama) vakti, güneşin (tepe noktasından batıya) meylettiği zamandır. Kişinin gölgesi kendi uzunluğunda olduğu müddetçe öğle vakti devam eder, yani ikindi vakti girmedikçe. İkindi vakti ise güneş sararmadıkça devam eder. Akşam vakti ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolmadığı müddetçe devam eder. Yatsı namazının vakti orta uzunluktaki gecenin yarısına kadardır. Sabah namazının vakti ise fecrin doğmasından (yani şafağın sökmesinden) başlar, güneş doğuncaya kadar devam eder. Güneş doğdu mu namazdan vazgeç. Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasından doğar³⁹⁵.’”

Bu hadisten, Müslümanları erken kalkıp iş hayatına atılmasını sağlamak, zaman tanzimi noktasında rehberlik yapmak, zaman şuuru aşlamak, disiplinli olmak, zamanında yapılmayan işin değerinin düşeceğini bildirmek gibi bireysel ve toplumsal açıdan maslahat gözettiğini ifade etmek mümkündür³⁹⁶.

Namaz, Müslümanlara teklif edilirken beşeri ihtiyaçlar nazarı itibare alınarak meşru kılınmıştır. Bununla beraber günün belli aralıklarına serpiştirilmiştir ki, insanlar namaz

³⁹¹ Bursevi, *Rûhu’l-Beyân*, c.V s.128.

³⁹² Câvî Muhammed Nevevî B. el-Bentenî et-Tenârî, *Şerhu Seřfinesi’s-Salât*, Dâru İbn Hazm, 1425/2005, Beyrut, s. 121.

³⁹³ Hâkim et-Tirmizî, *Namaz ve Namazın Hikmetleri*, s.32.

³⁹⁴ Hâkim et-Tirmizî, *Namaz ve Namazın Hikmetleri*, s.36.

³⁹⁵ Müslim, Mesacid 173, (612).

³⁹⁶ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.VIII, s.266.

vakitlerini merkeze alarak hayatlarını sürdürsünler. Namazın aralıklı zaman dilimine yayılması Allah (c.c.)'ı zikirten uzak kalmamasıdır³⁹⁷.

Namaz vakitlerinin hadiste belirtildiği üzere geniş vakitlere yayılması; İslam şeriatının eğitim, idrak ve kudret seviyesi en alt derecede olan insanları gözetmesi, kısaca “herkesin yapabileceği” kolaylık ilkesini esas almasındandır³⁹⁸.

2.5.5.1. Kerahat Vakitleri

İslam, özürsüz olarak namaz vakitlerinin dışında namazı eda(kaza) edenin günahkâr olduğunu beyan etmiştir. Yine namazın vaktinde edasını unutan kimsenin, hatırına geldiği vakit namazını kaza etmesini meşru mazeret saymıştır. Muhtelif hadislerde namazın ilk vaktinde edası teşvik edilip en faziletli namaz olarak kabul edilir. Mezhepler arasında farklı görüşler olmakla beraber, Sabah namazından sonra, zeval vaktinde ve ikindi namazından sonra namaz kılmak ittifakla nehyedilmiştir.

Bu üç vakitte namaz kılmanın nehiy olunmasına gelince; bu üç vaktin ateşe tapanların ibadet vakti olduğu, buna binaen bu vakitlerin mekruh ilan edildiği hadislerde gelmiştir³⁹⁹.

Güneşin batması esnasında sadece o günün ikindi namazı kılınabilir. Daha önceden kazaya kalan bir ikindi namazı kılınmaz.

Hz. Ali (r.a.): “*Resûlullah (s.a.v.) sabah ve ikindi hariç her namazın arkasından iki rekât (nafile) namaz kıları*⁴⁰⁰.” Âlimler bu hadisten “zarara götüren sebebi de ortadan kaldırmak... Zira sabah ve ikindi namazlarından sonra namaz, mübah kılınsaydı, asıl yasaklanmış olan güneşin doğma ve batma anlarına kadar namaz kılmaya devam edileceğinden korkulurdu⁴⁰¹.” anlamını çıkarmışlardır.

Kerahat vakitleri, başka dine mensup olan kimselerin ibadet vakti olması münasebetiyle, Hz. Peygamber, İslam dininin ruhuna uygun yaklaşımıyla özgünlüğünü ispat etmiştir.

2.5.6. Niyet

Niyet, Namazın rükünlerinden biridir. Fıkıh ekollerinde niyetin hükmü hakkında farklı görüşler beyan edilmiştir. Niyet sözlükte, bir şeyi yapmaya kast etmek, önceden isteyip düşünmek anlamına gelmektedir⁴⁰². İbadetlerde niyetten maksadın Allah'a yakınlaşmak ve adetle ibadeti birbirinden ayırt etmek anlamında kullanılmıştır⁴⁰³. Ayrıca burada kılınan namaz

³⁹⁷ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, c. I, s.530.

³⁹⁸ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, c.II, s.87.

³⁹⁹ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.VIII, s.301.

⁴⁰⁰ Ebû Dâvûd, *Salât* 299.

⁴⁰¹ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.IX, s.262.

⁴⁰² *TDK Türkçe sözlük*, s.1776.

⁴⁰³ Necran, *el-Mufadala fi'l-İbadat*, s.205.

Allah için mi yoksa başka bir niyet için mi kılınıyor? Kur'an'da niyet kelimesi doğrudan geçmemekle birlikte, "irade" kelimesi niyet anlamında kullanılmıştır.

"O yaptığı iyiliği birden karşılık görmek için değil, ancak yüce rabbinin hoşnutluğunu (rızasını) gözeterek yapmıştır⁴⁰⁴." Başka bir ayette ise şöyle geçmektedir: *"Sizden kimi dünyayı, kimi ahireti istiyordu⁴⁰⁵."*

Buradaki 'irade' kelimelerinin 'niyet' manasına geldiği, *"Oysa onlar, doğruya yönelerek, dini yalnız Allah'a has kılarak O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emir olunmuşlardı⁴⁰⁶."* ayetinden anlaşılmaktadır. Bu ayetteki "has kılmak" anlamına gelen "ihlâs" kelimesinden, *hiçbir şirk şüphesi karıştırmaksızın herhangi bir gayeye alet olmaksızın saf ve temiz niyet⁴⁰⁷* açıklamalarından niyet olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.)'in *"Ameller ancak niyetlere göredir; herkesin niyeti ne ise eline geçecek odur...⁴⁰⁸"* hadisinden niyet olduğu anlaşılmaktadır.

O halde halisane yapılan namaz ile şekilden ibaret olan namazı ayırmak için niyet farz kılınmıştır. Niyet, kalpteki duyguyu açığa çıkarmaktır.

2.5.7. Tekbir

Namazın farzlarından olan biri tekbir, Arapça bir kelime olup, ululamak ve Allahü ekber demektir⁴⁰⁹.

Allah'ın adını yüceltme emri peygamberliğin ilk günlerinde nazil olan, *"Ey örtünüp bürünen, kalk ve uyar! Sadece rabbinin büyüklüğünü dile getir⁴¹⁰."* Elmalılı Yazır, Allah'ı tekbir; kalbin bağlanması, söz ve amel olmak üzere üç mana ile olacağını ifade etmiştir. Namazda tekbir ise amel cihetindedir⁴¹¹.

Edep cihetinden, kalp-ceset bütünlüğünü sağlaması ve Allah'ın büyüklüğünü tüm iliklerinde hissetmesi açısından namaza tekbirle başlamak farz kılınmıştır⁴¹².

Kıraati namazın başında tekbir getirmeyi izah ederken, nasıl ki diğer dine mensup olanlar bir işe başlarken kendi tağutlarının adını alarak, onların ismini yücelterek başlıyorsa, bizde bütün tağutların ve şeytani vesveselerin batıl olarak nitelediğimizi ve bu sebepten dolayı namaza tekbirle başladığımızı dikkat çekmiştir⁴¹³.

⁴⁰⁴ Leyl, 92/20.

⁴⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/152.

⁴⁰⁶ Beyyine, 98/5.

⁴⁰⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.IX, s.391.

⁴⁰⁸ Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1.

⁴⁰⁹ Muallim Naci, *Lügati Nâci*, s. 271.

⁴¹⁰ Müddessir, 74/1-3.

⁴¹¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.I, s.643.

⁴¹² Kastallâni, *Merasıdu's-Salât*, s.95.

⁴¹³ İmam Muhsin Kıraati, *Namazın Hikmeti*, s.56.

Mükellef, namazda “Allahü Ekber” diyerek Allah(c.c.)’ın her şeyden üstün olduğunu dile getirerek nefsinin tahakküm altına alır. Bu sebeple kendine çeki düzen vermeye başlar ve erdemli bir insan olma yolunda ilerlemeye başlar⁴¹⁴.

İftitah tekbiri namazın farzından olup, elleri kaldırmak ise sünnettir. Elleri kaldırmak saygıyı, yönelmeyi, derli toplu olmayı ifade eder. Aynı zamanda, namaz kılanın dünyayı arkasına aldığı ve tüm içtenliğiyle Allah (c.c.)’a yöneldiğini ifade eder⁴¹⁵.

Tekbir, netice olarak namaza başlamanın âlemi, dünya meşgalelerini arkaya atmanın işareti olarak Şâri’ tarafından emredilmiştir.

2.5.8. Kıyam

Namaz’ın rükünlerinden biri olan kıyam; gücü yeten kimsenin farz, vacip ve nezir namazlarda ayakta durması anlamına gelmektedir⁴¹⁶.

“*Hani Biz İbrahim’e Evin yerinin belirtip hazırladığımız zaman (şöyle emretmiştik:)Bana hiçbir şeyi ortak koşma, tavaf edenler kıyam edenler, rükûa ve sücûda varanlar için Evimizi temiz tut*⁴¹⁷.” Kıyam; mükellefin ruhu ile beraber bedeninin, kendini yaratan Allah(c.c.)’a saygıda bulunmasıdır. Nasıl ki bir insan, temsil makamında olması hasebiyle, devlet başkanının yanında tazim içinde bekliyorsa, namaz kılarken fıkıh kitaplarında tarif edildiği şekilde kıyama yerine getirmelidir.

2.5.9. Kıraat

Namazın farzlarından biriside kıraattır. Kıraat kelimesi, Arapça kökenli olup sözlükte okumak anlamına gelmektedir⁴¹⁸. İstilahta ise, *namazda Kur’an’dan bir miktar okumak* anlamına gelmektedir⁴¹⁹. Kıraatın miktarı hususunda mezhepler arası farklı görüşler vardır.

Kıraatın hikmeti hakkında Gazâlî (ö.1111) şöyle söylemiştir:

“Hamd, senâ, tazarru ve dua olduğunda zerre kadar şek ve şüphe yoktur. Burada muhatap ise, Cenâb-ı Hak’tır. Binaen aleyh bu gafil adamın kalbi gaflet perdesi ile örtülü olduğundan (manen) onu görüp müşahede edemez. Muhatabı bulunan Hak Teâlâ’dan gafilidir. Fakat adet yerini bulsun diye lisanı hareket eder. İmanın yerleşmesi, Allahü Teâlâ’nın yâd edilmesinin ve anmasının yenilenmesi ve kalbin dünya paslarından parlatılması için, icad edilen namazın gayesinden bu gaflet durumu çok uzaktır. Kıraat ve zikrin hükmü işte budur⁴²⁰.”

⁴¹⁴ Ekerim, Esmâ Sayın, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2006, s.62.

⁴¹⁵ Dihlevî, *Huccetullâhi’l-Bâliğâ*, c.II, s.40.

⁴¹⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.309.

⁴¹⁷ Hac, 22/26.

⁴¹⁸ Muallim Naci, *Lügati Nâci*, s. 588.

⁴¹⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.307.

⁴²⁰ Gazalî, *İhyau Ulûmi’d-Dîn*, c.I, s.475.

Hikmet-i teşrî' ilminde otorite olan Dihlevî ise namazda kıraat hakkında şöyle söylemiştir:

“Kur’ân’a saygı göstermek ve onu okumak ümmet hakkında vaciptir. Bunu temin için, onun İslâm’ın en büyük rükni, ibadetlerin esası ve dinî nişânelerin en yaygını olan namazda okunması, bunun namazı tamamlayacak bir kurbet sayılması gibi uygun başka bir şey olamazdı⁴²¹.”

Kur’ân’ın nazil olduğu dönemde Arap toplumunda belagat ve edebiyat zirvedeyken, Kur’ân’ın beliğ üslubu ile meydan okunması ve nübüvvetin isbatı için delil kullanılması da hikmet olarak düşünülebilir⁴²².

Bu bilgilere ilave olarak şunları da ekleyebiliriz, kişi namaz esnasında okuduğu Kur’an’ı anlayıp hayatında tatbik etmesi açısından önemlidir. Ayrıca Kur’an kıraat edilerek, hükümlerinin teoriden pratiğe geçmesi açısından büyük mesafe kat edilmesine yardımcı olacaktır.

2.5.9.1. Her Rekâta Fatiha Okuma

Fatiha suresinin namazda okunmasının hükmü fıkıh ekollerince tartışma konusu olmuştur. Biz burada Fatiha suresini her rekâta okumanın hikmeti ile alakalı meseleyi ele alacağız.

Bilindiği üzere Cenaze namazlarında “Fatiha suresi”; dua niyetine dua makamında okunmaktadır. Hattı zatında anlam itibariyle de duadır. Dua’ya başlanıldığı zaman ise hamd ile başlanır.

“Mademki zikir olarak okunacak şeyler de belirlenecekti, bunun için Fatiha’dan daha uygunu olamazdı⁴²³.” Bir dua okunacaksa, duanın en güzeli, en münasibi ve en kapsamlısı olmalıdır. Bütün şartlar bu surede mevcuttur.

Kur’an’ın başında olduğu için *Fatiha* ismini almıştır⁴²⁴. Fukaha, Fatiha okumanın hükmü ile ilgili olarak çeşitli fikirler beyan etmiştir⁴²⁵.Konu ile ilgili olarak Hz. Peygamberşöyle buyurmuştur: “*Fâtiha okumayanın namazı yoktur*⁴²⁶.”Fıkıh âlimleri arasında tartışma konusu olan bu sure hakkında, tefsir kitaplarında da büyük hacimli izahlar yapılmıştır.

⁴²¹ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, c.II, s.35.

⁴²² Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, c.II, s.35.

⁴²³ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, c.II, s.34.

⁴²⁴ Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c.I, s.6.

⁴²⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, s.121.

⁴²⁶ Buhârî, *Kitabu'l-Ezan:2/236, 237, Müslim, K,tabu's-Salât: 1/295.*

Fatiha suresinin baş tarafında hamd ve kâinatı tanıma, orta kısmında ibadet ve Kur'an ilimlerinin konusu, son ayetlerde ise hak yolun keskin sınırlarını çizmektedir⁴²⁷. Fatiha suresi Mekke'de nazil olması itibariyle tevhit ve ahiret vurgusu yapmaktadır.

İslam dininin hükmü, kıyamete kadar devam edeceği için geçmiş ümmetlerin düştüğü hatalar, Şâri' tarafından daima ibret vesikası olarak hatırlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim, önceki milletlerin yapmış oldukları aşırılıklara dikkat çekmiş olup, yanlış yolda olduklarını ifade etmiştir. Son din olan İslam ise, mutedil bir yöntem belirleyerek bu tür aşırılıklara mahal vermemeyi ilke olarak benimsemiştir. Bu bağlamda fıkıh ilminin ilgilendiği bütün konular, dengeleri gözeterek teşri' olunmuştur⁴²⁸.

Namazda Fatiha suresinin okunması, vasat ümmet olma yolunda büyük bir iştiağın tezahürü olarak düşünülebilir. "*Gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil*⁴²⁹." Surenin son ayeti: Yahudilerin dinde uç noktalara varıp gazabı hak etmeleri, Hıristiyanları ise dinde (hükümleri esnetmek suretiyle) çok geride kalıp sapıklıklarından bahsetmektedir. Müslümanların ise bu sureyi günde en az on yedi, sünnetlerle beraber kırk defa dile getirip Şâri'den böyle bir durumla karşı karşıya kalmamayı murat etmeleri istenmiş olabilir. Ayrıca buradan namazın sadece fiziksel hareketlerden ibaret olmayıp, ruh ve akıl ile tereküp ettiği anlaşılmaktadır.

2.5.9.2. Kıraatı Sessiz Okuma

Namaz içinde farklılık arz eden konulardan biriside kıraatın sesli ve sessiz okunmasıdır. Bu farklılık, Hz. Peygamber'in uygulamalarından gelmektedir.

Resûlullah (s.a.v.) bir gün evinden çıkıp mescide geldiğinde namaz kılanların seslerinin yüksek olduğunu fark ederek; "*Namaz kılan kimse Rabbine münacatta (hususî konuşmada) bulunuyor demektir. Öyleyse ne şekilde münacatta bulunduğuna dikkat etsin. Kur'an'ı birbirinize cehren okumasın*⁴³⁰."

Resûlullah (s.a.v.) burada namaz kılanlara müdahale ederek onlara nasıl tavır takınmaları gerektiği hususunda rehberlik etmektedir. Ayrıca hadisenin cereyan ettiği mahal, hicretten sonra Medine'de vuku bulmuştur. Mekke'de müşriklerin eza cefa vermeleri sebebiyle öğle ve ikindi namazlarının sessiz okunduğu izahı yapılırken, Medine'de ise böyle bir mesele söz konusu olamaz. Zira Müslümanlar burada kendi birliklerini sağlamış, Medine sözleşmesi gereğince ibadetlerini özgürce ifa ediyorlardı.

⁴²⁷ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. I, s. 44:Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c.I, s. 176-177.

⁴²⁸ Bakara, 2/143: *Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık.*

⁴²⁹ Fatiha, 1/7.

⁴³⁰ Muvatta, Salât, 29 (1, 80).

Hadis şerhlerinde izah edildiği üzere, Resûlullah (s.a.v.)'ın burada devreye girip irşat buyurması, bu namazların huşu içerisinde içtenlikle sessiz okunması gerektiği mesajı vermesi; insanların öğle ve ikindi namazlarında dünya meşgalelerinden yüz çevirip kendilerini huşu ve tazarru'ya götüren sessiz okumaya telkin etmesidir⁴³¹.

Çünkü bu zaman zarfında insanlar maişet aranmaktadır. Şayet sesli okunsaydı, namaz kıldırın imamda cehren okuyacaktı. O halde cehri okuma teşri'ye sirayet etmiş olacaktı.

Mekke döneminde müşriklerin Kur'an tilavetini duymaması için kıraat gizli okunmuştur⁴³². Ancak burada şu şekilde bir itirazda bulunulabilir. Resûlullah (s.a.v.) Mekke'de müşriklerin eza ve cefalarından kurtulmak için öğle ve ikindi namazlarında kıraat gizli okunuyordu. Ancak Medine'de böyle bir durum söz konusu olmamıştır? (Cevap olarak): Resûlullah (s.a.v.)'in çekmiş olduğu sıkıntıların hatırlanmasına ve o meşakkatli günlerin manevi ortamına dikkat çekmek için kıraatın gizli olması buraya has kılındı⁴³³. Dihlevî, konu ile ilgili olarak eserinde şöyle söylemektedir:

“Öğle ve ikindi namazlarında içten okumanın hikmetine gelince, gündüz vakti, gerek çarşı ve pazarlarda ve gerekse evlerde genelde gürültü ve patırtının, şamatanın eksik olmadığı bir zamandır. Diğer vakitler ise seslerin kesildiği zamanlardır. Bu vakitlerde açıktan okunması, insanların dinlemeye daha hazır olmaları itibariyle öğüt almalarını ve etkilenmelerini daha iyi sağlar⁴³⁴.”

Son olarak, bu vakitler dünyevi meşgalelerin yoğunlukta olması sebebiyle, insanların gizli olarak okumuş oldukları kıraatın, onlara namazda huşu'yu sağlama açısından böyle meşru kılındığı yorumu da yapılmıştır.

Sabah, akşam ve yatsı namazlarının farzları cemaatle beraber eda edildiğinde, kıraat sesli okunur. Bunun hikmeti ile ilgili değişik yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlardan biride, gece, sekînet ve dinlenme vakti olması itibariyle, insanın zihnini açması, kalbin manevi atmosferi yakalaması için sesli okunur” şeklindedir⁴³⁵.

Bütün bu farklılıklar namaz ibadetinin ne kadar ince ve kıymetli olduğunun göstergesidir.

⁴³¹ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.VIII, s.436.

⁴³² Kastallânî, *Merasıdu's-Salât*, s.107.

⁴³³ Kastallânî, *Merasıdu's-Salât*, s. 109.

⁴³⁴ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, c.II, s.43.

⁴³⁵ Cürçâvî, *Hikmetü't-Teşri' ve Felsefetühü*, s. 82.

2.5.9.3. Namazda Kiraatın Arapça Olması

Bilindiği üzere semavi kitapların her biri, vahiyle muhatap olan milletlerin lisanıyla inzal olmuştur. Musa (a.s.), İbrani olması hasebiyle Tevrat; İbranice, İsa (a.s.), İbrani olmasına rağmen yaşadığı devirde, Filistin topraklarında yaşayan Yahudilerin Aramice'yi kullanmaları sebebiyle İncil; Aramice olarak nazil olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in ise, Arabistan yarımadası ve toplumunun lisanı olan Arapça olarak nazil olmuştur.

Günümüzün önemli tartışmalarından birisi de “*namazda Arapça dışında bir lisanla kıraat*” konusudur. Kur'an'ın nazil olduğu ilk dönemlerde böyle bir tartışma su yüzüne çıkmamıştı. Ancak İslam orduları fetih hareketlerine hız verip muhtelif ırklara mensup beldeleri ele geçirerek İslam ve Kur'an'ı tanıtmıştır. Daha önce çok fazla gündeme gelmeyen *Arapça dışında Kur'an ve namazı başka lisanla kılma* meseleleri bu dönemlerde gündeme gelmeye başlamıştır.

Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde Arapça olarak nazil olduğuna vurgu yapılır. Bu ayetlerden birisi şudur: “*Biz onu, anlayasınız diye, Arapça bir Kur'an olarak indirdik*⁴³⁶.” Kur'an'ın Arapça olarak nazil olması, Arapça dışında başka bir lisan ile nazil olmadığı anlamına geldiği belirtilmiştir⁴³⁷.

Kur'an'ın o günkü şartlarda Arapça olarak nazil olması, Arap toplumuna hitap etmesi ve bu lisanın belagat cihetiyle eşsizliğindedir. Zira Araplar o dönemde edebi inceliklere çok önem verirlerdi. Bu bağlamda çeşitli faaliyetler icra edilirdi.

Kur'an'ın nazil olma maksadı teferruatlarda boğulmak değildir, insanları birleştirmek ve tevhide davet etmektir. Hz. Osman zamanında, Kur'an'ın tek nüsha haline getirilip diğer nüshaları imha etmesine götüren sebeplerin başında lehçe farklılıkları geliyordu. Bu farklılıklar öyle bir boyuta ulaşmıştı ki, Müslümanlar birbirleri ile savaşıyor duruma gelmişlerdi⁴³⁸.

Burada şu ilavede yapılabilir, Kur'an, Arapça olarak hâdis değildir. Kur'an, Arapça dışında başka bir lisan ile okunursa o zaman hâdis olması sebebiyle caiz olmayacağı bilinmektedir⁴³⁹.

Müslümanların lehçe farklılıklarından kaynaklanan Kur'an okumaları fitneye sebep olup ayrıştırmaya yol açıyorsa, Kur'an'ın başka dilde kıraat edilmesi, herhalde sonucu düşünülemeyecek bir boyut alacaktır. Ayrıca Kur'an, Arapça olarak okunduğu zaman î'caz ve belagat incelikleri ortaya çıkmaktadır. Zaten Kur'an'ın vahiy sürecindeki temel gaye; î'caz ve belagat cihetiyle müşriklere meydan okumaktır. O halde namaz içinde kıraatı Arapça okumanın

⁴³⁶ Yusuf, 12/2.

⁴³⁷ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, c.II, s.61.

⁴³⁸ Kattân Menna', *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1998, s.115.

⁴³⁹ Serahsî, *el-Mebсут*, c.I, s.138.

teşrî' hikmeti; Kur'an-ı Kerim'in fesih, belîğ ve aciz bırakan üslubunun muhafaza edilmesi ve Müslümanlar arası vahdeti temin ve tesisi etmektir

İbadette kullanılan dilin tek olması, şekil birliğini sağlaması açısından önemlidir. Bu bağlamda duygu birliğine yardımcı olması ve İslam dininin evrenselliğin korunması açısından dua ve surelerin namazlarda orijinal dili olan Arapça'nın korunması elzemdir.

2.5.10. Rükû

Rükû; sözlükte eğilmek, bükülmek anlamına gelmektedir. Tezellül ve tevazu anlamına da gelmektedir. İstılahta ise, namaza mahsus olarak eğilme fiilidir. Eğilme esnasında bel mümkün merteye dik olmalıdır⁴⁴⁰.

Kıraati; rükû'da eğilmenin, "Allah yolunda baş vermeye hazır olmak" manasına geldiğini vurgulamıştır⁴⁴¹. Hz. Ali (r.a.), bazı meleklerin rükûsuz secde ettiğini, bazılarının ise kıyamsız rükû ettiğini hutbe îrât ederken dile getirmiştir⁴⁴². Hz. Ali (r.a.)'ın hutbesinden yola çıkarak insanın meleklerin yapmış olduğu ibadetlerden bir cüzünü yerine getirerek onların seviyesine yükseldiği söylenebilir.

Rükû, Allah'ın insana vermiş olduğu sayısız nimetlerin karşısında namaz kılan kimsenin saygıyla boynunu büküp aciziyetini ifade etmesidir.

"Öyleyse yüce rabbinin adını tenzih ile an"⁴⁴³. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu ayet nazil olunca, 'bu ayeti rükûda tespih yapınız' buyurdu. "Yüce Rabbinin adını tespih et"⁴⁴⁴ ayeti nazil olunca da, "Bu ayeti secdenizde tespih yapınız." buyurdu. Bu duaların rükû ve secdeye tahsis edilmesinin hikmeti, birincisi hayvanların, ikincisi ise bitkilerin ve cansızların mertebelerine ve derecelerine işaret etmek içindir⁴⁴⁵.

Rükû, kıyam ile secde arasında denge vazifesi görmekle beraber, sadece İslam dinine mahsustur. Ayrıca rükû, nasıl kıyam ile secde arasındaki geçişi kolaylıkla sağlıyorsa insan ömrünün de bu şekilde akıp gittiğinin mesajını vermektedir⁴⁴⁶. Rükû'da kalp ve organların saygısı, dinginliği toplanıp Allah'a karşı küçüklüğünü ifade eder⁴⁴⁷.

⁴⁴⁰ İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 208; Ece, *İslamın Temel Kavramları*, s. 566-567.

⁴⁴¹ İmam Muhsin Kıraati, *Namazın hikmeti*, s.67.

⁴⁴² Ali Bin Ebî Tâlib, *Nehcü'l-Belâğa*, (Çev. A. Çelen), Kalem Yayınları, İstanbul,2008, s.26.

⁴⁴³ Vâkıa, 56/96.

⁴⁴⁴ A'lâ, 87/1.

⁴⁴⁵ Bursevi, *Rûhu'l-Beyan*, c.IX, s.343.

⁴⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.I, s.348-349.

⁴⁴⁷ Huseynî, *es-Salâtü fi'l-İslâm*, s.55.

İslam dini mensupları vasat bir ümmet olarak yaratılmıştır. O halde ona layık olan mutedil olan vasıflara sahip olmaktır. Rükû', bizden önceki ümmetlerde yokken bizler için farz kılınmıştır. Vasat ümmet vasfı her yerde teşri' tarafından düşünülmüştür

“Şüphesiz ki bu (rukû' veya namaz), Allah'a saygı gösterenlerden başkasına ağır gelir⁴⁴⁸.” Bu ayette rukû emri kınanmış olan büyülenme ve kibirden alıkoymak içindir. Sadece Allah'a yapılır ve teslimiyet sembolüdür⁴⁴⁹.

Rukû, aynı zamanda insanın kemale ermesine vesile olur. Çünkü kıyam ile secde arasında denge vazifesi görmekle, kalbin düzelmesi ve temizlenmesiyle beraber ağırbaşlılık ve sükûnet ifade eder⁴⁵⁰.

Bu bilgilerden yola çıkarak şöyle diyebiliriz, namazın rükünlerinden olan rükû', sadece bu ümmete farz kılınması ile ruh, beden ve aklın namazda dengeli bir bütünlük sağlaması için Şâri' tarafından emir edilmiştir.

2.5.11. Secde

Namazın en önemli rükunlarından biridir. Hatta en önemlisi denilebilir. Secde, Arapça kökenli olup sözlükte; mütevazı bir şekilde acizliğini hissederek baş eğmek, yere kapanmak, yüzü yere sermek, namaz kılarken alın, el ayakları, ayak, diz kapakları ve ayak parmaklarının yere değmesi manasına gelmektedir. İstılahta ise; ibadet niyeti ile baş eğerek alını yere koymak ve karşısındakini yüceltmek anlamına gelmektedir⁴⁵¹.

Secde kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de ise hem sözlük anlamında, hem de ıstılah anlamında kullanılmıştır. “Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde etmektedirler⁴⁵².”

Ayetten anlaşıldığı üzere secde, insanları kapsadığı gibi hayvanları ve cansız varlıkları da kapsamaktadır. Secde namazda Allah'ı yüceltmekte zirveye çıkmaktır. Bu bağlamda kulluğun zirvesi de denilebilir.

Secde kulun Allah'a en çok yaklaştığı andır. Secde, derin saygının ifadesidir. Kul yedi organını yere değdirerek, küstahça günah işlediğini, gidecek başka kapısının olmadığını ve acziyetini ifade ederek mağfiret talep eder⁴⁵³. Secde, Allah'a yaklaştıran, zorluklarla mücadele etme esnasında iradesini kuvvetlendiren bir yoldur⁴⁵⁴.

⁴⁴⁸ Bakara,2/ 45.

⁴⁴⁹ Kebir, *Namaz Bilinci*, s.51.

⁴⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, c.I,s.349.

⁴⁵¹ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c. I, s. 40; Komisyon, *TDK Sözlüğü*, s. 2053; Ece, *İslamın Temel Kavramları*, s.598.

⁴⁵² Hac,22/18.

⁴⁵³ Hâkim et-Tirmizî, *Namaz ve Namazın Hikmetleri*, s.57.

⁴⁵⁴ Ferid el-Ensari, *ed-Dînü hüve's-Salâtü*, s. 86.

Hız. Peygamber (s.a.v.), secde ile ilgili muhtelif hadisler irat etmiş olup secdenin önemine değinmiştir.

“*Yedi kemik (bir rivayette yedi uzuv) üzerinde secde etmekle emrolundum: Bunlar; alın -burnuna da eliyle işaret etti.(Böylece burun-alın bir sayıldı),iki el, iki diz ve iki ayağın kenarları (parmak uçları) dır. Bir de elbise ve saçlarımızı toplamamakla (emrolunduk)*⁴⁵⁵.”

Bu hadis hareket noktası alınarak klasik fıkıh kitaplarında secdenin mahiyeti hakkında muhtelif görüşler serdedilmiştir. Secde halinde yedi azanın yere değmesi teşrî’ tarafından bir işaret olarak da algılanabilir. Secdeye giden bir Müslüman mezkûr uzuvları yere değdirdiği zaman vücudunda sekînet hâsıl olacaktır. Bu vesileyle olgunluğa erişebileceği düşünülebilir.

“*Secdede itidal üzere bulununuz. Hiçbiriniz köpeğin yayması gibi kollarını yaymasın*⁴⁵⁶.” Hız. Peygamber’in belirttiği üzere secde etmek, kibirden uzak, tevazua daha uygun, alınla burnun yere secde etmelerine müsait olup tembellikten daha uzaktır. Bu hitap, kadınların mahremiyetine riayet edilmesi sebebiyle kadınlar istisna edilmiş olup erkeklere has kılınmıştır⁴⁵⁷.

Buradan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür, Şâri’ tarafından emredilen namaz, emredilmenin ötesinde birtakım özel şartlara taalluk etmektedir. Ayrıca bu şartlara riayet sağlanmak suretiyle, *toplum kurallarına uyan bir nesil* inşa etme gayesi güdülmüştür.

Secde, kulun yapmış olduğu şükürün en yücesidir. Secde halinde huşû’nun zirvesine çıkıp, Allah’a karşı itaatini, zelliliğini ve aciziyetini ifade eder. Deyim yerindeyse secde; namazın en can alıcı rûknüdür. Çünkü secde halinde insan en şerefli olan alnını, zellil olan (arza) yere⁴⁵⁸ koyup mütevazı olma yolunda mesafe kat etmiş oluyor.

“*Yüzlerinde de secde izi vardır*⁴⁵⁹.” Bu ayette secde kelimesinin seçilmesi ayrı bir anlam ifade etmektedir. Genelde namaz özelde ise secde insanın simasını değiştirmektedir. Huşû’ya ermenin en güzel tezahürüdür. Ayrıca buradaki asıl maksat, müminin yapmış olduğu ibadetin neticesinde manevi rahatlığın dışı yansımasıdır⁴⁶⁰.

“*Kulun Allah'a en yakın olduğu an secdedeki andır. O halde secdede Allah'a çokca dua edin*⁴⁶¹.” Secde’nin Allah’a kulluk etmede en yakın mevki olması ve kişinin acizliğini izhar etme açısından farz kılındığını söylemek mümkündür.

⁴⁵⁵ Buharî, Ezan, 133-134.

⁴⁵⁶ Ebu Davud, Salât,897.

⁴⁵⁷ Ebu Davud, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Davud Tercüme ve Şerhi*, c.III, s.412.

⁴⁵⁸ Mülk, 67/15.

⁴⁵⁹ Fetih, 48/29.

⁴⁶⁰ Kutup, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, c. XIII, s.471.

⁴⁶¹ Müslim, 592: Ebu Davud, 1512.

Namaz ibadetinin en can alıcı rüknü olan secde, teslimiyetin zirvesi olması sebebiyle çeşitli ayet ve hadislerde zikredilmiştir. “*Secde et ve Rabbine yaklaş*⁴⁶².”

Kalem suresinde de geçtiği üzere mahşerde insana secde emri verildiği zaman, müminler antrenmanlı oldukları için derhal secdeye kapanacaklarıdır.

“Baldırların açılacağı (işlerin zorlaşacağı) ve kâfirlerin secdeye çağrılıp da gözleri düşmüş ve kendilerini zillet kaplamış bir halde buna güç yetiremeyecekleri günü (kıyamet gününü) düşün. Hâlbuki onlar sağlıklarında secde etmeye çağrılıyorlar (ve buna yanaşmıyorlar)dı⁴⁶³.”

Secde ile ilgili diğer bir ayrıntı ise arka arkaya iki secde yapmaktır. Namazda, en yüce uzvun yere kapanarak tevazuda mübalağa ve şeytanın Âdem (a.s.)’e secde etmemesine nispetle iki defa secde yapılmaktadır⁴⁶⁴.

Namazın diğer rükunlarından en şerefli, en konumda olması, rekâtın sonu ve hac’daki ziyaret tavafına hamledilerek iki defa yapılmaktadır⁴⁶⁵.

Bütün veriler alt alta konulduğunda *Secdenin* Müslümanlar için alem olarak vaz edildiği düşünülebilir.

2.5.12. Teşehhüt

Namaz ibadetinin önemli rükunlerinden biride *teşehhüte* oturmaktır. Bu rükünde Sahabe-i Kiram’dan rivayet olunan farklı dualar okunmaktadır.

“Müminin miracı olarak tavsif edilen namazdaki teşehhüd, rûhen ve kalben hüşyar⁴⁶⁶ olan müminlere, günde beş vakit, Resûlullah’ın kulluk hayatındaki en zirve, en münteha makam olan Miraç safhasını yaşatmaktadır⁴⁶⁷.” Teşehhüt’te okunan tahıyyat duası, Allah (c.c.) ile Resûlullah (s.a.v.) arasındaki diyalog olması ve Resûlullah (s.a.v.)’ın gönlünün alınması cihetiyle önem arz etmektedir. Müslümanların da bu önemli sahneyi canlandırarak bir nevi rahatlaması düşünülerek vaz olunmuş olabilir. Ayrıca bu makam, dua makamı olması sebebiyle Müslümanların meşru dualarla içtenlikle dua etmesi istenmiş olabilir.

⁴⁶² Alak, 96/19.

⁴⁶³ Kalem, 68/42.

⁴⁶⁴ Assâvî, *Dav’uş-Şems*, s.469-470.

⁴⁶⁵ Huseynî, *es-Salâtü fi’l-İslâm*, s.63.

⁴⁶⁶ Hüşyar: Akli başında olan, sarhoş olmayan, ayık anlamına gelmektedir. (<https://www.nedemekla.com/husyar-husyar/>) (03 Ocak 2019).

⁴⁶⁷ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.VIII, s.475.

2.5.12.1.Selam Verme

Namazın son cüzü olan selam, mezhepler arasında hüküm cihetinden bazı farklılıklar arz etmektedir.

“...Evlere girdiğiniz zaman kendinize, ehlinize, Allah katından bereket, esenlik ve güzellik diyerek selam verin⁴⁶⁸.” Ayette geçen “selam” kelimesinin ilahi ruh ve ilahi nefha’nın etkisini taşıdığını ve müminleri kopmayan bir bağ ile birbirlerine bağladığı ifade edilmektedir⁴⁶⁹. Bu ayetin Müslümanlar arasında birlik beraberlik ve kardeşliğin tesisinde “selam” kavramının çok mühim tesirinin olduğu anlaşılmaktadır.

Canan (ö.2009)’ın ifade ettiği üzere selam; “sırf selam vesilesiyle müminin ulaştığı hayal gücü ve tefekkür derinliği, namazın ruhi hayatımıza kazandırdığı müstesna zenginliklerden sadece biridir⁴⁷⁰.” Çünkü münferit olarak namaz kılan bir kimse selam verirken kendisine ve meleklerle, cemaatle namaz kıldığı zaman kendisine, cemaate, imama ve meleklerle selam vermekle ruhi olarak çevresiyle barışık yaşar.

2.5.12.2.Tahiyat Duası

Malum olduğu üzere tahiyat duası birinci ve ikinci kaadelerde okunan duadır. Tahiyat duasının hükmü ve okunması çeşitlilik arz etmektedir. Biz burada tahiyat duasının hikmet-i teşri’sini inceleyeceğiz.

Tahiyat Kelimesi; diri ve canlı olmak manasına gelen *hayy* kökünden gelmektedir. Tahiyat, Kelime olarak dua olmakla beraber, kapsamlı bir dua değildir. Kur’an, bu kelimeyi kavramlaştırmış olup, geniş anlam ifade eden bir kelime haline getirmiştir. Hatta insanların selâmlaşma olarak bildiği bu sözcüğe, geniş anlam ifade etmesi için *selam* içeriğini kazandırmıştır⁴⁷¹.

Sahabe-i kirâm namazı Hz. Peygamber’den öğrendiği üzere eda ediyordu. Doğal olarak bilmedikleri konuları Hz. Peygamber’e sorup öğreniyorlardı. Tahiyat mahalli ve teşehhüt ile ilgili Hz. Peygamber’den açık olarak beyan edilmemiş olup, Sahabe-i Kiram rivayetleri ile öğrenilmiştir⁴⁷².

Buradan anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber (s.a.v.), tahiyatta muayyen olarak herhangi bir dua bildirmemiştir. Asıl olan, Kur’an’a benzeyen tesirli bir dua yapmaktır.

⁴⁶⁸ Nur, 24/61.

⁴⁶⁹ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, c.10, s.472.

⁴⁷⁰ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.VIII, s.500.

⁴⁷¹ Ece, *İslamın Temel Kavramları*, s. 674-676.

⁴⁷² Miras ve Babanzade Ahmed Naim, *Tecridi Sarih Tercümesi*, c. II, s.874-875.

Namaz kılan kimsenin tahıyyat makamında *selam Allah'a olsun* şeklinde yapmış olduğu dua yasaklanmıştır. Zira selam, musibet ve eksikliklerden salim olmak anlamına gelmektedir. Bu kelimenin Allah'a isnat edilmesi abestir⁴⁷³.

“Sahabeden Abdullah b. Mesut:

‘Her iki rekât sonunda Rabbimizi tespih ve tahmit etmekten başka ne diyeceğimizi bilemiyorduk. Şüphesiz ki, efendimiz Muhammet (s.a.v) efendimize hayır kapılarını açan ve toplayan şey öğretilmişti. Buyurdu ki: ‘Her iki rekât sonunda oturduğunuzda et-Tahiyyatü... deyiniz’⁴⁷⁴.’”

2.5.12.3.Salli Barik Duası

Namaz içerisinde Salli Barik dualarını okumanın teşrî’ cihetinden önem arz etmektedir. Şöyle ki, Hz. Peygamber kendisine sorulan soruları bazen cevaplar, bazen de vahiy inmesini beklerdi. Yine birgün, *“Şüphesiz Allah ve Melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, Selam edin⁴⁷⁵.’* ayeti nazil olmuştur.

Bu ayetin neticesinde Hz. Peygamber’e sorulan *Salevât nedir?* sorusu karşısında bir müddet bekledikten sonra *‘ah keşke bu soru sorulmasaydı’* demiştir. Bu soru akabinde;

“‘Ey Allah’ım! İbrahim’in şanını yücelttiğin gibi Muhammed’in ve âlinin şanını da yücelt, İbrahim’e bol hayırlar verdiğin gibi Muhammed’e ve âline bol hayırlar ver. Çünkü sen hamd edilensin, şerefli ve ulusun.’ deyiniz⁴⁷⁶.’ duasını okumuştur.

Âlimler, bu hadisten; kendisine emredilen şeyin mahiyeti bilinmediği takdirde bilene sormak, Hz. Peygamber ve âline salevât okuma hükümlerini çıkarmışlardır⁴⁷⁷.

Bu değerlendirmeler sonucunda şöyle bir çıkarım yapılabilir; dinin teşrî’ konumunda ikinci sırada yer alan Hz. Peygamber, hayatın akışı içinde namaz ile ilgili bir takım bilgiler vermekler beraber ümmetine bazı mesajlar vermiştir.

2.5.12.4.Kunut Duası

Bizlere ulaşan muhtelif rivayetlere göre Resûlullah (s.a.v.), kunut duasını sabah namazı ve akşam namazında muvakkaten okumuştur. Sabah namazında beddua mahiyetinde tam bir ay okumuştur⁴⁷⁸. Bu uygulamalardan yola çıkarak, İslam âlemi muhtelif zamanlarda umumi olarak zorluk ve mihnetlerle karşı karşıya kaldıklarında, devlet tarafından Salâti Münciye ve Kunut Duaları okunması hususunda tüm halka talimat vermiştir.

⁴⁷³ Ebû Davud, *Sünen-iEbû Davud Tercüme ve Şerhi*, c.IV, s.8-9.

⁴⁷⁴ Miras ve Babanzade Ahmed Naim, *Tecridi Sarih Tercümesi*, c.II, s.875.

⁴⁷⁵ Ahzab, 33/56.

⁴⁷⁶ Müslim Salât 65.

⁴⁷⁷ Ebû Davud, *Sünen-iEbû Davud Tercüme ve Şerhi*, c.IV, s.24-25.

⁴⁷⁸ Kâsânî, *Bedayiu’s-Sanâi’ fi Tertibi’ş-Şerât*, c.I,s.273-274.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in farklı rivayetlerde farklı zamanlarda Kunut duası okumuştur. Kunut duası okumasına sebep olan durum ise Necid bölgesine İslam dinini anlatmak üzere *Kurrâ* diye isimlendirilen 70 Ehl-i Suffe'nin, bi'r-i ma'ûna faciasında elim bir şekilde şehit edilmeleri haberini alması üzere Ri'l ve Zekvân kabilelerine beddua etmiştir⁴⁷⁹. Hz. Peygamber'in değişik vakitlerde kunut duasını okuduğu rivayetlerde mevcuttur.

Hz. Ebu Bekir, peygamberlik iddiasında bulunan Müseyleme ile savaşırken, Hz. Ömer Ehl-i Kitap ile savaşırken, Hz. Ali de Hz. Muaviye ile mücadele ederken kunut duası okumuşlardır. Yine aynı şekilde Müslümanların, Haçlılar ve Moğollarla savaşta 12-13. yüzyıllarda kunut duası okunmuştur⁴⁸⁰.

Dualar her ne kadar sembolik bir anlam ifade etse de namaz ibadetlerinin akabinde namazın vesile kılınması bizim için büyük bir anlam ifade etmektedir. Yukarıdaki veriler alt alta konulduğunda, Resûlullah (s.a.v.) sabah namazında kunut duası okuyarak kendisinden sonra gelen Müslümanlara teşri' cihetinden işaret vermiştir. O halde, Müslümanlar zor ve sıkıntılı süreçler geçirdiğinde topyekün seferber olup iltica etme noktasında Resûlullah (s.a.v.)'in sünnetine yapışması gerekmektedir. Kunut duası'nın farklı zamanlarda okunmasının teşri' hikmeti bu olabilir.

Kunut duasının okunacağı yer konusunda mezhepler arası ihtilaf vardır. Hanefiler Vitir Namazı'nın üçüncü rekâtında okurlar, vitir namazı kılarken kunut duası okunacağı zaman eller kaldırılır. İşitme engellilere kunut duasının okunacağı yere gelindiğini hissettirmek için ellerin kaldırılması, hikmet olarak ifade edilmektedir⁴⁸¹.

İslam dininin bütün ihtiyaçlara cevap verebilecek özelliklere sahip olduğu bu ince nükteden anlaşılabilir. Burada namazın hiçbir engel tanımadığını da görmek mümkündür.

2.5.12.5. Namaz Sonrası Tesbihat

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde cemaatle namaz kılma şekli farklıydı. Şöyle ki Resûlullah (s.a.v.) farz namazlardan önceki sünnetleri evde kılar, camiye gelince iki rekatlık tahiyetü'l-mescit namazı kılar, farz namazını cemaatle eda ettikten sonra tesbihat cemaatle yapılmıyordu. Daha sonraki dönemlerde bu dualar hadislerde ihtiva eden dua ve tesbihatı kapsayacak şekilde konulmuştur. Lakin bu uygulamalar tadrîcî olarak hayata geçirilmiştir⁴⁸².

⁴⁷⁹ Müslüm, Mesâcid, 297-308, (677-679) .

⁴⁸⁰ Bilgin Vejdi, *İbadet, Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal*, s. 46.

⁴⁸¹ Birgivi, Seyyid Mehmed Şakir, *Risale fi Hikmeti 't-Teşri 'is-Salevât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma eserler, Amca Zade Hüseyin Paşa Kısmı, Eski Kayıt No:454, s.161.

⁴⁸² Bilgin, Vecdi, *İbadet, Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal*, s.56-61.

İmam Kıraati, namaz sonu tesbihatı adeta seramoni olarak nitelemektedir. Nasıl ki ezan ve kamet açılış, karşılama seramonisi ise, namaz sonu icra edilen dualar ise bu kabilden olduğunu dile getirmiştir⁴⁸³.

2.5.12.6. Fatihadan Sonra Âmin Demek

Âmin kelimesi ismi fiil olup, Arapçaya Süryanice veya İbranice'den intikal etmiştir. Sözlükte *İcabet et, böyle olsun, kabul et* veya *ümidimizi boşa çıkarma* anlamlarına gelip duanın içeriğini tekrar ve destekli bir şekilde istemektir⁴⁸⁴.

Ebû Hüreyre (r.a)'den: “*Resûlullâh (s.a.v) “Sizlerden biri (Fatiha'dan sonra) “âmîn” dese, melekler de semada “âmîn” deseler de her ikisinden biri diğerine muvafık düşerse o kimsenin geçmiş günahları affolunur*”⁴⁸⁵.” Buradaki geçmiş günahlardan kast edilen; küçük günahlardır⁴⁸⁶.

Fatiha suresinden sonra âmin; mühürlenmiş mektubun yerine ulaştığı gibi, Allah'ın huzuruna gidecek duanın mührü mesabesindedir. Ayrıca âmin kelimesi, Yahudilerin Müslümanlara karşı çok büyük haset etmelerinden kaynaklanmaktadır. Zira bu kelime sadece Ümmeti Muhammed'e mahsustur⁴⁸⁷.

2.5.12.7. Dua Namaz İlişkisi

Dua etmek insan fitratında var olan bir olgudur. Yeryüzünde mevcut olan bütün dinlerde dua vardır. İslam dininde de duanın yeri ehemmiyet arz etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bizzat kendisi dua yapmış, aynı zamanda da ümmetine nasıl dua yapılması gerektiği hususunda yol göstermiştir.

Duanın insan psikolojisi üzerine etkileri ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada araştırma konusu olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Hökelekli'nin yapmış olduğu araştırma neticesinde, duanın insanlara yarar sağladığı gözlemlenmiştir⁴⁸⁸.

Namaz, insanoğlunun dua etmesi için bir vesile olarak düşünülebilir. “*Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir halde cehenneme gidecekler*”⁴⁸⁹.

Elmalılı Yazır burayı tefsir ederken, bu ayetin tefsir âlimleri tarafından iki farklı şekilde izah edildiğini açıklarken, tercih ettiği görüşünü de ifade etmiştir: “*Çağırın bana ki size cevap*

⁴⁸³ İmam Muhsin Kıraati, *Namazın Hikmeti*, s.77.

⁴⁸⁴ Gönenç, *el-Mevsûatü'l-Fıkhu'l-Müeyyera*, c. 1, s. 47-48; Ece, *İslamın Temel Kavramları*, s. 777.

⁴⁸⁵ Ece, *İslamın Temel Kavramları*, s.781.

⁴⁸⁶ Ebû Davud, *Sünen-i Ebû Davud Tercüme ve Şerhi*, c.III, s.476.

⁴⁸⁷ Ebû Davud, *Sünen-i Ebû Davud Tercüme ve Şerhi*, c.III, s.479.

⁴⁸⁸ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.218.

⁴⁸⁹ Mümin,40/60.

vereyim. Bu şöyle demek olur: Benden beni talep edin size icabet ederim, beni bulursunuz, beni bulan da her şeyi bulmuş olur. Çünkü “O’nun emri bir şeyi dilediği zaman ona ancak ‘Ol’ demesinden ibarettir. O da oluverir⁴⁹⁰” denilmiştir ki işte hiç reddolunmayan dua budur. Nitekim bazı haberlerde “Beni talep eden, beni bulur” diye varit olmuştur⁴⁹¹.”

Elmalılı’nın ifadelerinden anlaşıldığı üzere, dua kul ile Allah arası bir buluşmadır. Bu buluşmaya her gün beş defa vesile olan ibadet ise namazdır.

Namazın sonunda okunan dualar hakkında Hz. Peygamber’in öğretmiş olduğu bazı dualar vardır; “Biriniz son teşehhüdü bitirdiği zaman dört şeyden; Cehennem azabından, kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnesinden ve mesih-deccal’in fitnesinden Allah’a sığınsın⁴⁹².”

Namaz sonunda belirli dualar olmamakla beraber Hz. Peygamber’in yapmış olduğu ve tavsiye ettiği dualar vardır. Ancak bazı fukaha’ya göre dünyevi maksatlar gözetilen dualar hoş karşılanmamaktadır.

Namaz, bir nevi dua olması itibariyle kulun bütün içtenliğiyle yaratana içine dökmesi sonucu manen rahatlaması muhtemeldir.

2.6. Cemaatle Namaz

Bu başlık altında; cemaat, mescit, saf tutma, ezan ve sefer bahsi işlenecektir. Kur’an-ı Kerim’de cemaatle beraber namaz kılmaya işaret eden ayetler olması münasebetiyle bazı mezheplerce farz hükmü verilmiştir. Ayrıca cemaatle beraber namazda bir takım maslahatlar gözetilmiştir.

İslam’da cemaatle birlikte namazın kökü, vahyin indiği ilk günlere dayanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.), önce eşi Hz. Hatice’ye, daha sonra eşi ve Hz. Ali (r.a.)’ye imamlık yaparak namaz kıldırmıştır⁴⁹³. Müslümanların adedi zamanla artmış olup bunun paralelinde cemaat sayısı da artmıştır. Mekke döneminde namazları beraber eda etmek, hiç şüphesiz Müslümanlar nezdinde büyük bir motivasyon olmuştur.

Hicretten önce Hz. Peygamber’e biat eden Medine halkı, hicrete kadar namazı cemaatle eda etmişlerdir⁴⁹⁴. Uzun yıllar kavga halinde olan Evs ve Hazrec kabilelerinin kardeşlik tohumu bir arada Allah’ı zikretmek suretiyle atılmıştır. Bunun neticesinde ideal bir medeniyet inşa edilmiştir.

⁴⁹⁰ Yasin, 36/82.

⁴⁹¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.VI, s.594.

⁴⁹² Ebu Davud, *Salât*, 983.

⁴⁹³ Ali, *Târihu’s-Salâti fi’l-İslâm*, s. 16.

⁴⁹⁴ Ali, *Târihu’s-Salâti fi’l-İslâm*, s. 16.

Kur'an-ı Kerîm'de "O namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve (cemaatle namaz kılarak) rükû' edenlerle birlikte rükû' edin"⁴⁹⁵.

Elmalılı Yazır; cemaatle namaz kılan kimsenin en az dört kazancı olacağını, bunların; temizlik, kalp kuvveti, vakitlerin intizamı ve toplumsal düzelme olarak ifade etmiştir. Bu faydaların devam şartıyla sadece bir namazda bile elde edilebileceğini, secde ederek, kibirlenmeyi bırakıp kardeşliği tesis ederek ahlak cihetinden terakki edeceğini dile getirmiştir⁴⁹⁶.

Hz. Peygamber, cemaatle beraber kılınan namazın faziletini şöyle beyan etmiştir: "*Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir*"⁴⁹⁷.

Ülkemizde Kütübü Sitte'yi tercüme ve şerh eden Canan, cemaatle beraber namaz kılmanın yirmi yedi faziletini eserinde zikretmiştir⁴⁹⁸. Topluluk halinde kılınan namazın hikmetleri hakkında bazı çalışmalar yapılmış olup, ayet ve hadis bağlamında ele alınmıştır. Konunun fazla yer kaplamaması açısından aşağıda maddeler halinde zikredilmiştir⁴⁹⁹:

- Biraraya gelmek suretiyle İslam'ın en büyük gayesi gerçekleşmiş olur.
- İslam'ın şiarlarını açığa çıkarma ve bunlara tazim gösterme.
- Münafıklara benzemekten uzaklaşır.
- Şeytan'ın vesvesinden kurtulur.
- Günahlarının affına sebep olur.
- Meleklerin istiğfarına mazhar olur.
- Namazındaki eksik olan rükünler tamamlanır.
- Gafletten kurtulur.
- Revatib sünnetleri ve dua-zikirleri devam ettirmek suretiyle muhafaza eder.
- Namazın hükümlerini öğrenir.
- Kurallara uyma ve kendini kontrol etme kabiliyeti gelişir.
- Müslümanların izzetini izhar eder.
- İyilikte davet ve Allah'a itaat etme noktasında yarışa vesile olur.
- Cihat şuuru aşılır.

Namazı cemaatle beraber kılınmasının sebeplerinden biride namazı korumaya teşvik etmektir⁵⁰⁰. Asr-ı Saadet'ten beri camiler çok yönlü olarak kullanılmıştır. Kimi zaman medrese,

⁴⁹⁵ Bakara, 2/43.

⁴⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, c.I, s.221.

⁴⁹⁷ Buhârî, Ezân 30.

⁴⁹⁸ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.IX, s.103-104.

⁴⁹⁹ bk. Kahtânî, Ebû Abdullah Müsned, *Erbeüne Fâide min Fevâidi Salâti'l-Cemâati*, Dâru'l-Kâsim. ty

⁵⁰⁰ Nedvî, *el-Erkânü'l-Erbea'*, 54.

kimi zamanda devlet kararlarının alındığı meclis olmuştur. Namaz kılmayı bilmeyen insanlar, cemaate iştirak ettiklerinde müşahade ile namaz kılmayı öğrenmektedirler. Nitekim Anadolu’da insanlar çocuklarını özellikle camiye götürmektedirler.

Şîa bilginlerinden olan Kıraati, eserinde Şîa’da cemaatle namaz kılmanın önemli olduğunu, insanların kaynaşmasına vesile olacağını, zaman tanzimi, disiplin gibi temel değerlerin cemaatle kılınan namazda elde edilip, kin ve nefretin köreltileceğini ve namaz kıldırarak imamın adil olması gerektiğine vurgu yapmıştır⁵⁰¹.

Bu bilgilerden yola çıkarak şöyle denilebilir, namazın cemaatle beraber kılınması, Müslümanlara düzen, hoşgörü, tevazu vb. erdemleri kazandırması için Şâri’ tarafından tavsiye edilmiştir.

2.6.1. Mescitlerin Önemi

Bazı isimler vardır ki, bu isimleri Kur’an’da “Allah” ismiyle beraber izafet terkinde gelmektedir. Arap dilinin yapısı gereği bazı isimler, izafe edildiği isimden şeref ve tahsis (özellik) kazanmaktadır. Bu isimlerden biri de “mescit” kelimesidir. “Mescit” kelimesinin çoğulu olan ‘mesacid’ lafzı, Allah lafzına izafe edilerek şeref ve tahsis kazanmıştır. Çünkü bu mekânlarda Allah’ın ismi anılmaktadır⁵⁰². Burada görüldüğü üzere mescitler, insanları bir araya getirip kaynaştırmadan önce Allah’ın anıldığı mekânlar olması sebebiyle ayrı bir önem arz etmektedir.

“Eğer Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah’ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılır giderdi⁵⁰³.” Ayetin açıklamasına geçmeden önce zikredilmesi gereken önemli bir hususa değinmek gerekir. Ayette geçen manastırlar ve kiliseler malum olduğu üzere Yahudi ve Hıristiyanlara ait mabetlerdir. Burada temas edilmek istenen; bu mekânların evveli emirde vazolunma maksadının Allah’ı anma yerleri olduğudur⁵⁰⁴. Bu ayetin başı cihattan bahsetmektedir. Cihat ibadethaneleri savunmak için vaciptir.

Başka bir ayette ise, Allah lafzının mescit kelimesinin çoğulu ile izafe edilerek geldiği diğer bir ayette ise en zalim ve en çirkin insanların, mescitleri harap hale getirenler olduğunu beyan etmektedir⁵⁰⁵. O halde en ulvi olan dava cihat; Allah’ın zikredildiği mekânların muhafazasını gözetirken, en çirkin olan şey ise mescitleri kaderine terk etmektir. İnsanların

⁵⁰¹ Kıraati, *Namazın Hikmeti*, s.93-94.

⁵⁰² Kahtani Said b. Ali b. vehf, *el-Mesacid fi dav’il-Kitab ve’s-Sünne*, s.8. <https://www.alukah.net/library/0/53445/>. (10 Aralık 2018).

⁵⁰³ Hac, 22/40.

⁵⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.V, s.552.

⁵⁰⁵ Bakara, 2/114.

camii ve mescitlerde toplanmasının teşri' hikmeti Allah'ın ismini toplu olarak anmaktır denilebilir.

2.6.2. Saf Tertibi

Cemaatle beraber namaz kılarırken ve çok dikkat edilmesi gereken noktalardan biride saf tertibidir. Hatta öyle ki, Hz. Peygamber, namaz kıldıracağı zaman kamet ile iftitah tekbirini ayıracak kadar önem vermiştir.

“Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever⁵⁰⁶.” Katâde'nin bu ayetteki saf'tan maksadın savaşı safi ve namaz safi olduğunu zikretmiştir⁵⁰⁷. Katâde'nin yaklaşımı doğru olabilir. Zira Müslümanlar sadece savaş alanında harp yapmıyor, Resûlullah (s.a.v.)'ında buyurduğu üzere nefis ile de cihat yapmaktadır. O halde namaz safları için, *“topyekün nefisle mücadele ve topyekün Allah (c.c.)'tan nefisle mücadele noktasında yardım istemektir”* tarzında bir yorum yapılabilir.

Konu ile alakalı olarak şöyle bir hadis rivayet olunmuştur:

“Resûlullâh (s.a.v) saflarımızı bir okçu, yapacağı oku nasıl dümdüz ederse öylece dümdüz bir hale getirirdi. Bunu biz anlayıp layıkıyla öğreninceye kadar yaptı durdu. Nihayet günün birinde yine namaza çıkıp mihraba geçti. Tam ihram tekbirini alacağı sırada göğsü saftan dışarıya çıkmış birini gördü. Bunun üzerine ‘Saflarınızı düzeltiniz, yoksa...’ buyurdu⁵⁰⁸.”

Bizlere intikal eden sahih rivayetlerden anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber (s.a.v), namaz kıldıracağı zaman saf tertibine azami derecede hassasiyet gösteriyordu. Hatta öyle ki kamet ile namaz arasını ayırıp Sahâbe-i Kirâm'ı kontrol ediyordu⁵⁰⁹.

Hz. Ömer (r.a.) saf tertibi esnasında memur tavzif edip, saf düzeni tesis edilmeden namaza başlamazdı. İbn Hazm (ö.1064), cemaatle beraber namazda saf tutmanın hükmüne farz diyecek kadar işi sıkı tutmuştur⁵¹⁰.

Hz. Peygamber, saf tertibi ile ilgili olarak *“Saflarınızı düzeltiniz! Vallahi ya saflarınızı düzeltirsiniz veyahut Allah kalplerinizi başka başka taraflara çevirir⁵¹¹.”*

Bu hadisten; Hz. Peygamber'in maddi nizama önem verdiği ve zorlayıcı bir sebep olmadan yemin ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca dış görünüşün iç dünyaya sirayet edebileceği de

⁵⁰⁶ Saff, 61/4.

⁵⁰⁷ Hâkim et-Tirmizî, *Namaz ve Namazın Hikmetleri*, s.69.

⁵⁰⁸ Miras, Babanzade Ahmet Naim, *Tecridi Sarih Tercümesi*, c.II, s.685.

⁵⁰⁹ Miras, Babanzade Ahmet Naim, *Tecridi Sarih Tercümesi*, c.II, s.685.

⁵¹⁰ Miras, Babanzade Ahmet Naim, *Tecridi Sarih Tercümesi*, c.II, s.685.

⁵¹¹ Ebû Dâvud, Salât, 662.

düşünülebilir. Nitekim saflar sık tutulmadığında şeytanın araya girip vesvese verebileceği zikredilmiştir⁵¹².

Saf tertibi ile bir arada bulunarak kardeşlik bağlarını pekiştirme, hayat boyu plan içerisinde olma ve akliselim olan insanları rehber edinme gayesi güdüldüğü düşünülebilir.

2.6.3. Ezan

Ezan, sözlükte bildirmek anlamına gelmektedir. İstilahta ise namaz vakitlerini özel lafızlarla bildirmek için zahiri sebeptir⁵¹³.

Ezanın teşrî' tarihi hakkında farklı rivayetler olsa da, ezan Medine'de teşrî' edilmiştir. Bazıları Mekke'de teşrî' edildiğini iddia etseler de bu hadisler zayıftır. Zira bu dönemde Müslümanlar sayı bakımından az olup Kureyş halkından korunuyorlardı⁵¹⁴. Ezan, genel kanaate göre hicretin birinci senesinde teşrî' olunmuştur. Bu bilgilerden yola çıkarak ezanın, şartların olgunlaşmasıyla meşru kılındığı söylenebilir. Bazı rivayetlerde ezanın vahyen geldiği, bazı rivayetlerde Sahabe'ye rüya vasıtasıyla öğretildiği ifade edilmektedir⁵¹⁵. Resûlullah'ın hicretinden sonra Medine Vesikası gereği, Medine'de Müslümanlar rahatça dinlerini yaşayabiliyorlardı.

Bu dönemde namaz ibadetine davet maksadıyla (الصلاة الصلاة) “Namaza, namaza” veya (الصلاة جامعة) “es-Salah câmiatün” gibi bazı uygulamalarda bulunulmuştur. Bu uygulama sahabe'nin sosyal hayatına olumsuz yönde etki etmesi sebebiyle çeşitli alternatifler konuşmaya başlanmıştır. İstişarelerde boru çalınması, ateş yakılması ve bayrak dikilmesi gibi çeşitli teklifler Hz. Peygamber tarafından kabul görmemiştir. İstişareden parlak netice çıkmaması üzerine Sahabe üzülenek dağılır. Abdullah b. Zeyd el-Ensârî gece rüyasında Cebrail (a.s.)'in kendisine ezanı anlattığını görür. Abdullah b. Zeyd el-Ensârî uykudan uyanır uyanmaz derhal Hz. Peygamber'in huzuruna çıkarak hadiseyi arz eder. O gece 7 sahabe'nin aynı rüyayı gördüğü rivayet olunmuştur⁵¹⁶. Bu bağlamda ezan, namaz vakitlerini bildirme noktasında kolaylıktır.

Ezan bu hadiseden sonra ümmete armağan edilmiştir. Bu konu hakkında farklı görüşler olmakla beraber, genel görüşe göre ezan, rüya vasıtasıyla Müslümanlara meşveretin semeresi olarak hediye edilmiştir. Burada Müslümanların, meşverete önem verdikleri taktirde ne gibi faydalar elde edilecekleri anlamı çıkarılabilir.

⁵¹² Ebû Dâvud, *Sünen-i Ebû Davud Tercüme ve Şerhi*, c. III, s.31.

⁵¹³ Hüsnü Hüseyin, *Sualli-cevaplı Kuduri Tercümesi*, s.45.

⁵¹⁴ Ali, *Târihu's-Salâti fi'l-İslâm*, s. 35.

⁵¹⁵ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.VIII, s.436.

⁵¹⁶ M. Zihni Efendi, *Nimeti İslam*, Şirketi Mürettebiyye Matbaası, İstanbul, 1322, c.I, s. 47-49.

Ezan'ın meşru kılınmasına bazı amiller tesir etmiştir. Bu amillerin en başında insanların dünya işleri ile meşgul olmaları ve onları namaza davet edecek bir ilana ihtiyaç duyulması gelmektedir. Ayrıca ezan, Müslüman olmayan kimselere, hanif dini olan İslam'ın büyüklüğünü göstermektedir⁵¹⁷.

Ezan, İslam tarihi döneminde bazı ilavelerle günümüze gelmiştir. Bu ilavelerin başında ilk olarak Hz. Bilal'in sabah namazında yapmış olduğudur. Hz. Bilal, Hz. Peygamberin evlerinin önünde sabah ezanı okurken, Hz. Peygamber'in uykuda olduğu haberini alınca (الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ) ilavesini iki kere okur. Hz. Peygamber'in hoşuna giden bu ilavelerin devam surette okunmasını emretmiştir⁵¹⁸.

Ezan, insanları Cuma namazına davet etmek maksadıyla ikaz kabilinden Hz. Osman döneminde iki kez okunmaya başlamıştır⁵¹⁹. Bu dönemde Müslümanların nüfusu arttığı için ezan maksadına uygun olarak teşri' olunmuştur.

Sahabenin istişaresi neticesinde teşri' olunan ezan, sabah namazında yeni bir ilaveyle okunmaya Büveyhiler dönemine kadar devam edilmiştir. Büveyhiler döneminde ise Hz. Bilal'in uygulaması değiştirilmiştir. Ancak daha sonra Selçuklular bu uygulamayı tekrar eski kimliğine kavuşturmuşlardır⁵²⁰.

Büveyhiler'in yapmış oldukları değişiklik, bazı uygulamaların devlet eliyle bazı düzenlemeler yapılabileceğinin göstermektedir. Bu uygulamalar ideolojik nedenlerle de olabilir.

İbn Hacer, Hz. Peygamber'in Miraç hadisesinde Mescid-i Aksâ'da bütün peygamberlere imamlık yaptığında, Cebrail (a.s.)'in ezan okuduğunu ve Hz. Peygamber'in ezanı hicretten önce bildiğini zikreder⁵²¹. Burada kanaatimizce teşri' ile alakalı mesaj verilmek istendiği anlaşılmıştır.

Ezan'ın tarihi seyrine baktığımızda, ezan bize başkalarını taklit etmemeyi, kendi örf ve adetlerimizle hayatımızı devam ettirmemizi, kimlik kazanmamızı öğretmektedir.

Ezan sadece namaza mahsus bir nida değildir, aynı zamanda bir beldenin İslam beldesi olduğunun göstergesidir. Resûlullah Gazveye çıkınca sabah oluncaya kadar şehre girmez, bekler, ezan sesi işitirse hücumdan vazgeçerdi⁵²².

Konuya farklı bir bakış açısıyla bakmak gerekirse ezan, İslam beldeleri için kimlik konumundadır. Zira Hz. Peygamber, bunu bizzat hayattayken ümmetine göstermiştir. O halde

⁵¹⁷ Cürçâvî, *Hikmetü't-Teşri' ve Felsefetühü*, s. 103-104.

⁵¹⁸ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s.63-64.

⁵¹⁹ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s.64.

⁵²⁰ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s.64.

⁵²¹ Derviş, *es-Salâtü fi's-Şerâi'l-Kadimeti*, s.185.

⁵²² Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s.65-66.

ezan, sadece namaz için değil, aksine başka gerekçelerle de meşru kılınmıştır. Ezandan maksat, insanlara vaktin girdiğini ilan edip cemaate davet ve o beldenin Müslüman olduğunu izhar etmektir⁵²³.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki, İslâm'ın sembollerinden biri ve namazın ilanı olan ezan'ın, azatlı bir köle ve zenci sahabe olan Bilâl-i Habeşî (r.a.) tarafından okunması teşri' cihetinden farklı mesajlar ihtiva ettiği telakki edilebilir.

2.7. Seferde Namazları Kısaltma ve Cem Etme

Fıkıh ekolleri seferi olan kimsenin namazı hakkında ihtilaf ederek farklı görüşler beyan etmişlerdir. Şâri' tarafından sefere çıkan Müslüman'ın namazını kısaltması hususunda ayet nazil olmuştur.

“Yeryüzünde sefer çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur⁵²⁴.” Seferi olan kimse, seferde sıkıntılarla karşı karşıya kalabileceği için dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kısaltılması meşru kılınmıştır⁵²⁵. Seferi olan bir kimsenin dört rekâtlık farz namazları kısaltıp iki rekât kılması ruhsat kabilindedir.

İslam Hukuku'nda şeriatça görülen bir takım zorlukların aşılması ve kolaylaştırılması düşüncesiyle bazı konularda ruhsat meşru kılınmıştır. Çünkü İslam Hukuku; maslahat, dinde kolaylık,⁵²⁶ zorlukları kaldırma⁵²⁷ gibi temel ilkeleri üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda namazda kısaltma ve cem, zaruret halinde teyemmüm, hasta ve yolcunun farz olan ramazan orucunda muhayyer olması noktasında ruhsat verilmiştir. Bütün bu kolaylıklar daha önceki şeriatlere verilmemiştir. Bu kolaylıklar, insan hayatında istikrarlı bir şekilde dini ve dünyevi hayatı idame adına ayrıcalıklı özelliklerdir⁵²⁸. Sefer bahsinde namazların kısaltılması sadedinde ruhsat verilmesinin gerekçesi olarak; aşırılık, meşakkat ve tekellüf gibi durumlarda ibadetlerin sekteye uğrayacağı endişesi gösterilmiştir⁵²⁹.

“(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka

⁵²³ Miras ve Babanzade Ahmed Naim, *Tecridi Sarih Tercümesi*, c.II, s. 550-551.

⁵²⁴ Nisa, 4/101.

⁵²⁵ Cürçâvî, *Hikmetü't-Teşri' ve Felsefetühü*, s. 94.

⁵²⁶ Bakara, 2/185.

⁵²⁷ Hac, 22/78 ve Nisa 4/28.

⁵²⁸ Şemerî, Cemile b. İyade, *er-Rahme fi Şeâiri'l-İslâmi't-teabbudiyye ve 'd-Diyânâti's-Semâviyye*, s.14, <https://www.alukah.net/library/0/97846/>. (8 Aralık 2018).

⁵²⁹ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, c.II, s.122.

günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir⁵³⁰.”

Bu ayet, îmânî mükellefiyetlerin tamamında ortak olan kaideyi (din, kolaylıklar üzerine bina edilmiştir) ihtiva etmektedir⁵³¹. Ayrıca bu ayet; İslam Hukuku'nun temel ilkelerinden biri olan “sıkıntıları ortadan kaldırma zorlukları kolaylaştırma ilkesi”nin dayanaklarından biri olarak gösterilebilir. Bu bağlamda seferi olan kimsenin namazlarını kısaltarak kılması, İslam dininin maslahat eksenli olduğunun göstergesidir.

Netice olarak insan, yaratana irtibata geçme noktasında herhangi bir engelle karşılaştığında, bu engeller Şâri' tarafından kaldırılmaktadır. O halde namazın hayati önem arz ettiğini ve meşru mazeretler dışında her ne sebeple olursa olsun terk edilemeyeceği anlamı çıkarılabilir.

---

⁵³⁰ Bakara, 2/185.

⁵³¹ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. I, s. 327.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAMAZIN SAĞLIK VE DİĞER AÇIDAN FAYDALARI

Bu bölümde, dinin direği mesabesinde olan namazın sağlık, psikolojik, toplumsal, vb. açıdan hikmetleri anlatılacaktır. Ayrıca sahasında temayüz etmiş bilim adamlarının bilimsel makalelerinden istifade edilecektir.

3.1. Namaz ve Sağlık

Her şeyin madde ile ölçüldüğü günümüz dünyasında, insanlar aldığı gıda maddelerinin içeriğini, kullandığı ilaçların fayda ve zararlarını, yapmış oldukları hareketleri, ibadetleri, kısaca neredeyse her şeyi sorgulamaktadır. Sorgulamalara takılan şeylerden biride namazdır. Ay geçmiyor ki namaz ile alakalı bir araştırma haberi çıkmayın. Bu araştırmaların neticesinde namaz ile alakalı mucizevî şifalar tespit edilmektedir⁵³². Tespit edilen mucizevî şifalar sebebiyle Müslüman olmayan kimselerin dikkatleri namaz ibadetine yönelmektedir.

Namazın teşrî' gayesi; sırf ibadet ve Allah rızasını kazanma şeklinde olduğu açıklanmıştır. Namaz, başlı başına bağımsız bir ibadet olması itibariyle, öncesinde teyemmüm ve abdest gibi ön hazırlığı içinde barındırması, belirli zamanlarda eda edilmesi, vücudun hemen hemen bütün uzuvlarını çalıştırması, secde esnasında insanın nüvesi sayılabilecek maddelerden biri olan toprakla teması sebebiyle statik elektiriği alması gibi muhtelif faydaları ihtiva etmektedir. Ancak esas gaye, mezkûr faydalar değildir. Zira bunlar halis niyetle yapılan kulluk vazifesinin semeresi kabilinden düşünülebilir.

Mükellef, genelde ibadet, özelde ise namazını eda etmek suretiyle Şâri' e itaat eder. Aynı zamanda bunun en büyük faydasını sağlık, psikolojik ve sosyal hayata yansımaları açısından karşılığını görür⁵³³. O halde namaz, dünyevi açıdan birçok maslahat ihtiva etmektedir.

Son yıllarda dünyanın muhtelif araştırma merkezleri, namazın şekilsel hareketlerini, üzerinde sıkı bir şekilde vurgu yapılan namaz vakitlerini, psikolojik etkileri üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar neticesinde ortaya konulan bazı sonuçlardan bahsetmek, konumuzu daha anlaşılır ve güncel kılacaktır.

⁵³² Altun Ahmet, *Hz. Peygamber Sünnetinde Sağlık mucizeleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 45.

⁵³³ Rabih, *el-İstişfâ bi's-Salâti*, s. 4-5.

3.1.1. Hayat Enerjisi Üretmesi

Namazın sağlık açısından faydaları her zaman araştırma konusu olmuştur. Bu araştırmalardan biriside Kahire’de yapılmıştır.

Kahire biyoenerji sistemi uzmanı Dr. İbrahim Kerim, namazın sağlık yönünden faydaları hakkında bir takım veriler elde etmiştir.

Namaz öncesi alınan abdest, Namaz esnasında getirilen tesbih, Allah’ı zikretme vb. şeylerin insan ruhunda birtakım faydaları olduğunu ifade eden Dr. Kerim, “tahıyyatta teşehhüd esnasında, sağ elin şahadet parmağını kaldırma hareketinin vücutta ruhi enerjiler tespit ettiğini, ancak sol parmakta aynı enerjiyi göremediğini” ifade etmiştir. Dr. Kerim, namaz için okunan ezanın, sadece davetten ibaret olmadığını, ayrıca Müslümanların ruhunda enerji ürettiğini de sözlerine eklemiştir⁵³⁴.

Tıp biliminin hastalıklara karşı aciz kaldığı durumlarda namaz ibadetinin “can simidi” gibi geldiğini dile getiren doktorlar, namaz kılan Müslümanların ruhen diri olarak hastalıklara karşı direnç göstermeleri karşısında ilaç tedavisinin teslim bayrağını kaldırdığını ifade etmektedirler. Bu durum karşısında namaz ibadetini incelemeye alan bilim adamları, namazın ışın saçan Radyum elementi gibi olduğunu ve kişide bitmek tükenmek bilmeyen enerji meydana getirdiğini ifade etmişlerdir⁵³⁵.

3.1.2. Ömrü Uzatması

Namazla ilgili en çok bilimsel araştırma yapılan ülkelerden biri de ABD’dir. Araştırma yapılmasının en önemli sebebi, ABD’de yaşayan Müslümanların namaz kılmalarıdır.

ABD’nin Iowa Üniversitesinde yapılan araştırma neticesinde 65 yaş üzeri 550 hasta üzerinden yapılmış olan deneylerde, mescit ve camilere giden Müslümanların, dini inancı olmayan ateist insanlara nispetle %35 daha fazla yaşadıkları görülmüştür. 12 senelik zaman zarfında yapılan araştırmalarda gözlemlenen, 65 yaş üzeri ateistlerden %52 sinin öldüğü, haftada bir veya iki gün mabetlere gidenlerin ise %85 inin yaşadığı görülmüştür⁵³⁶.

Araştırma sonuçlarının yayınlandığı “Port Of Family Medicin” dergisinde Prof. Dr. Daniel Hall şu tespitlerde bulunuyor:

”Namaz ve dua ibadeti esnasında his edilen sükûnet ve gevşeme ve rahatlık sebebiyle vücut, stresin yol açtığı yüksek kolestrole karşı bir madde salgılıyor. İbadetle yaşayan insanın psikolojisi düzeldiği için,

⁵³⁴ Altun, Hz. Peygamber Sünnetinde Sağlık mucizeleri, s.48-49.

⁵³⁵ Şerif, eş-Şeâiru’l-İslâmiyye, s.19.

⁵³⁶ Altun, Hz. Peygamber Sünnetinde Sağlık Mucizeleri, s.51.

yüksek kolesterole karşı korunmuş olur, bu da kişinin daha fazla yaşaması anlamına gelir. Yapılan gözlem ve araştırmalara göre ibadetli insan, 3 yıl bir ay daha fazla yaşar⁵³⁷.”

Günde beş vakit namaz kılan bir Müslüman, rabbiyle barışık olup halini arz etmesi onun tevekkül melekesinin gelişmesine katkı sağlar.

3.1.3. Beden İlişkisi

İnsan vücudu doğal olarak kaslarla doludur. İnsan uzun süreliğine oturup hareketsiz kaldığı zaman kaslar, uzun süre hareket etmediği için gerilip zayıf düşer⁵³⁸. Örnek vermek gerekirse, her gün masa başında çalışan biri, uzun süre hareket etmediği için doğal olarak kaslarının gerilmesi ve omurgasının zarar görmesi muhtemel olacaktır. Uzun süre hareketsizlik sebebiyle kalp hastalıkları, kan basıncının zayıflaması ve eklem ağrıları gibi pek çok hastalığa maruz kalacaktır⁵³⁹.

3.1.4. Sindirim Sistemi

Yeme-içme, insan hayatının doğal bir parçası olması sebebiyle, insan doğal olarak gıdalar almaktadır. Bunun sonucunda yediği gıdaları eritmesi için hareket etmesi gerekmektedir. Ancak hareket etmediği zaman yenilen gıdaların vücutta birikmesiyle hazmı zorlaştırır. Vücut hareket ettiği zaman sindirim sistemi kolaylaşır, sağlıklı bir hayat sürdürülür.

Vücudun hareketli olması gerektiği ile ilgili, 19. yüzyılda yaşayan Fransız Doktor Tiso “Hareketlerin başlı başına pek çok ilaçlara alternatif olduğunu, bütün ilaçlar ve tedavi yöntemlerinin, hareketin vermiş olduğu tesiri veremeyeceğini” ifade etmiştir⁵⁴⁰.

19. yüzyılda, İsveç beden eğitimi okullarının, namaz hareketlerinden esinlenerek İsveç beden eğitimi patentini almıştır⁵⁴¹.

Şâri’, bu bilgileri ihtiva eden namazı, hikmeti gereğince, insanların maslahatlarını gözeterek on dört asır önce, İslam âlemine farz kılmıştır.

3.1.5. Hamilelik

Dr. Adnan et-Tarşe, eserinde hamile kadınların, sezaryensiz rahat bir şekilde doğum yapmaları için, günlük beş vakit namazı muntazam olarak kıldıkları takdirde sağlıklı bir doğum gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir. Aynı zamanda doğum sancısı ile beraber korkuların kas

⁵³⁷ Altun, Hz. Peygamber Sünnetinde Sağlık Mucizeleri, s.51.

⁵³⁸ Tarşe Adnan, *es-Salâtü ve 'r-Riyâda*, el-Kütübü'l-İslâmiyye, 1993/1413, Beyrut, s.17.

⁵³⁹ Tarşe, *es-Salâtü ve 'r-Riyâda*, s.17-18.

⁵⁴⁰ Tarşe, *es-Salâtü ve 'r-Riyâda*, s.19.

⁵⁴¹ Tarşe, *es-Salâtü ve 'r-Riyâda*, s.25.

gerilmesine sebep olabileceği, bu sebeple doğacak olan bebeğe zarar verebileceğini de eklemiştir⁵⁴².

Bu bilgilere dayanarak şöyle bir ifadede bulunmak mümkündür; hamilelikte kadınların namaz kılma noktasında titizlik göstermeleri, doğum esnasında sıkıntı çekmemelerine katkı sağlayabilir.

Adaleler; Yeryüzünde var olan her bir şeyin ayrı bir şekli vardır. İnsanın dış görünüşü de kas ve iskeletten müteşekkildir. Namazın adalelere çok büyük faydası olduğu aşikârdır. İnsanın hareket etmesine sebep olan kuvvetin kaynağı kaslardır. Kasların erkeklerin vücudunda %42, kadınlarda ise %36 oranındadır.

Namazda, abdestten başlayıp selam verinceye kadar neredeyse bütün kaslar çalışmaktadır. Bu başlık altında, vücudun en önemli kaslarını çalıştırması hasebiyle namazın rükünlerinden sadece rükû'un, faydaları hakkında bahsedilecektir.

Günde beş vakit namaz kılan kimse, sünnetleri ile beraber 40 rekât namaz kılarak 40 defa rükû'a gitmektedir. Rükû'a gidildiğinde vücudun bütün kasları ve mafsalları kuvvetlenir, omuriliğin esnekleşmesi ve kuvvetlenmesine yardımcı olur, böbreklerin aktif olarak çalışmasına ve göğsün esnekleşmesine yardımcı olur, sindirim sisteminin faal olarak çalışmasına yardımcı olur, vücutta gerginliği giderir, kan basıncını düzenler⁵⁴³.

3.1.6. Diğer Hastalıklar

Yapılan bilimsel araştırmalar sonucu namaz ibadetinin birçok hastalığa iyi geldiği tespit edilmiştir. Bu başlık altında bazılarını kısaca temas edilecektir. Ayrıca konuyla ilgili olarak, çeşitli ülkelerde ansiklopedi, makale ve tez olarak yayınlanmıştır.

Kalp Hastalıkları; Namaz kılarken vücudun bütün uzuvları çalışması sebebiyle, kalpten damarlara kan dolaşımı daha hızlı gitmektedir⁵⁴⁴.

Sindirim Sistemi Ağrıları ve Kabızlık: Rükû ve secde esnasında mide ve bağırsağa baskı yapılması ve sindirim sisteminin çalışmasıyla ağrı ve sancıları dindirir. Namazın kalp, mide ve bağırsakları temizlendiği söylenmiştir. Kalp, Allah'ın emri yerine getirilerek; mide ise, vücudun çalışıp yenilen yemekleri hazmetmesi ile temizlenir.⁵⁴⁵

Göğüs Ağrıları: Solunum yolları şikâyetlerinde namaz tavsiye edilmektedir. Çünkü secdeye gidildiği vakit nefes borusu genişlemesi sebebiyle akciğere daha fazla oksijen gitmektedir⁵⁴⁶.

⁵⁴² Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.70-71.

⁵⁴³ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.114.

⁵⁴⁴ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.229.

⁵⁴⁵ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.223-231.

⁵⁴⁶ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.234.

Sırt Ağrıları: Günümüzde en çok şikâyet edilen ağrılardan biri de sırt ağrılarıdır. Dr. Et-Tarşe kitabını yazarken, yaşayarak bizzat tecrübe ettiğini belirtmiştir⁵⁴⁷.

Cilt ve Zührevi Hastalıklar: Gündebeş vakit kılınan namazdan önce abdest alınması, derinin dış yüzeyinde biriken yağ ve toz tabakalarını temizleyerek cilt hastalıklarına çare olmaktadır.

Aynı zamanda, namaz içerisinde yapılan rükû ve secdenin, vücudun her tarafına kan pompalaması sebebiyle saç dökülmesine de çare olabilmektedir.

Namaz, insanı kötülüklerden alıkoyduğu için zina sebebiyle sirayet edebilecek zührevi hastalıklara da bir nevi tampon görevi üstlenmektedir⁵⁴⁸.

Bacaklardaki Varislere İyi Gelməsi: Yapılan ilmi araştırmalar neticesinde, varis hastalığına yakalanan kimselerin %90 ı namaz kılmamaktadır. Namaz kılanların bacağına alt kısmında bulunan atardamarların hidroksit/ hidroksil oranı %16.43 iken, namaz kılmayanların oranına (%26.13) göre daha azdır⁵⁴⁹.

Asfeksi Ölümlere Çaredir: Asfeksi ölümleri, adli tıp derslerinde otopsi ile alakalı konularda işlenmektedir. Asfeksi ölümlerin çarelerinden biri de sabah namazıdır. Uyku, hadiste de belirtildiği gibi, bir nevi ölüm halidir. Sabah namazına kalkarak vücudun uzun süre hareket etmeyen dış organları ve yavaş çalışan iç organları, sabah namazı ile zindeliğine kavuşmuş olmaktadır⁵⁵⁰.

“Asfeksi; *havasızlık* ya da *oksijen* azlığı-yolkuğu anlamında kullanılmaktadır. Yetişkin bir insanda arter kanında PO2 ortalama 80-90 mmHg, PCO2 40 mmHg’dir. 60 yaş üstü kişilerde ise PO2 60-85 mmHg’dir. Genel olarak PO2’nin 60 mmHg’ dan düşük, PCO2’nin ise 50 mmHG’ dan fazla değerde olması “hipoksi” olarak kabul edilir ve solunum yetmezliğine yol açar⁵⁵¹.”

Buna göre asfeksi ölümlerin sebepleri; havası bozulmuş yerlerde soluma, solunum yollarına girişinin mekanik olarak engellenmesi, göğüs ve karnın solunum hareketlerini engelleyecek şekilde sıkıştırılması ve solunum hareketlerinin felcidir⁵⁵².

⁵⁴⁷ Tarşe, *es-Salâtü ve ’r-Riyâda*, s.235.

⁵⁴⁸ Tarşe, *es-Salâtü ve ’r-Riyâda*, s.237-238.

⁵⁴⁹ Tarşe, *es-Salâtü ve ’r-Riyâda*, s.239-240.

⁵⁵⁰ Emre Süleymen Arif, *Namazın Hayati Özellikleri*, MGV Yay. Ankara, 2015, s.128.

⁵⁵¹ <http://adlitip.blogspot.com/2006/10/15-asfiksiler.html> (17.11.2018).

⁵⁵² <http://adlitip.blogspot.com/2006/10/15-asfiksiler.html> (17.11.2018).

3.1.7. Namaz Rükunlarının Sağlık Açısından Faydaları

3.1.7.1. Kıyam ve Kaade

Namazda fazilet bakımından en üstün olan kıyam ve kaade'nin sağlık açısından faydaları vardır. Bunları sırasıyla, vücudun bütün kasları ve mafsalları kuvvetlendirmesi, kan dolaşımını aktif hale getirmesi, odaklanma özelliğinin gelişmesi ve bedeninin fit olmasına yardımcı olması şeklinde sıralanabilir⁵⁵³. Yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde kıyam'ın bazı faydaları tespit edilip maddeler halinde zikredilmiştir⁵⁵⁴. Bunlar; vücudun dışı, içi, kan dolaşımı gibi ele alınmıştır.

3.1.7.2. Kıraat

Namaz içinde okunan sure ve duaların insan hafızasına katkı sağladığı bilimsel araştırmalarla tespit edilmiştir. Namazın rükunlerinden biri olan kıraat, beyindeki nöral devreleri ateşleyeceği, ayet ve dua tekrarları ile beyin kapasitesinin genişleyeceği ve hafızayı güçlendireceği çeşitli araştırmalar sonucu tespit edilmiştir⁵⁵⁵. Ayrıca, okunan surelerin anlamının düşünülmesi sonucunda tutarlı bir kişiliğin oluşması da kastedilmiştir. Zira namazda okuduğunu tefekkür edip anlayan mükellef, namazın asıl gayelerinden bir olan tutarlı bir kişiliği hayat boyu sergilemeye çalışacaktır.

3.1.7.3. Rükû:

Namazın rükunlerinden biri olan rükû'un bazı sağlık açısından bazı faydaları ihtiva ettiği yapılan çalışmalarca öğrenilmiştir. Bunları üç madde halinde ele almak mümkündür. Şöyle ki:

- Omuriliğin arkasında bulunan büyük bir et kitlesi, kuyruk sokumundan kafatasına kadar esnemeye başlar.
- Karında bulunan adalelerin daralmasıyla kalbin, damarlara kan pompaması en güçlü seviyede olur.
- Yer çekimi sayesinde vücudun aşağı kısmında bulunan kan, yukarı kısma çıkar.⁵⁵⁶

⁵⁵³ Tarşe, *es-Salâti ve'r-Riyâda*, s.119-120.

⁵⁵⁴ Alvan, Tevfik, *Mu'cizetü's-Salâti*, Daru'l-Vefâ, İskenderiye, 1989, s.165-166.

⁵⁵⁵ Gürsu, Nöropsikoloji, Din ve Psikolojik İyi Oluş, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 10, sayı 53, s.509.

⁵⁵⁶ Alvan, Tevfik, *Mu'cizetü's-Salâti*, s. 168-169.

3.1.7.4. Kavme

Namazda mevcut olan bütün rükünlerŞâri' tarafından vaz edilmesi hasebiyle büyük maslahatlar içermektedir. Kavme de bu açıdan ele alındığında tıbben faydalı olduğu gözlemlenmiştir. Bu faydalar; göğüs kısmına kan pompalanmasının en üst seviyeye çıkması, rükû'dan kalkmak suretiyle meydana gelen ani hareketlenme sebebiyle kan dolaşımının hızlanması sebebiyle vücudun alt ve üst kısmına kan gitmesi ve akciğerlere fazla oksijen gitmesi şeklinde sıralanabilir⁵⁵⁷.

3.1.7.5. Secde

Namazın zirvesi sayılabilecek olan secde rükününün de sağlık açısından pek çok faydaları vardır. Secdede bütün adaleler esneklik kazanır, incik kemiğinin kasları güçlenir, zayıflamaya yardımcı olur, gizli ağrılara tedavi niteliğindedir, kafanın kalpten daha aşağıda olması sebebiyle beyin ve hafıza kuvvetlenir, omuriliğin esnekliğini korumasına yardımcı olur, sindirim sistemine yardımcı olur, ciğerlerin faal bir şekilde çalışmasına ve göğsün yumuşamasına yardımcı olur. Ayrıca en can alıcı faydası, bilerek veya bilmeyerek, her bir tespih esnasında göğüs kafesi açılıp kapanmasıyla vücudun ihtiyaç duyduğu oksijeni alır, kalbin oksijen depolaması ile de bütün vücuda temiz kan pompalanır⁵⁵⁸. Ayrıca yedi uzvun secde esnasında yere değmesiyle atardamarların daha iyi çalışmasına yardımcı olur⁵⁵⁹. Burada Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, secdenin yedi organla olması gerektiği⁵⁶⁰ hususundaki hadisinin hikmeti de anlaşılmıştır.

3.1.7.6. Celse

Namazda iki secde arası oturma esnasında dahi bir takım sıhhi faydalar hâsıl olmaktadır. Namazın celse rükünü ile ayak topuklarının esnekliği artar, ön ve arka uyluk adalelerinin esnekliği artar, hastalıklara sebep olan durgun kanı harekete geçirir, gerginlik, stres ve endişeye sevk eden zihin yorgunluğunu izale eder ve rahat bir uykuya sebep olur⁵⁶¹. Ayrıca sünnet üzere oturmanın da faydaları tespit edilmiştir. Bu bağlamda iki ayak üzerine oturmak, omurilik ve sindirim sistemine zarar vermektedir⁵⁶².

⁵⁵⁷ Alvan, Tevfik, *Mu'cizetü's-Salâti*, s. 171-173.

⁵⁵⁸ Tarşe, *es-Salâti ve'r-Riyâda*, s. 141.

⁵⁵⁹ Kûvânî, *Felsefetü's-Salât*, s. 240.

⁵⁶⁰ Buharî, *Ezan*, 133-134.

⁵⁶¹ Tarşe, *es-Salâti ve'r-Riyâda*, s.145.

⁵⁶² Kûvânî, *Felsefetü's-Salât*, s. 240.

3.1.7.7. Selam Verme

Namazın son merhalesi olan selamında insan vücuduna faydaları vardır. Uzmanlar tarafından yapılan araştırmalarda, kronikleşmiş baş ağrılarının %90 oranında boyun adalelerin gerginliğinden kaynaklanmaktadır. Bu ağrıların belirtileri, ense veya kafatasının aşağı kısmında sancılar ile belirir ve bütün kafatasına yayılır. Bu ağrıların tedavisi ise gayet basittir. Oturma esnasında kafayı hafif bir şekilde sağa ve sola çevirmektir⁵⁶³.

Burada görüldüğü gibi, namaz hareketleri basit bir şekilden ibaret değildir. Yapılan bütün çalışmalar gösteriyor ki, namaz insanların hayatında yük olmayıp aksine hava ve su gibi zaruri bir ihtiyaçtır.

3.1.8. Bazı Namaz Vakitlerinin Sağlık Açısından Önemi

Namaz vakitlerinin günün belli saatlere hasredilmesi, zaman tanzimine katkı sağlamasının yanı sıra insan sağlığı açısından da faydaları vardır. Nitekim bu bağlamda bazı araştırmalar yapılmıştır.

Namaz vakitlerinin, vücudun fizyolojik olarak aktif olduğu zamanlarla tamamen uyduğu yapılan araştırmalar sonucu tespit edilmiştir⁵⁶⁴.

3.1.8.1. Gece Namazı

İkinci bölümde zikredildiği üzere gece namazları, zorluklarla mücadele etme hususunda eğitici rol oynamaktadır. Ayrıca gece namazı hakkında alanında uzman olan kişilerce bilimsel araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların sonucunda gece namazının sağlık açısından yararlarına yönelik önemli bulgular elde edilmiştir.

“Son araştırmalar kesintisiz 8 saatlik bir gece uykusunun sanılanın aksine sağlıklı olmadığını ileri sürmektedir. Gece saatlerinde 3, 3.5 saatlik bir uykudan sonra uyanmanın beyin ve vücut üzerinde farklı olduğu belirtilmektedir. Uykunun bu ilk evresinden sonra 1 saat uyanık kalıp gecenin sessizliğinde dinlenmiş bir beynin verimi yorgun bir beyinden daha yüksektir. Bu bölünmenin sonrasında bir kez daha 3 veya 3.5 saatlik bir uyku sonrası vücut uykuyu ihtiyacını karşılamış olacaktır⁵⁶⁵.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere gece namazı, beynin dinlenmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, zaman değerlendirilmesi açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Yapılan bilimsel araştırmalarda gece namazının beyin üzerinde de olumlu etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Zira “epifiz bezinin en önemli salgısı olan melatonin sadece karanlıkta

⁵⁶³ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.149-150.

⁵⁶⁴ Ahmed, Yusuf el-Hâc, *el-İ'câzü'l-İlmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve's-Sünneti'l-Mutahhera*, Mektebetü İbn Hazm, Dimeşk, 2003, s. 937.

⁵⁶⁵ Gürsu, Nöropsikoloji, Din ve Psikolojik İyi Oluş, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 10, sayı 53, s.508.

salgılanıyor ve gece 11 ile sabah 5 arası en yüksek düzeyine ulaşıyor⁵⁶⁶.” Gece namazları ise mezkûr vakitlere denk gelmektedir. “Bu hormonun salgılanışı ne kadar yükseğe ruhsal âlemle kurulan bağ o kadar kuvvetleniyor. Bu yüzden ibadet için gecenin en karanlık ve melatonin salgısının en çok olduğu an seçiliyor. Melantonin salgısının kansere iyi geldiği, ayrıcakör insanların kansere yakalanma riskinin az olmasının da buna bağlı olduğu tespit edilmiştir⁵⁶⁷.” Yapılan araştırmaların sonucu gece namazının insan hayatı için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

3.1.8.2. Sabah Namazı

Almanya’da bilim adamları tarafından yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde, sabah namazının vakti esnasında, ozon gazı salınımı gerçekleşmektedir. Ozon gazında ise, güneş doğuncaya kadar yüksek oranda oksijen salınımına ulaşmaktadır. Yüksek seviyede oksijen salınımı sonucunda, kalp ve böbrekler canlanır, hücreler yenilenir, kanda fazla olan karbondioksit oksijenin girmesiyle atılır, sinirleri rahatlatır, romatizmal ve sinirsel hastalıklara iyi gelmektedir⁵⁶⁸.

Almanya’da bilim adamları, ozon gazı ile pek çok sahada tedavi amaçlı kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. Ozon gazı, vebaya, damar tıkanıklığına, şeker hastalıklarına iyi geldiği araştırmalar sonucu elde etmişlerdir. Aynı zamanda vücutta bağışıklık sistemine, yaşlılarda meydana gelen bazı hastalıklara, göğüs ve kalp hastalarına, doğuştan gelen bakteri ve virüslere iyi geldiği gibi Vücutta olumlu etkiler bırakmaktadır⁵⁶⁹.

Buradan anlaşılıyor ki, sabah namazına kalkıp ozon gazını teneffüs eden kimse pek çok hastalıklara karşı bağışıklık kazanmış olacaktır. Sabah namazına camiye giderek cemaate iştirak eden kimsenin pek fazla sağlık problemi olmayacaktır.

3.1.8.3. Öğle Namazı

Modern hayatın akışı içerisinde öğle namazı arada sıkıntı gibi gözükabilir. Hatta ‘işlerin kızıştığı zaman dilimi’ bahane edilerek namazları bir arada kılma (cem etme) veya kaza yoluna gidilmektedir. Lakin namaz, sağlık cihetinden maslahat gözetilerek teşri’ sebeplerinden denilebilir

⁵⁶⁶ Gürsu, Nöropsikoloji, Din ve Psikolojik İyi Oluş, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 10, sayı 53, s.508.

⁵⁶⁷ Gürsu, Nöropsikoloji, Din ve Psikolojik İyi Oluş, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 10, sayı 53, s.509.

⁵⁶⁸ Tarşe, *es-Salâtü ve ’r-Riyâda*, s.260.

⁵⁶⁹ Tarşe, *es-Salâtü ve ’r-Riyâda*, s.260.

Bu vakitte insanın uzun süre ayakta kalarak ayakların yorulması ve beyninin ihtiyaç duyduğu oksijenin yeterli derecede gitmemesi sebebiyle bir nevi vücut egzersizi yaparak kaslarının ve adalelerinin rahatlamasına yardımcı olacaktır⁵⁷⁰.

O halde namaz sonrası gündüzün ikinci yarısını daha zinde ve dinamik geçirmesine yardımcı olabilir.

3.1.8.4. İkinci Namazı

İkinci namazının Kur'an'da geçen(ortanca) namaz olup olmamasının tartışılması fıkıh ve tefsir âlimleri tarafından yapılmıştır. İkinci namazının sağlık açısından faydaları ise araştırmacıların elde etmiş oldukları bulgularla ortaya çıkmıştır.

İkinci namazının vakti esnasında, vücutta endişe ve gerginliği artıran adrenalin hormonları salgılanır. İkinci namazını kılan kimse ise, salgılanan bu adrenalin salgısından en az zararla kurtulmaktadır⁵⁷¹.

Netice olarak ikinci namazını kılan bir Müslüman sıhhi ve ruhi açıdan rahatladığı gibi, Allah'a olan kulluk borcunu da ödemiş olacaktır.

3.1.8.5. Akşam Namazı

Akşam namazı vaktinin girmesiyle vücutta kortizon salgısı azalmış olur. Buna mukabil olarak uyku ve dinlenme dürtüsü veren *Melatonin*⁵⁷² salgısı artar. Netice olarak bünye tembelleşir, namaz bir evreden başka bir evreye geçmeye vasıta olur⁵⁷³. Araştırmalar sonucu, akşam namazının insan hayatında önemli bir yer teşkil ettiği görülmüştür.

3.1.8.6. Yatsı Namazı

Günün son vakti olan yatsının vakti girmesiyle vücutta *Melatonin* salgısı daha fazla olur. Aktif ve dinç olma, yerini sekînete bırakır⁵⁷⁴. Böylece gün sona ermiş olur. Burada da görüldüğü üzere, namaz vakitleri mükellefe vücudunun belirli bir denge üzerinde kurulu olduğu izlenimi vermektedir. Vakitlere riayet edildiğinde pek çok fayda görülebileceği çeşitli araştırmalarla tespit edilmiştir.

⁵⁷⁰ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.265-266.

⁵⁷¹ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s. 267-268: Adrenalin için bk.<https://www.1milyarbilgi.com/haber/adrenalin-nedir-vucudumuza-etkileri-nelerdir-haberi-2443.html> (14 Aralık 2018).

⁵⁷²Melatonin: Beyindeki epifiz bezi (pineal gland) tarafından salgılanan melatonin, genel olarak vücudun biyoritmini düzenlemeye yarayan bir hormondur. Doğal bir nörotransmitter olarak sınıflandırılır.

Melatonin hormonu, ışığa duyarlı bir hormondur. Az ışıklı ortamlarda salgılanabilir ve verimli olarak salgılanabilmesi için karanlığa ihtiyaç duyar. Vücutta birçok biyolojik ve fizyolojik süreci etkilediği bilinen melatonin hormonu, uyku bozukluklarından psikolojik rahatsızlıklara kadar pek çok durumu doğrudan etkileyebilmektedir. <https://hthayat.haberturk.com/saglik/haber/1061016-melatonin-nedir> (10 Ocak 2019).

⁵⁷³ Ahmed, *el-İ'câzü'l-İlmî*, s. 939.

⁵⁷⁴ Ahmed, *el-İ'câzü'l-İlmî*, s. 939.

3.1.9. Namaz ve Beden Eğitimi

İnsanlar tarih boyunca doğal ortamda yaşamaları sebebiyle daima hareket halinde oldukları için obezite, şişmanlık gibi hastalıkları bilmezdi. Son yıllarda tüm insanlığın ortak sorunu olan aşırı kilo problemine karşı İslam dini Hac ve Namaz ibadetini teşri' eylemiştir. Namaz ve Hac ibadetlerinde asıl olan Allah (c.c.)'a mahza samimiyetle kulluk yapmak esastır.

İnsanın kas ve adalelerin, ölünceye kadar intizamlı bir şekilde, çalışması için namaz kılmak şarttır. Çünkü Şâri' kas ve adaleleri, bu sistem üzerine yaratmıştır⁵⁷⁵.

İslam dininin namazına karşılık, beden eğitimi hareketleri 19.yüzyılda gelişmiştir.

Teknolojik gelişmeler karşısında insan hayatı oldukça kolay hale gelmiştir. Fabrika, liman ve inşaat gibi birçok iş sahasında vinç ve robotların devreye girmesiyle insanlar daha az çalışmaktadır. Namaz bütün bu hareketsizliklere bir alternatiftir⁵⁷⁶. Ayrıca namaz hareketleri, vücudun çok kullanılan eklemeleri ile ilgilidir.

Namaz vakitlerinin farklı zamanlarda olması, vücudun yorulmaması açısından oldukça mühimdir. Zira namaz hareketleri aralıklı zaman dilimlerinde kılınması münasebetiyle hiçbir kalp hastasını yormaz. Oysa onlara spor yapmak ya yasaktır, ya da belirli hareketlerle sınırlandırılmıştır.

Namaz, bazı zamanlarda kan basıncının düşmesine sebep olan uzun süreli oturma gibi, insanın ani hareketlere karşı uyum göstermesine yardımcı olmaktadır⁵⁷⁷.

Namaz, kalbin çalışmasına yardımcı olur, hücrelerin canlanmasına, kan dolaşımının gelişmesine. Sindirim sistemini aktif hale getirmesi, kabızlığa, uykusuzluğa, vücudun formda olmasına, fiziksel kusurları örtmesine, konsantrasyona yardımcı olması, hafızayı kuvvetlendirmesi, cesaret aşılması gibi faydaları vardır⁵⁷⁸.

3.1.10. Namaz ve Çocuklarda İskelet Sistemi

Çocuklar okul çağına geldiğinde vakitlerinin çoğunu okulda geçirmektedirler. Aynı zamanda oyun oynama devresindedir. Bunlara evde uzun süreli yanlış pozisyonda oturarak televizyon izlemede ilave edildiğinde, çocuğun omuriliği büyük ölçüde zarar görerek bazı kırıklıklara, zayıflık ve eğriliklere sebep olmaktadır⁵⁷⁹.

Yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkan bu olumsuz tablonun alternatifi olarak, çocuklara namaz tavsiye edilmektedir. Zira namaz, çocuğun omurgasının dik durmasına,

⁵⁷⁵ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.19.

⁵⁷⁶ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.30.

⁵⁷⁷ Tarte, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.30.

⁵⁷⁸ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.50.

⁵⁷⁹ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.178.

gelişimine, kan dolaşımına, sinir sistemine, kas ve iskeletine olumlu yönden büyük ölçüde etkisi olmaktadır⁵⁸⁰.

3.1.11. Namaz ve Yaşlılar

Dr. Adnan Tarşe'ninde eserinde yer verdiği üzere yaşları; 60 ve 83 olup, boyları; 1,96 metre'den uzun olup, fiziki, ruhi ve akli durumları gayet iyi olan iki gayri müslimin, bu kadar dinç kalmalarının sebebi sorulur. Cevap olarak; Müslümanların günde beş vakit camiye yürüyerek gittikleri gibi mutat yürüyüş yaptıklarını, yine günlük beş vakit namaz kıldıkları gibi, günlük namaza benzer sportif hareketler yaptıklarını ifade etmişlerdir⁵⁸¹.

Müslüman olan bir kimse, namazı mahza Allah(c.c.)'ın rızasını kazanmak için yapmaktadır. Bu maksat ve gayenin yanında diğer maslahatlar kendiliğinden gelecektir. Lakin bu durumun tersi olursa, namaz Müslüman için şekilden öteye gidemez. Zira o namazda ihlâs ve samimiyet yoktur. Bu durumda sadece maddi kazançtan söz edilir. Manevi kazançtan asla söz edilemez.

Yaşlılar için namaz, “*koruyucu hekim*” vazifesi görmektedir. Bu sebeple, yaşlıların camiye ve namazı terk edip cemaat sevabından mahrum kalmaları doğru olmaz. Zira camiye giderken kat etmiş olduğu mesafe, onlar için sportif faaliyet olmakla beraber, yaşlılığın ileri seviyesinde meydana gelen kalp hastalığı ve damar tıkanıklığı gibi hastalıkların ertelenmesine sebep olmaktadır⁵⁸².

Yaşlıların en çok müşkil duruma düştüğü sebeplerden birisi olan bunama ve hafıza kaybına karşılık, defalarca secde edip beyinlerine kan pompalanması sebebiyle namaz, onlar için eşsiz bir ibadettir⁵⁸³. Günümüz tıp ilminde *demans* diye isimlendirilen bunama hastalığına yakalanma oranı, namaz kılan yaşlılarda diğerlerine nazaran daha az rastlandığı bilimsel olarak tespit edilmiştir⁵⁸⁴.

Hz. Allah, teklif etmiş olduğu hükümleri yerine getirenlere dünya ve ahiret mutluluğu vaat etmektedir: “*Erkek ve kadın, kim mümin olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz*”⁵⁸⁵.

Bu bilgilerin neticesinden yola çıkarak şöyle bir ifadede bulunmak mümkündür; namaz, Allah rızası için kılınırsa vücudun hemen hemen bütün organları görevlerini eksiksiz olarak yerine getirebilir. Ayrıca yaşlıların sosyal bir hayat sürmesine katkı sağlayabilir.

⁵⁸⁰ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.181.

⁵⁸¹ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.19.

⁵⁸² Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.65.

⁵⁸³ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.66.

⁵⁸⁴ Gürsu, Orhan, *Nöropsikoloji, Din ve Psikolojik İyi Oluş*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 10, sayı 53, s.508.

⁵⁸⁵Nahl, 16/97.

3.1.12. Abdestin Sağlık Açısından Önemi

Namaz için ön şartlardan biri olan *Abdest*, pek çok araştırmaya konu olmuştur. Yapılan araştırmalar bilimsel niteliğe sahiptir. Bu araştırmalar neticesinde birtakım faydaları tespit edilmiştir.

Abdest, sadece belli organları yıkamaktan ibaret olmayıp, psikolojik ve tasavvufî gelişime de katkı sağlamaktadır. Zira Müslüman'ın hayatında önemli bir yere sahiptir⁵⁸⁶.

Londra Kraliyet Doktorlar Derneği üyesi ve aynı zamanda Kalp ve İç Hastalıkları İstişare Kurulu üyesi Dr. Ahmed Şevki İbrahim şöyle bir açıklama yapmıştır:

“Bilim adamları, suyun üzerine abdest esnasında, insanın kas ve sinirlerinin rahatlamasına yol açan, vücudu, yüksek kan basıncı, ağrı, sıkıntı ve gerginlik hallerinden kurtaran parlak ışınların inip, negatif iyon ışınlarını azalttığı sonucuna ulaşmışlardır⁵⁸⁷”. Nitekim Amerikalı bilim adamlarından birisi bu açıklamayı teyit etmiştir⁵⁸⁸. Abdestin sağlık yönünden faydaları ülkemizde araştırıldığı gibi Batı ülkelerinde de araştırma konusu olmuştur. Bu konuda Haluk Nurbaki (ö. 1997), Türkiye’de önemli araştırmalar yapmıştır.

3.2.12.1. Dolaşım Sistemi

Namaz öncesi alınan abdestin mucizevî bazı faydaları vardır. Şâri’ tarafından asırlar önce emredilmesi, hiç şüphesiz biz insanların sağlıklı bir hayat sürmesi içindir.

İnsan vücudunda 100.000 km civarında damar olduğu söylenmektedir⁵⁸⁹. Sıkıntı, stres, dengesiz beslenme gibi Çeşitli sebeplerden dolayı kalpten, vücudun uç noktalarına kan pompalama fonksiyonu zayıflamaktadır.

“Bu tehlikeli gidişten uzaklaşmanın en pratik ve en sağlam yolu, damarlara genç yaşlardan başlayarak esneklik kazandırmaktır. Özellikle beyin dolaşımı ve kalpten uzak düşen ayak ve el damarlarında bu jimnastiğin yapılması zorunludur. Bunun en kolay yolu, damarları ısı farkı ile açıp kapayan su ile yıkama sistemidir⁵⁹⁰.”

14 Asır önce çöl ortamında abdestin Müslümanlara farz kılınması insanların sağlığı açısından çok önemli bir *teşri’*dir. Nitekim o dönemde mevcut olan diğer kültür ve medeniyetler mukayese edildiğinde böyle bir uygulama sağlık ve temizlik açısından eşsiz bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

⁵⁸⁶ Ahmed, *el-İ’câzü’l-İlmî*, s. 930.

⁵⁸⁷ Ahmed, *el-İ’câzü’l-İlmî*, s. 934.

⁵⁸⁸ Ahmed, *el-İ’câzü’l-İlmî*, s. 934.

⁵⁸⁹ Nurbaki Haluk, *Namazın Sırları*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2017, s.12.

⁵⁹⁰ Nurbaki Haluk, *Namazın Sırları*, s.14.

3.2.12.2. Korunma Sistemi

Abdestin sağlık açısından, faydalarından biri de; (lenf) korunma sistemine sağladığı yararadır.

“Lenf damarları içerisinde dolaşan, kan plazması ve lenf proteinlerinden oluşan dolaşım sıvısına lenf denir. Lenf sistemi (korunma sistemi) ise lenf sıvısı, lenf damarları ve lenf düğümlerinden oluşan ve vücudun içinde bezler, kanallar ve alanlar oluşturan ve beyin hariç vücudun her yerinde devamlı dolaşan lenf sıvısını taşıyan bir organ sistemidir. İkinci bir dolaşım sistemi olarak tanımlanabilecek olan lenf sistemi yine de yapısı itibarıyla dolaşım sisteminden çok farklıdır⁵⁹¹.”

Lenf (beyaz kan) damarlardan daha hassas olduğu için, birçok hastalıklara sebep olabilmektedir. Abdest ve gusül sayesinde lenf damarları esnek tutulur ve merkezi konumunda olan ağız ve burun arkası devamlı surette temiz tutulup uyarı kazandırarak, kanser gibi muhtelif hastalıkları önlemede ciddi yarar sağlar⁵⁹².

3.2.12.3. Statik Elektriği Giderici Etkisi

Son yıllarda insanların kullandığı elbise ve ayakkabı gibi plastik ihtiva eden giysiler, insan vücudunda statik (durgun) elektiriğin oluşmasına ve insanın sinir sistemine olumsuz yönde etkileri olmaktadır. Bu etkilerden biride yüzdeki kasların erkenden esnekliğini kaybetmesine ve vücut kırıksıklığına neden olmaktadır.

“Vücudun statik elektiriğinin aşırısını dışarı atmanın iki yolu vardır. Ya çıplak el ve ayakla toprağı elleyerek bir nevi toprak hattı yapmak. Ya da su ile yıkanarak bu elektronları dışarı aktarmak⁵⁹³.”

Bu açıklamalardan yola çıkarak teyemmüm’ün abdest yerine geçmesi, insan mantığına uymasa da, hikmete binaen bizler için meşru kılınmıştır. Bilim ve teknolojinin doğru orantılı olarak gelişmesinin neticesi olarak bu bilgiler son asırda ortaya çıkmıştır.

Güneşte ısıtılmış su ile abdest almanın mekruh olması; Fıkıh kitaplarında ayrıntılı olarak anlatılmasına rağmen, kerahetin hikmeti; renk, koku ve tat’tan oluşan suyun vasfının kaybolması diye izah edilmektedir. Bu izaha paralel olarak, “*bu tarz sular iyonizasyonunu kaybettiğinden elektron boşaltma kabiliyetini yitirir*” açıklamasını da ekleyebiliriz⁵⁹⁴.

⁵⁹¹ <http://www.insanvucudu.net/lenf-sistemi.html>.(14. Aralık 2018).

⁵⁹² Nurbaki, *Namazın Sırları*, s.15.

⁵⁹³ Nurbaki, *Namazın Sırları*, s.16.

⁵⁹⁴ Nurbaki, *Namazın Sırları*, s.17.

3.2.12.4. Trahom Hastalığına Çare Olması

Abdest, trahom hastalığına karşı panzehir vazifesi görür⁵⁹⁵. Trahom: Konjunktiva'daki büzüşme nedeniyle göz kapaklarında meydana getiren, tedavi edilmediği takdirde körlüğe sebep olan bir hastalıktır⁵⁹⁶. Abdestin, trahom hastalığına çare olduğu Alman Profesör Köln tarafından tespit edilmiştir.⁵⁹⁷

Bu hastalık geri kalmış ülkelerde ve hijyenik koşullara dikkat edilmeyen mekanlarda nüksetmektedir. Ancak, namaz ibadeti için abdest alındığı zaman böyle bir tehkiye maruz kalma ihtimali daha düşük olacaktır.

3.2.12.5. Mikroplardan Koruması

Genel sağlığın korunması açısından abdestin çok büyük bir önemi vardır. Gün içerisinde, her bir m³'te bulunan veadedi milyonlara ulaşan mikroplar, insan cildinin dış yüzeyine daima saldırı halindedir. Bu mikroplar, abdest esnasında cildin (sünnet üzerine) güzel bir şekilde ovulmasıyla vücuttan atılmış olur⁵⁹⁸. Abdestin objektif bir şekilde değerlendirilmesi, Hz. Peygamber devrinde yaşayan İslam Medeniyeti ile diğer medeniyetler mukayese edildiğinde ancak anlaşılabilir.

Mazmaza: Yeni yapılan araştırmalar, mazmazanın ağız ve yutağı mikroplardan koruduğu, yemek esnasında dişlerin arasında kalan yiyecek artıklarının temizlenmesiyle diş çürüklerine karşı koyduğunu tespit etmiştir⁵⁹⁹.

İstinşak: Mısır'da bulunan İskenderiye Üniversitesi doktorlarından bir grup, bilimsel araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda, devamlı olarak abdest alıp istinşak yapan kimsenin burnu, bakteri iltihap ve mikroplardan temiz olduğu görülmüştür⁶⁰⁰. İstinşak, vücuda burun yoluyla bulaşan enfeksiyonu engellemesi itibarıyla önemli bir tedbir olarak düşünülebilir. Nitekim Hz. Peygamber, bizzat istinşak yaparak bizlere rehberlik etmiştir⁶⁰¹. Burnu -sünnet üzere- üç kere yıkamanın da faydalı olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda burun deliği, rutubetten korunmak suretiyle rahat bir şekilde nefes almaya yardımcı olur⁶⁰². Böylece devamlı surette abdest alan kimselerin burnu mikroplardan arınarak temiz olur.

⁵⁹⁵ Duman Süleyman, *Abdestin Hikmetleri*, Nesil Matbaacılık, Ankara, 1994, s.45.

⁵⁹⁶ <http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/trachoma> (17 Kasım 2018)

⁵⁹⁷ Duman, *Abdestin Hikmetleri*, s.45.

⁵⁹⁸ Ahmed, *el-İ'câzü'l-İlmî*, s. 930-931.

⁵⁹⁹ Ahmed, *el-İ'câzü'l-İlmî*, s. 931.

⁶⁰⁰ Ahmed, *el-İ'câzü'l-İlmî*, s. 931; Rabih, *el-İstişfâ bi-Salâti*, s. 15.

⁶⁰¹ Müslim, *Tahâre*, 18.

⁶⁰² Rabih, *el-İstişfâ bi's-Salâti*, s. 16.

El ve Yüzü Yıkama: Elleri (dirseklerle beraber) ve yüzü yıkamanın sağlık açısından çok büyük faydaları olduğu gözlemlenmiştir. Zira vücuttan salgılanan yağ ve deriye sirayet eden toz, mikropların çoğalıp yayılmasına sebep olmaktadır⁶⁰³.

Ayakları Yıkama: Vücudun bütün sistemleri ayakta olması sebebiyle bu organın yıkanması, vücutta sekînet ve dinginlik hissi vermektedir⁶⁰⁴.

3.2.12.6. Cilt Kanserinden Korur

Abdestin, cilt kanserine karşı vücudu koruduğu yapılan araştırmalarla tespit edilmiştir. Abdest sayesinde vücut, her zaman nemli olmaktadır. Bu sebeple cilt kanserine nedenlerinden biri olan mor ötesi ışınlar karşı korumaktadır⁶⁰⁵. Burada da görüldüğü üzere abdest, Şâri' tarafından sadece namaz için emredilmemiştir, aynı zamanda cilt hastalıklarına karşı büyük bir koruyucu kalkan niteliğindedir.

3.2. Namaz ve Psikoloji

Namazla ilgili olarak ikinci kısımda ayet ve hadis bağlamında bir hayli açıklamalar yapılmıştır. Son yıllarda yapılan çalışmalar, namazın ruhsal yönden terapi mahiyetinde olduğunu göstermiştir. Doktorlar tarafından günümüz toplumuna, gerginlik ve endişenin sonucu olan sinir hastalarına, psikolojik tedavi olarak namaz şekilleri tavsiye edilmektedir⁶⁰⁶.

Namaz ibadetinin psikolojik faydalarını şu ayetten anlamak mümkündür: *"Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki. Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur"*⁶⁰⁷.

Bu ayeti, Seyyid Kutup şöyle yorumlamıştır:

"Allah'a bağlılıklarını ve O'na yaklaştıklarını hissetmekle huzura kavuşur onlar. Hakkın yanında bulunmanın verdiği bir emniyet içindedirler. Yalnızlığın vereceği huzursuzluk ve krizden kurtulurlar. İki yolun ortasında kalmış olmanın verdiği sıkıntıdan uzak olurlar. Yaratılışın hikmetini kavrarlar, başlangıçtaki durumlarını anlayıp nereye gideceklerinden haberdar olurlar... Her tür tecavüden korunmuş olduklarını bilir, Allah dilemedikçe onlara hiçbir şeyin fayda veremeyeceğini kabul ederler ve bu yüzden huzurlu olurlar. Allah'ın verdiği musibetlerle denendiklerini kabul ederek belalara sabrederler. Allah'ın rahmeti, inayeti dünya ve ahirette rızıklarla kendilerini donatmasını bilerek rahmetine güvenirler⁶⁰⁸."

⁶⁰³ Ahmed, *el-İ'câzü'l-İlmî*, s. 931.

⁶⁰⁴ Ahmed, *el-İ'câzü'l-İlmî*, s. 931.

⁶⁰⁵ Ahmed, *el-İ'câzü'l-İlmî*, s. 932.

⁶⁰⁶ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.43.

⁶⁰⁷ Ra'd, 13/28.

⁶⁰⁸ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.VIII, s.547.

Buradan da anlaşıldığı üzere, bugünkü dünya şartlarında asrın getirdiği manevi buhranlara karşı, insanoğlu ruhi hastalıkların tedavi edilmesi hususunda çeşitli yöntemlere başvurması ve başka mecralarda şifa araması sıradan bir durum olmuştur. Böyle bir ortamda ilaç firmalarının servetine servet kattığı, büyü ve muska yapanların bu işi sektör haline getirip insanların dini duygularını istismar ettiği ve telafisi mümkün olmayan sonuçlara gebe bir ortamda şüphesiz namaz, en güzel tedavi yöntemidir.

Bünyamin Erul, beş vakit namazın insan ruhu için çok önemli olduğunu şöyle belirtmiştir:

“Beş vakit kılınan namaz, uzun yola çıkan ve saatlerce araç kullanan bir şöförün, sağlıklı bir şekilde menzile varabilmesi için belli aralıklarla yorgun bedenini dinlendirmek, dağılan dikkatini toparlamak üzere verdiği molalara benzer. Yorgun beden buna ne kadar muhtaç ise, Müslümanın kalbi, ruhu da namazlarla rahatlamaya, sükûnete ermeye o kadar muhtaçtır⁶⁰⁹.”

Şâri’, namaz vakitlerini günün belirli aralıklarına taksim etmekle zamanın iyi bir şekilde değerlendirilmesini murat etmiştir. Ayrıca, gün içinde çeşitli meşgalere dalan mükellef, namaz vakitlerigeldiğinde işlerine ara vererek namazını eda eder. Çalışma hayatının getirmiş olduğu sıkıntı, zorluk, bıkkınlık gibi olumsuz duygu ve düşünceleriböyleceatmış olur. Netice itibariyle ruhsal yönden destek alarak hayatını sürdürmeye devam etmiş olur.

Halis bir iman yoluyla Allah’ın şifa vericiliğini kendine telkin edebilen bir insanın, gerek ruhsal ve gerekse bazı cismani hastalıklardan kurtulabilmede de ne denli etkin olabileceğini anlamak için, üfürükçülerin sihir yoluyla, hocaların dua yoluyla ve doktorların psikiyatrik telkin yoluyla kendilerine gerçekten bağlanan insanları bazen iyileştirebildiklerini hatırlatmak yerinde olacaktır⁶¹⁰.”

Hz. Huzeyfe (r.a.) anlatıyor: “*Resûlullah (s.a.v.)’i herhangi bir şey üzecek olursa namaz kılardı.*⁶¹¹”

Bu hadisten; Resûlullah (s.a.v.) üzüntülü durumlarda bizzat kendisi namaz kılarak bizlere örnek olmuştur. O halde, mükellef üzücü, şaşkın olabilecek, içinden çıkılması mümkün olmayan bir durumla karşılaşır, durum mevzu namazı sığınacak bir liman olarak görmelidir.

Hiçbir din yoktur ki toplu ibadet ritüelleri olmasın. Böyle bir din anlayışı sadece felsefi bir akım olarak “*doğal din*” tartışmalarında karşımıza çıkmıştır⁶¹².

⁶⁰⁹ Erul, Bünyamin, (2009). “Allah’ı Anarak Huzur Bulan Kalpler”, *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 221, s. 18-19.

⁶¹⁰ Bayrakdar, Mehmet, *İslam ibadet fenomenolojisi*, Akçağ Yay. Ankara, 1987, s. 28.

⁶¹¹ Ebû Dâvûd, *Salât*, 312, 1219.

⁶¹² Bilgin, *İbadet, Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal*, s.31.

Allah rızası için namaz kılma fikrine sahip olan kimselerin psikolojik olarak iyi oluş düzeylerinin artması, alan araştırması sonucu tespit edilmiştir⁶¹³. İnsan vücudunda 75 trilyon hücre mevcuttur. Bu hücreler tek bir gayeyi gerçekleştirmek için seferber olduğunda vücutta bulunan sistemlerin dayanışma içinde olduğu gözlemlenmiştir⁶¹⁴. Bu dayanışmanın psikolojik açıdan olumlu sonuç vermesi muhakkaktır.

İnsanlar, gün geçtikçe sekülerleşip aile ve sosyal bağlarını koparması sonucu ferdiyetçilik ön plana çıkmıştır. Bunun sonucunda yalnızlığa bürünmüştür. Böyle bir durumda namaz; yalnızlık psikolojisine çaredir. Günde en az beş kere münferit olarak veya cemaat eşliğinde kılınan namaz, yalnızlık hissini giderir. Şöyle ki; münferit olarak kılınan namazda bütün kalbi duygularını, halini Allah'a arz ederek ruhen rahatlamış olur. Cemaatle namaz kıldığı zaman, topluma karışıp yalnızlık hissini giderir.

3.2.1. Nevroz Sorununa Çare Olması

Teşri'de esas kaynak olan Kur'ân, insanların problemleri için tabiri caizse reçete yazmıştır. İnsanın, duygusal tatminsizlik sorununa derman olması, namaz'ın hikmetlerinden biridir. Nevroz, Fransızca bir kelime olup, genellikle *bunalım ve beden görevleri üzerinde yakınmalarla beliren, kişiliğin ve uyumun bütününe etkilemeyen, ruhsal kaynaklı sinir hastalığı* anlamına gelmektedir⁶¹⁵.

“Şüphesiz insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokunduğu zaman sızlanır. Ona bir hayır dokunduğunda da eli sıkıdır. Ancak, namaz kılanlar başka⁶¹⁶.”

Mealde “sabırsız” (هَلْوَعًا) olarak geçen kelime, daha sonraki ayetlerde izah edilmiştir. Yazır, bu kelimeyi “*esasında bir çabukluk manası bulunan, bir taraftan tahammülsüzlük, mızıkçılık; bir taraftan da şiddet ve hırs gibi farklı kavramlar arasında bir huysuzluk ifade eden ve manası tam açık olmayan bir vasıftır*” diyerek açıklamıştır⁶¹⁷.

Sonraki ayetler, bu kelimeyi tefsir eder. Kısaca ifade etmek gerekirse; insanın fitratında kıskançlık, hırslarının kurbanı, nankör, mal yığma hırsına sahip olan bir karakteristik özelliğe sahiptir. Ancak devamlı namaz kıldığı zaman, iman kaynağından beslenip Allah (c.c.) ile bağlarını kurduğu zaman bu hastalığı tedavi etmiş olmaktadır⁶¹⁸.

Görüldüğü gibi namaz, insanın tatminsizlik, bencilliğini, kendi ruhunda yaşamış olduğu gel-git halleri için tedavi maksatlı olarak teşri' tarafından vazolunmuştur.

⁶¹³ Kimter, Nurten, (2016). “Namaz ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme”, *Ekev Akademi Dergisi*, sayı:68 s. 327.

⁶¹⁴ Rabih, *el-İstişfâ bi's-Salâti*, s. 27-28.

⁶¹⁵ <https://kelimeler.gen.tr/nevroz-nedir-ne-demek-230532> (14 Aralık 2018).

⁶¹⁶ Meâric, 70/19-22.

⁶¹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c.VIII, s. 375.

⁶¹⁸ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.XV, s.236-237.

3.2.2. Çocuk ve Namaz İlişkisi

Çocuğun Erken Yaşta Namaza Başlaması; İslam dini çocuk yetiştirmeye önem vermiş olup onları geleceğe en iyi şekilde hazırlamak için birtakım tavsiyeler sunmuştur. Bu tavsiyelerden biri de çocuklara namaz kılmayı öğretmektir. İslam dini tevhit akidesinin yerleşmesi noktasında nasıl tedrici olarak hareket etmişse, çocuklara namaz ibadetinin aşılması için aynı yöntemi öngörmüştür.

Müslüman bir çocuk erken yaşta namaza başladığı zaman bağışıklık sisteminin güçlü olmasıyla hastalıklara karşı direncinin arttığı, adalelerde şiddetli ağrılara sebep olan sinir hastalıklarına iyi gelmektedir⁶¹⁹.

Resûlullah (s.a.v.)'in, yedi yaşındaki çocuklara namaz kıldırma emri vermesinin sebebi bu vesileyle açığa çıkmıştır. Ayrıca çocukların namaz kılmaya alıştırma yaşının bu kadar erkene alma sebeplerinden biride onların ileriki zamanlarda zorluk çekmemeleri ve terbiye cihetinden namazın eğitici yönünden istifade etmektir⁶²⁰.

Yeni doğan çocuğun eklemeleri doğal olarak esnek doğmaktadır. Çocuğun uzun süreli oturması ve az hareket etmesi, özellikle uzun süre televizyon ve bilgisayar karşısında kalmasıyla adalelerini süratle kaybetmesine yol açar. Çocuğun adalelerini kaybedip gelişmesinin yavaşlaması sebebiyle omuriliğinin eğilmesi, kamburlaşması, lombar boşluğu ve omuzlarının kırılması ile neticelenebilir. Bu kırıkların sonucu olarak bazı zamanlarda bağırsak ve karaciğer gibi vücudunun iç organlarına baskı yapabilir⁶²¹.

Netice olarak bütün bu olanlar çocuğun psikolojisine yansiyabilir. O halde teşri' tarafından tüm insanlığa yapılan tavsiyeler maslahata binaen yapılmıştır.

Çocuklarla fikri yönden istişare edilmesi, fiziksel gelişimine katkıda bulunması, kendilerini ifade edebilmesi, sosyal hayatta kendilerini bulabilecek ortamın oluşması gibi amiller, çocukların namaz kılma alışkanlığını özümsemelerine katkı sağlayabilecek maddelerdir⁶²².

Çocukların namaz kılmaya erken yaşta başlamaları, onları sıhhi yönden geliştireceği gibi, kişisel gelişimine de katkı sağlayacaktır. Namaz kılan bir çocuk camiye gidip cemaat atmosferi ile sosyal bir fert olduğunu hissettiğinde kendi kabuğuna çekilmeyecektir. Bu açıdan kendini ifade etme de önemli bir mesafe kat etmiş olacaktır. Günümüzde çocukların en büyük problemi kendilerini ifade edememeleridir.

⁶¹⁹ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.30.

⁶²⁰ Şerif, *eş-Şeâiru'l-İslâmiyye*, s.29.

⁶²¹ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.52-53.

⁶²² Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.53.

Namaz kılan bir çocuğun yardımlaşma, hoşgörü, başkalarını kabullenme ve kardeşlik duyguları pekişecektir. Bu sebeple özgüveni yerinde ve hayata iyimser bakan bir fert olacaktır⁶²³.

Çocuğun küçük yaşlarda namaz kılma alışkanlığını edinmesi, surelerin telaffuzunu düzgün bir şekilde ezberlemesine ve namaz hareketlerinde herhangi bir zorluk yaşamamasına vesile olacaktır.

Resûlullah (s.a.v.)'in hadisi bazı kesimlerce tenkit edilmektedir. Bazı kesimlerde uydurma hadis olduğunu iddia etmektedir. Mantıklı bir şekilde düşünüldüğü zaman, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber (s.a.v.) niçin bu kadar sert tavır takındı?

Yapılan araştırmalar neticesinde, çocuk on yaşına geldiği vakit ergenlik çağına ulaşmış oluyor. Bu durum çocuğun akli melekelerinin oturduğuna, hareket kabiliyetinin en iyi seviyeye ulaştığına işarettir. Aynı zamanda öfke kontrolü yapma kabiliyetine ulaşmıştır. On yaşına gelmiş olan bir çocuk, hedef tayin etme, tasarlamış olduğu fiilleri yerine getirme ve kıvrak bir şekilde öğrenme gibi kabiliyetlere haiz olmaktadır⁶²⁴.

Bu sebeplere istinaden, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in teşri' hikmeti ortaya çıkmış oluyor. Bunlara ilave olarak, on yaşına gelmiş olan bir çocuk, sorumluluk bilinci edinme seviyesine gelmiştir.

İslam dini, hayatın her sahasını kapsayıcı olması cihetiyle beşeriyete büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bu kolaylıklardan birisi de eğitici olmasıdır. Çocuk eğitiminin, anne karnında başladığı ve ebeveynlerin üzerine titrediği bir dünyada İslam dininin bu meseleyi teşri'de dikkate alması onun yüce bir din olduğunun en bariz delilidir. Zira İslam dininin içeriğinde dünya ve ahiret saadetini gözetten bir felsefe vardır.

Amr İbnu'l-As (r.a.) anlatıyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *“Çocuklarınıza, onlar yedi yaşında iken namazı emredin. On yaşına gelince namaz(daki ihmalleri) sebebiyle onları dövün⁶²⁵ ...”*

Bu hadis günümüzde bazı kesimler tarafından tepki ile karşılanmaktadır. Bu hadiste anlatılmak istenen asıl mesele namazın asla ihmal edilemeyeceği ve keyfi davranılamayacağını ifade etmektedir. Çocuk eğer on yaşında dinin en mühim emri olan namaza alıştırılmazsa bu eşikten sonra alışması zor olabilir demektir.

⁶²³ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.54.

⁶²⁴ Tarşe, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, s.58.

⁶²⁵ Ebû Dâvûd, *Salât*, 25, 495. Ahmet T. Dayhan, hadisin sıhhatini değerlendirme açısından *Çocuğun Namaz Eğitimi İle İlgili Bir Hadisin Tahlili* isimli bir makale yazmıştır.

İslam âlimleri bu yaşın önemli olduğunu, terbiye cihetiyle dayak atılabileceğini ifade etmişlerdir. Hatta öyle ki, bu konuda “Yaralayıcı olmayacak”, “üç darbeyi geçmeyecek” ve “başa vurulmayacak” gibi bazı kayıtlar dahi getirilmiştir⁶²⁶.

3.2.3. Dua ve Namaz İlişkisi

Namazın dua anlamı içerdiği ikinci kısımda izah edilmiştir. Bu başlık altında namaz ibadetinin içinde dua yapılmakla beraber, ayrıca duaya vesile olduğu, duanın insan psikolojisi üzerinde etkileri ve yapılmış olan bazı çalışmalar ele alınacaktır. Öncelikli olarak, Fransa’da uzun yıllar doktor olarak görev yapan Alexis Carrel (ö. 1944), Batı dünyasının dine yabancılaşmasından ötürü duymuş olduğu rahatsızlık neticesinde *Dua* isimli kitabını yazarak, duanın insan ruhu üzerinde yapmış olduğu olumlu etkileri sistematik olarak kaleme almıştır.

Carrel, Batı dünyasının dine yabancılaşmasından büyük rahatsızlık duyar. “Dua” isimli eserinde bunları dile getiririrken “dini insan hayatından çıkarırsan her şey mübah olur” diye etkin bir dil kullanır. Ona göre dua “aşk ve yoksulluktur”.

“Dua, alışkanlık haline geldiği ve içten olduğu zaman tesiri çok berraklaşır. Duayı iç salgı bezlerinden birine benzetmek mümkündür. Mesela Tiroit veya böbreküstü bezleri gibi dua, bir nevi zihnî veya organik değişiklikten ibarettir. Bu değişiklik gittikçe artan bir hızla olur. Sanki şuurun derinliklerinden bir ışık yanmıştır. İnsan, kendisini olduğu gibi görür. Egoizmini, hırsını, hatalarını, gururunu, keşfeder. Ahlaki vazifelerini yapmaya hazırdır. Fikrî ve zihnî tevazu, olgunluğu kazanmaya çalışır. Böylece o insanın önünde iyilik sanatının kapıları açılır. Yavaş yavaş ruhî bir sükûna kavuşur. Asabi ve ruhî faaliyetlerine bir ahenk hâkim olur. Fakirliğe, iftiraya, kadere karşı büyük bir sabır kazanır. Ölüme, hastalığa, ıstıraba, yakınlarının kaybına azimli bir tahammül gören hekim sevinebilir. Duanın doğurduğu huzur, tedavide kuvvetli bir yardımcıdır⁶²⁷.”

Carrel’in yapmış olduğu bilimsel araştırma, on dört asır önce İslam dininin teşri’ etmiş olduğu namazın akabinde yapılan dua; biz insanların ihtiyaç duyduğu terapilerin muhtevası olduğu aşikârdır.

Alexis Carrel, din duygusunun genellikle dua ile ifade edilebileceğini, fizyoloji ilminin gelişmesi ile ruhsal belirtilerin gözle takip edilebileceğini vurgulamıştır⁶²⁸.

“Dua, bir alışkanlık haline gelmek şartıyla, karaktere tesir eder. O halde sık sık dua etmek gerekmektedir⁶²⁹.”

⁶²⁶ Canan, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.8, s.234.

⁶²⁷ Carrel Alexis, *Dua*, Yağmur Yayınları, Çev. M. Alper Yücutürk, İstanbul,2018, s.48-49.

⁶²⁸ Carrel, *Dua*, s.35.

⁶²⁹ Carrel, *Dua*, s. 44.

Carrel, gün içerisinde yapılan dua ile davranış bozukluklarının tutarsız olduğunu, içtenlikle yapılan duanın tesirli olabileceğini beyan etmiştir. Beş vakit namazın akabinde dua yaparak karakter gelişimine katkı sağlayabileceği çıkarımı yapılabilir.

Duanın insanın üzerindeki etkisi açıklanırken, insanın zekâsı, kişiliği, sosyal konumu ne olursa olsun, insanı daha üst seviyeye çıkardığı ifade edilmiştir⁶³⁰.

Namaz, tüm Müslümanları birleştirdiği gibi, namazdan sonra yapılan dualar insanlığı kucaklayacak nitelikte olmalıdır.

“Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtp yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir(onları yatıştırır).Allah işitendir, bilendir⁶³¹.”

Carrel, bu şekilde yapılan duaların tesirli olduğunu yapmış olduğu bilimsel araştırmalar neticesinde tespit etmiştir⁶³². İnancın biyolojisini araştıran çalışmalara *Psikonöroimmunoloji* adı verilmektedir. Bu çalışmalar, duanın hastalıklarda tedavi etme gücüne sahip olduğunu doğrulamaktadır. Samimiyetle yapılan duanın baskıyı azalttığı ve sağlıklı kararlar almada etkili olduğu tespit edilmiştir⁶³³. Verilen bilgilerden yola çıkarak namaz kılan birmükellefin ruhsal yönden güçlü olabileceği yargısı çıkarmak mümkündür. Zira namaz, bizatihi duadır.

Toplu olarak yapılan ibadet ve duanın, yapılan araştırmaların neticesinde beyin üzerinde olumlu yönden etki ettiği gözlemlenmiştir. Ayrıca dua ve duaya benzer ibadetlerin yaratıcı ile sevgi dolu bağ kurulmasına katkı sağladığı görülmüştür⁶³⁴. Netice itibariyle dua, Şâri’ tarafından kullara bahşedilen eşsiz bir nimet olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.4. Namaz ve Zaman Değerlendirmesi

İslam dininin temel direkleri mesabesinde olan ibadetlerde, zaman ve mekân kavramı ehemmiyet arz etmektedir. Şöyle ki bir Müslüman, günde beş vakit namaz kılmakla; zaman değerlendirme hususunda, cemaatle beraber namaz kıldığında ise; boş safları doldurmakla hem maddi nizamı, hem de mekânın israf edilmemesi noktasında şuur kazanmış olur. Burada sadece geometrik düzey olan bir mekân düşünülmeyip, aynı zamanda her bir eşyanın yerli yerinde olması, planlı ve düzenli olması adeta bilinçaltına yerleşmektedir.

Almanya’ya görevli olarak giden İlahiyatçı-Yazar Vehbi Vakkasoğlu zamanla alakalı bir yazı yazmıştır:

⁶³⁰ Carrel, *Dua*, s.48.

⁶³¹ Tevbe, 9/123.

⁶³² Carrel, *Dua*, s.52.

⁶³³ Gürsu, *Nöropsikoloji, Din ve Psikolojik İyi Oluş*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 10, sayı 53, s.510.

⁶³⁴ Gürsu, *Nöropsikoloji, Din ve Psikolojik İyi Oluş*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 10, sayı 53, s.510.

“Almanca dil kursundaydım. Hoca çok disiplinli biriydi. Bilhassa zaman açısından hiç müsamahası yoktu. Bir hafta boyunca, kimin ne kadar dakika geç geldiğini tespit ediyor ve onları geç geldikleri toplam süre kadar sınıfta tutuyordu. Tabii bu durum, zaten kursa zor zaman ayırmış iş sahiplerinin hiç de hoşuna gitmiyordu. Bir gün, haftalık cezası 18 dakika tutan bir arkadaş kızarak şöyle dedi:

Neredeyse saniyeleri de hesap edeceksiniz. Neyse hatırınız için bir başka zaman yirmi dakika kalayım sınıfta. Şimdi çok acele bir işim var...

Yaşlı Alman, gözlerini kırıştırmakla bir süre süzdü bu arkadaşını ve şöyle konuştu:

Olmaz. Çünkü siz acil işlerinize bu kadar önem vermiş olsaydınız, şimdi benden on sekiz dakikalık bu cezayı almazdınız. Zira bu ders de sizin için günlük saatli acil bir işti. Bu bakımdan şimdi kalacaksınız on sekiz dakikalık bir ders vereceğim size.

Belli ki, hoca da kızmıştı. Ben de merak ederek kaldım sınıfta.

Sıra aralarında birkaç tur attıktan sonra şöyle konuştu:

Arkadaşlar zamanı iyi kullanmıyorsunuz. Hatta bu konuda benim gösterdiğim hassasiyete kıızıyorsunuz. Ama ben haklı olduğuma inanıyorum. Belki de içinizden ne olacak gâvur kafası diyorsunuzdur.

Masasına gitti. Çantasından basılı bir broşür çıkardı.

Şuna bakınız lütfen, dedi. Bu bir tren tarifesiydi. Arkadaş göz ucuyla bakıp iade edecekti ki, “hayır daha iyi tetkik etmenizi istiyorum” dedi. Trenlerin kalkış ve varış saatlerini tercüme ettirdi. Bunlar hep değişik ve karmaşık rakamlardı. Mesela kalkış saati 18.18 idi, 21.35’ti. Varışlar da hep öyleydi. 12.46 gibi, 9.27 gibi...

On sekiz dakikaya cezalı arkadaşımız bu minval üzere uzayan rakamları görünce Hoca’ya dedi ki:

Bakınız, işte burada Avrupalı kafanın mantıksızlığı açıkça görünüyor. Ne demek yani on sekiz geçeler, 12 geçeler, 36 geçeler... Şuna üç buçuk deseniz olmaz mı? Hiç olmazsa, çeyrek geçe deseniz de, hem de akılda kalacak bir sayı ve saat olsa...

Yaşlı Alman’ın yüzünde belli belirsiz bir tebessüm gezindi. Ve bakışlarından söyletmek istediği düşünceyi yakalamış olduğu belli oldu.

Bana bak, dedi. Kendinize hakaret etmeyin. Çünkü bu tarifenin böyle düzenlenmiş olması, “Avrupalı kafa”nın mantıksızlığı değil, “Müslüman kafa”nın tutarlılığıdır. Çünkü biz zamanı kullanmayı ve değerlendirmeyi Müslümanlardan öğrenmişizdir. İşte bu tren tarifesi de aynı anlayışım güzel bir örneğidir.

Bizler hayret ve şaşkınlıkla ona bakarken, hoca şöyle devam etti:

Siz Müslümanların ibadetlerinde yer önemli değildir. Dünyanın her yerinde ibadet edebilir. Ama zaman çok önemlidir. Çünkü her ibadetin kendine ait bir vakti vardır. Hatta bu vakit, ibadetin şartıdır. Yani vakitsiz ibadet ifa edilmiş sayılmaz. İbadetlerin vakitleri de bizim tren tarifesi gibi, hep böyle 18, 17, 13, 10, 9 geçelerdir. Üstelik bu saatler de, devamlı değişirler. Bugün sabah namazını 7.21’de kılabilirsiniz. Ama yarın, 7.22’ye kadar da kılabilirsiniz. 23 geçe olmaz. Sadece namaz böyle değildir. Oruca başlama ve bitirme saatleri de böyledir. Bu ince hesaba dayanan saatler, üstelik her gün değişmektedir.

Böylece de Müslümanlar her gün değişmekte olan zamana karşı uyanık durmakta, zamanın kıymetini anlamakta ve onu iyi değerlendirmek üzere hazırlanmaktadır. İbadetlerini yapan Müslüman her gün değişen dakikalara ayak uydurmaya ve dakikaları değerlendirerek yaşamaya mecburdur. Bizim zamana bakışımızın ilham kaynağı Müslümanlardır.

Yaşlı Alman hoca “çıkabilirsiniz” dediği zaman hepimiz tarifi imkânsız bir mahcubiyet içindeydik⁶³⁵.”

1945 Senesinde İkinci Dünya Savaşı’nda büyük bir mağlubiyet alan Almanya, sonraki senelerde zaman değerlendirmesi noktasındaki titizliği ve disiplini sebebiyle ekonomik anlamda çok büyük sıçrama yapmıştır.

Hiç şüphesiz İnsana zaman mefhumunu öğreten amillerin başında gelen; genelde ibadetler, özelde ise; namaz ibadetidir. Zaman ve mekân kavramlarını iyi bir şekilde özümseyip hayatında düstur edinen bir Müslüman; “hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalış!”⁶³⁶ sözünü düstur edinerek yeryüzünü imar etme konusunda olanca gücünü sarf etmiş olur. Bu söz aslında *Amr b. As*’a aittir, ancak Müslümanlar arasında o kadar yayılmıştır ki, bu yüzden onu hadis zannetmişlerdir. Bu bir bakıma, manasının İslam’ın ilke ve esaslarına çok uygun olmasındandır⁶³⁷.

3.2.5. Namaz ve Diğergamlık

Namaz ibadetinin diğergamlık ile ilişkisi vardır. Burada maddi ve manevi diğergamlık incelenecektir.

3.2.4.1. Namaz ve Zekât

Kur’ân-ı Kerim’de, İslam dininin beş temel esaslarından olan namaz ve zekât, 27 yerde peş peşe geçmektedir⁶³⁸. 4 yerde ise infak kelimesi ile yan yana gelmiştir⁶³⁹.

Namazın zekât ve infak kelimeleri ile bu kadar sık gelmeleri, herhalde boşuna olmasa gerektir. Öyle ise diğergamlık, namazın teşri’ sebeplerinden biridir denilebilir. Namazın bedeni, zekâtın ise mali ibadet olması ve bu iki ibadetin ancak birbirlerini tamamlayıcı unsur olmaları; toplumda yardımlaşma, kardeşlik ve îsar kavramlarının pratikte de uygulanabilir olması Şâri’ tarafından arzulanmaktadır.

“Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir”⁶⁴⁰.

Bu ayet, namaz kılan kimselerin, namazı devamlı kılarak kazanmış oldukları vasıflardan birini açıklamaktadır. Ayrıca bu ayetten, İslam teşri’, adı zekât (diğergamlık) olan sosyal devlet anlayışını asrîsaadette hayata geçirmesi ile fakirin durumu hakkında bu derece ince düşündüğü

⁶³⁵ Vakkasoğlu, Vehbi, *Öğretmenin Not Defteri*, Cihan Yayınları, 2001, İstanbul, c.III, s.47-49.

⁶³⁶ Karadâvî, Yusuf, *İslam Hukuku Evrensellik- Süretilik*, (Çev: Y. Işıcık, A. Yaman), Marifet Yay.1999, İstanbul, s. 68.

⁶³⁷ Karadâvî, *İslam Hukuku Evrensellik- Süretilik*, s. 68.

⁶³⁸ Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres*, s.577-578.

⁶³⁹ Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres*, s. 1048.

⁶⁴⁰ Meâric, 70/24-25.

anlaşmaktadır. İslam dininde “sosyal devlet anlayışı” bu kadar köklüken, ABD ve İngiltere ise, 1941 yılında Atlantik Antlaşması’ndan sonra bu uygulamayı “sosyal sigorta” adı altında tatbik etmeye başlamıştır⁶⁴¹.

“Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar. Ufacık bir yardıma bile engel olurlar⁶⁴².”

Bu ayet, namazın ruhunda olan, yardımlaşma ve kardeşliği pekiştiren zekât ibadetini ifa etmeyip namazı şeklen kılan kimselere hitaben nazil olmuştur⁶⁴³.

3.2.4.2. Namaz ve İsar

“Hiçbiriniz kendisi için istediğini, mümin kardeşi için istemedikçe gerçek manada iman etmiş olamaz⁶⁴⁴.” Ashab-ı Kirâm Hz. Peygamber’in her hal ve hareketlerinden bir mana çıkarıp hayatlarını ona göre tanzim ederdi. Bu tür rivayetlere manevi rivayet denilir. Burada bir ilave yapmak yerinde olacaktır; Hz. Peygamber’in fiillerini gâî olarak ta yorumlayan sahabe vardır. Bu tür rivayet yapanların başında Hz. Ömer gelmektedir. Gâî yorumlarda teşrî’ kaynağı olabilmektedir. Ebû Katâde (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)’in diğerkâmlıkla ilgili tutumunu, tespit etmiştir.

“(Bir defasında) biz Resûlullah ile birlikte namazda iken birçok kimselerin konuşma seslerini duyduk: Namazı kıldıktan sonra Resûlullah (s.a.v.): “Ne oluyorsunuz?” diye sordu: “Namaz(a) yetişmek için acele ettik” dediler. Buyurdular ki: “(hayır) öyle yapmayınız. Namaza geldiğinizde (vakar ve) sekinetten ayrılmayınız. (Ağır ağır yürüyünüz.) Namazın yettiğiniz kadarını (imamla beraber) kılar, kaçırdığınız kısmını da kendiniz (yalnız) tamamlarsınız⁶⁴⁵.”

Bu hadisten, “herhangi bir maslahat için başkalarının rahatsızlığı yerine, o maslahattan mahrum kalmayı yeğlemek” yorumu çıkarabilir. Bu durumda İslam dininin teşrî’ gayelerinden biri de diğerkâmlığı aşılmasıdır.

Buna benzer durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sarımsak ve soğan yemiş kimseleri cemaatten muaf tutması⁶⁴⁶, misvak kullanımını teşvik etmesi⁶⁴⁷ gibi görmek mümkündür.

Bu izahlardan sonra şekil ve mananın yanı sıra psikolojik terapiler de namazın teşrî’ sebebi denilebilir. Zira günümüz insanlığı sevme noktasında eksik ve sevme yetersizliği problemi ile yüzyüzedir.

⁶⁴¹ Yavuz Yunus Vehbi, *İslam’da Zekât Müessesesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983, s. 80.

⁶⁴² Mâûn 107/4-7.

⁶⁴³ Yazır, Hak Dini Kur’ân, c.IX, s.548-549.

⁶⁴⁴ Buhârî, İmân,7.

⁶⁴⁵ Buhârî, Ezan, 20.

⁶⁴⁶ Buhârî, Ezan, 160.

⁶⁴⁷ Buhârî, İmân, 26.

3.3. Namaz ve Askerlik

Namazın ile askerlik arası ilişkinin kökleri Asr-ı Saadete dayanmaktadır. Bunun en bariz örneği Uhud gazvesinde cereyan eden hadisedir. ”Uhud gazvesinden hemen sonra İslam ordusunun komutanları geceyi mescitte geçirmişlerdi. Düşmana karşı cephe teşekkülünde camilerin gerçekten büyük rolü olmuştur⁶⁴⁸.”

Önkal’ın ifade ettiği üzere gerek Birinci Dünya Savaşı, gerekse Milli Mücadele döneminde camilerin büyük fonksiyonu olmuştur. Hz. Ömer (r.a.) hutbe esnasında İslam ordularının gerilediğini ifade etmiştir⁶⁴⁹.

Milli Mücadele döneminde Maraş’ın kurtuluş ateşinin Ulu Cami’de Rıdvan Hoca tarafından yakıldığını ilave etmekte fayda vardır⁶⁵⁰. Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy (ö. 1936) İstiklal Savaşı’nda Anadolu’yu dolaşarak camilerde Milli Mücadele’yi destekleyici mahiyette ateşli konuşmalara yaparak Kuvay-ı Milliye’ye katılmaları hususunda önemli bir rol oynamıştır.⁶⁵¹

Konu ile alakalı başka bir örnek vermek gerekirse tahıyyat duası okunurken şahadet parmağın kaldırılmasıdır.

“Namaz; Vatan için can vermeyi en büyük bahtiyarlık addeden bir asker için iksirdir. Namaz sayesinde ayakta, dizüstünde, diz çökerek, yere yatarak, alınan nişan vaziyetlerinde hiç sıkıntı çekmez. O ‘sıçrama’ denen hareketler ki namaz kılmayanlar, secde görmeyenler için göz yıldırarak hareketlerdir. Vatan muhafazasında en büyük haz olan ‘tetik çekme’ yi kimse yapamaz. O kadar sükûnet o kadar maharet gösterir ki, asker ocağında ki çalışma ile gelişecek değildir. Çünkü o, çok tespih çekmiş, şahadet getirmiş, sağ elinin şahadet parmağına lazım gelen melekeyi vaktiyle pek güzel vermiştir. İşte namaz bizi hem vücutça, hem fikirce en lüzumlu en büyük özelliklere, meziyetlere nail eder⁶⁵².”

Namaz ve askerlik arasında ilişki kurmak belki zorlama bir yorum olarak değerlendirilebilir. Ancak kitabın müellifi olan “Hüseyin Hüsnü”, Osmanlı Devleti zamanında Harp okullarında yüzbaşı rütbesiyle muallimlik yapmış ve bu işin hem teorik hem pratik noktalarına hâkim olması muhakkaktır.

Konu ile alakalı başka örnek vermek gerekirse, 26 Ağustos 1071 yılında Büyük Selçuklu Devletinin Bizans İmparatorluğu ile yapmış olduğu, Anadolu kapısının ardına kadar Müslümanlar için açılmasıyla sonuçlanan Malazgirt Meydan Savaşı’nın başkomutanı Sultan

⁶⁴⁸ Önkal, Ahmet, *Resûlullah’ın İslama Davet Metodu*, Hibaş yayınları, Konya, t.y, s.247.

⁶⁴⁹ Önkal, *Resûlullah’ın İslama Davet Metodu*, s.247.

⁶⁵⁰ http://www.k-maras.com/a_dos/b_olayi.htm (11Kasım18).

⁶⁵¹ Daryal, Ali Murat, *Dini Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri*, s.112.

⁶⁵² Hüseyin Hüsnü, *Sualli-cevaplı Kuduri tercümesi*, s.42-43.

Alparslan'ın, Cuma Namazı sonunda yapmış olduğu ateşli konuşmanın savaşın neticesine tesir ettiği söylenebilir⁶⁵³.

Bu örnekleri çoğaltmakla beraber, tüm bu verilere dayanarak namaz ibadetinin, Müslümanların askeri sahada da harekete geçmelerinin amillerinden biri olarak değerlendirmek mümkündür.

3.4. Namaz ve Kişisel Benlik

Namazın, çeşitli araştırmalar sonucu kişisel benliğin oluşmasına büyük katkı sağladığı ortaya çıkmıştır.

Kıyam; mükellefe azimli olmayı, sebat etmeyi ve dik duruşu öğreterek hayatın zorlukları karşısında mücadeleci bir ruha sahip olmayı öğretir⁶⁵⁴. Bu bağlamda namazın şahsiyet ve irade gelişimine etki ettiğini söylemek mümkündür.

Namaz insanların bir arada yaşama kültürünü kazanmalarını sağlamakla beraber, İslam dininin emrettiği, gıybet⁶⁵⁵, iftira⁶⁵⁶, bölücülük⁶⁵⁷ ve kötü ahlak gibi yerilen davranışların körelmesine ve sosyal bütünlüğün sağlanmasına vesile olur. Kısacası namaz insanları bir potada eritmek için teşri' olunmuştur.

İslam dini, toplu olarak kominler halinde yaşamayı ilke olarak benimsemiştir. Müslümanlar, zaman içerisinde âhilik teşkilatı gibi bazı kurumlar tesis etmiştir. Bu kurumların temel amacı insanları ortak payda altında birleştirmek ve onların ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmaktır. Ayrıca bu gibi kurumlar, insanın, içinde mevcut olan benliğin tanınmasına ve salih amel işleme vurgusunun yerleşmesine katkı sağlayacaktır. Cami etrafında toplanan Müslümanlar da bu şekilde sosyalleşerek ihtiyaç duyduğu içindeki öz benliğini keşfetmesine yardımcı olacaktır.

Yapılan araştırmalar neticesinde, namaz kılan kimselerin ahlaki olgunluk düzeylerinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca beş vakit namaz ve nafil namaz ile ahlaki olgunluk arasında doğru orantı olduğu tespit edilmiştir⁶⁵⁸. Bu bilgilerden yola çıkarak namazın, ahlak yönünden eğitici bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir.

⁶⁵³ Turan Osman, *Tarihi Akışı içinde Din ve Medeniyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980, s.74.

⁶⁵⁴ Kimter, (2016). "Namaz ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme", *Ekev Akademi Dergisi*, sayı:68 s.305.

⁶⁵⁵ Hucûrât 49/12.

⁶⁵⁶ Nur 24/15.

⁶⁵⁷ Âl-i İmrân 3/103.

⁶⁵⁸ Kimter,(2016). "Namaz ve Ahlâkî Olgunluk ilişkisi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, c. 19, sayı: 50, s. 128-129.

3.5. Namaz Ve Estetik Anlayışı

İslam devletlerinde imar faaliyetleri tedricen gelişmiş olup, zaman içerisinde ihtiyaçlara cevap verme adına dinin özüne aykırı olmayacak şekilde sembol-alemler geliştirmişlerdir. Bu gelişmelerin ana sebeplerinden biride dinin topluma hâkim olması ve medeniyet teşekkülünde belirleyici unsur olma hedefidir⁶⁵⁹.

İlk bakışta Namaz ile estetik anlayış arasında irtibat kurmak belki ‘zorlama’ olarak görülebilir. Ancak namazda saf düzeninin simetri ve şekil anlayışına ilham verdiğini düşünmek isabetli olabilir. Namazda saf tutma düzeni, başka dinlere mensup olan insanların törenlerinin ve mabetlerinin ihtişamlı olması, Müslümanların gıpta etmesine sebep olabilir. Nitekim İbn Cübeyr,1184 senesinde ziyaret ettiği Sicilya’daki Antakyalı kilisesinin estetik anlayışına hayran kalarak bu hayranlığı kitabına yazmıştır⁶⁶⁰. Saf tertibinin estetik ve mimari kültürün gelişmesine katkı sağladığı inkâr edilemediği gibi, Resûlullah (s.a.v.)’in saf tertibinde ısrarcı olması, belki de ihtişamlı camilerin yapılmasına ilham kaynağı olabilir.

Büyük ideolojileri olan devletlerin resmigeçit ve seramonileri ne kadar ihtişamlı olursa, mahiyetindeki insanların bağlılıkları o derece sağlam bir teslimiyete dönüşmesine sebep olmaktadır⁶⁶¹.

Namaz esnasında gerek saf tertibi, gerekse müezzinlerin hoş sesleri ile ezan, kamet ve dua gibi namazın cüzleri sayılabilecek kısımların, deyim yerindeyse seramoni şeklinde olması Müslümanların dinlerine daha sıkı sarılmaları; Müslüman olmayan insanların ihtidasına sebep olabilir. O halde namazın başından sonuna kadar göz ve kulağa hitap eden, estetik özelliklere sahip olabilecek birtakım ritüeller; insanların islam dinine ısınmaları için teşrî’ olunmuştur denilebilir.

3.6. Saf tutma

İslam kültür medeniyetinin zirveye çıkmasının en önemli etkenlerinden biri de namazdır. Farz namazlar eda edileceği vakit, saf tertibi alınmak suretiyle maddi nizam ve estetik sağlanmaktadır. Saf tertibiyle simetri ve estetik anlayışı gelişen Müslümanlar, mimari açıdan olağanüstü eserler meydana getirmişlerdir.

Ebu Mesut el-Bedrî (r.a.): *Resûlullah (s.a.v.) namazda omuzlarımıza eliyle dokunur ve “Düzgün olun, karışık durmayın, sonra kalplerinize de karışıklık ve ihtilaf girer”⁶⁶²...*

⁶⁵⁹ Bilgin, İbadet, s. 55.

⁶⁶⁰ Bilgin, İbadet, s. 62-63.

⁶⁶¹ Jung Carl Gustan, *Keşfedilmemiş Benlik*, (Çev. Ersin Cengiz), Olympia Yayınları, Kocaeli ty, s. 48.

⁶⁶² Müslim, Salât, 122.

Bu hadisten anlaşıldığı üzere Resûlullah (s.a.v.) maddi nizama çok önem vermiş, fikir birliğinin buna bağlı olduğu üzerinde titizlikle durarak ümmetine tertipli ve düzenli olma mesajı vermeye çalışmıştır diyebiliriz.

SONUÇ

Namazla ilgili günümüze kadar farklı çalışmalar yapılmış olup, *Hikmet-i Teşrî' Bağlamında Namaz* teziyle farklı bir yönden ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma neticesinde her ne kadar bazı sınırlar aranarak, teklif olunan fiillerin ruhuna aykırı hareket edilmiş gibi gözükse de, *emredilen emredildiği için güzeldir* teorisi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Hikmet-i teşrî' sahasında yapılan çalışmanın boş olmadığı, aksine daha fazla araştırma yapılması gerektiği noktasında görüşler olduğu tespit edilmiştir.

Namazın tarihi seyri incelenip *teşrî'*nin perde arkası aralanmaya çalışılmıştır. Namaz ibadetinin ilk olarak Âdem (a.s.)'in secdesiyle başladığı, İdris (a.s.)'in şeriatı Eski Mısır ve Hindistan'da kurumsallaştığı, namaz vakitlerinin belirlenmesi için hesap ilminin geliştiği, namazı zayi edenlerin ilahi cezalara maruz kaldıkları, temiz bir toplum ve sağlam bir medeniyet inşasında namazın fonksiyonu gözlemlenmiştir. Eski Mısır dönemindeki namazla ilgili temel kavramların orijinal olarak Arapçaya intikal ettiği ve bu kelimelerin gelişi güzel seçilmediği kavranmıştır. Çalışma sonunda bazı durumların hikmeti, taabbudî olması münasebetiyle ulaşılamamış olup bazılarında ise ayet, hadis ve maslahat ışığı altında tespit edilerek ulaşılmıştır.

Hikmet-i teşrî' konusunda *taabbudîlik* ve *ta'lîlîlik* ön plana çıkmakta, *ta'lîlîlik* hikmet-i teşrî'nin temel hareket noktası olduğu gözlemlenmiştir.

Taabbudî kavramı hakkında ise muhtelif görüşler olduğu, genel görüş olarak taabbudî ibadetlerin kıyas kabul etmeyeceği, dolayısıyla bu kısım ibadetler hikmet-i teşrî' noktasında yapılan çalışmaların gereksiz olduğu görüşü sahibi olunmuştur.

Teşrî'de Hz. Peygamber'in çok büyük bir rol sahibi olduğu, söz ve fiilleri ile Kur'an'ı tefsir ettiği, namazda okuduğu kunut duasını muhtelif zamanlarda değiştirmesi, bizlere namazla ilgili hikmet-i teşrî'de sünnetin çok önemli bir fonksiyonu olduğunu tespit ettik.

Bütün milletlerce farklı şekillerde düzenlenen bazı ritüeller, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından tevhit anlayışı çerçevesinde ve evrensel değerlere hitap edecek şekilde tanzim edilmiştir.

Namazın ibadet dili olarak Arapça yapılması da toplumsal birliği sağlayan bir hikmet olduğu, Kur'an-ı Kerim'in i'caz ve belâgatına hâlel gelmemesi açısından bu lisanla olması gerektiği gözlemlenmiştir.

Yapıları itibarıyla farklı olan namaz ile zekât arasında sıkı bir bağ olduğu, namazla zekât arası ilişkiye hikmet-i teşrî' açısından dikkat çekilmiştir.

Namazın; cami, saf tutma noktasındaki estetik görüntü, cemaat ve zekât gibi kavramlarla medeniyet inşasında kilit rol oynayabileceği hikmeti açıkça ortaya koymuştur.

Günde beş vakit eda edilen namaz, insan hayatının tıpkı bir gün gibi gelip geçici olduğu, bunun neticesinde insana planlı ve düzenli bir hayat yaşaması noktasında yol gösterdiği tespit edildi.

Namazı cemaatle beraber kılmak; ümmet bilinci, disiplinli bir şekilde saf tutarak estetik anlayışını geliştirmek, namaz kılmayı bilmeyenlerin namaz ibadetini görerek öğrenmeleri, dini ve milli meselelerde topyekün beraber hareket etmeyi sağlaması açısından çok önemli olduğu görüldü.

Namaz bir çeşit eğitimidir. Şâri' tarafından hayat boyu öğrenme modeli olarak meşru kılınmıştır. Namaz mükellefe, bu eğitimin neticesinde maddi-manevi, ferdi-içtimai ve sıhhi yönden çeşitli tecrübeler kazanıp, sınırlı olan ömrünü en iyi şekilde değerlendirerek ahirete en az pişmanlıkla gitmeyi öğretir. Bu da namazın fert açısından hikmetinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır.

Ölümden başka bir sebeple sorumluluğu düşmeyen namaz; sefer, savaş, hastalık gibi durumlarda dahi şartlar ne olursa olsun Şâri' tarafından namazın kılınması emredilmiştir. Bunun en bariz örneği bizzat Asr-ı Saadet'te resûlullah (s.a.v.) tarafından tatbik edilmiştir. Böylelikle her durumda fert ve topluma namazın hikmetlerinin kazandırma amacı tespit edildi.

İnsan için namazın nefisleri arındırmak, istikamette sabit tutmak, akılları desteklemek, hayvani dereceden meleklerin derecesine yükseltmek, sabrı aşılama, kulluk bilincini diri tutmak, Allah'a yaklaştırmak gibi pek çok hikmet bulundurduğu görülmüştür. Böylece iyiliğin sürdürülebilir olmasına destek verdiği tespit edilmiştir.

Namaz, dil, kalp, ihlâs, huşu, kıraat, vücudun bütün azaları ile yapılması ve diğer ibadetleri içinde barındırması cihetiyle ibadetlerin özü olduğu vurgulandı.

Genelde ibadetler, özelde ise namaz bütün ayrıntıları bir kenara atıp insanların birlik ve beraberlik içinde yaşamalarını sağlamaktadır. Askerlik ve mili şuur açısından namazın kilit rol oynadığı, Müslümanlar arasında gündem oluşturmada hutbelerin ne denli etkili olduğu ve ümmet bilincini kuvvetlendirdiği görülmüştür.

Namazın zaman tanzimi noktasında önemli bir konuma sahip olduğu, başta Almanya olmak üzere gelişmiş ülkelerin namaz vakitlerini kıstas alarak terakki ettikleri sonucuna varılmıştır.

Namaz İslam dininde çok büyük bir öneme sahiptir. Çünkü namaz dünya ve ahireti hedefleyen gayeleri içinde barındırması itibariyle, insan tabiatında bulunan kötü huyları köreltir, karşısında ki iyi huyların gelişmesine yardımcı olmaktadır. Böylece namazın ruh terbiyesinde çok etkin bir rol üstlendiği, günümüz bilimsel gelişmelerden de yararlanarak tespit edilmiştir.

Namazın fert ve toplum, beden ve ruh (psikoloji) eğitimi açısından, günümüzde insanlığın karşılaştığı pek çok probleme de çare olduğu net bir şekilde ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdülbaki, Muhammed Fuat, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2012, s. 459-1048.
- Ahmed, Yusuf el-Hâc, *el-İ'câzü'l-İlmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve's-Sünneti'l-Mutahhera*, Mektebetü İbn Hazm, Dımeşk 2003, s. 930-939.
- Ali Bin Ebî Tâlib, *Nehcü'l-Belâğa*, çev. A. Çelen, Kalem Yayınları, İstanbul 2008, s. 26.
- Ali, Cevad, *Târîhu's-Salâti fi'l-İslâm*, Matbaatü Ziyâ, Bağdad (ty), s. 7-50.
- Ali, İhsan Mir, *el-Makâsıdu'l-Âmme li's-Şerâti'l-İslâmiyye*, Dâru's-Sekâfe, Dımeşk 1430/2009, s. 232.
- Altun, Ahmet, *Hiz. Peygamber Sünnetinde Sağlık Mucizeleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, s. 45-51.
- Alvan, Tevfik, *Mu'cizetü's-Salâti*, Daru'l-Vefâ, İskenderiye 1989, s. 165-190.
- Apaydın, Yunus, "Ta'lîl" *Diyamet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXIX, s. 511-514. İstanbul 2010.
- Assâvî, Muhammed Ebu'l-Hüda, *Dav'uş-Şems*, Mektebetü'l-Yüsr, Dımeşk (ty), s. 409-470.
- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, İfav Yayınları, İstanbul 2014, s.152.
- Atmaca, Veli, *Hadislerde Tıp*, Ankara Üniversitesi İlitam Ders Kitabı, Ankara 2015, s. 4.
- Baykal, Kazım, *Hikmeti Teşri'*, Doğu Hâkimiyet Matbaası, Bursa 1983, s. 3.
- Bayrakdar, Mehmet, *İslam İbadet Fenomenolojisi*, Akçağ Yay. Ankara 1987, s.28.
- Bilgin, Vejdi, *İbadet, Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal*, Emin Yayınları Bursa 2011, s.31-63.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul (ty), c. I, s. 16-18.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Basım ve Yayın, İstanbul (ty), s. 10-122.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Sentez Yayınevi, İstanbul 1996. c. I, s. 147: c. IV, s. 1903.

- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Basım ve Yayın, İstanbul 1973, c. I, s. 50-123.
- Birgivî, Seyyid Mehmed Şakir, *Risale fi Hikmeti't-Teşri'is-Salevât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Eserler, Amca Zade Hüseyin Paşa Kısmı, Eski Kayıt No:454, s. 131.
- Boynukalın, Ertuğrul, “Makâsıdu’ş-Şerîa”*Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXVII, ss. 423-427. İstanbul 2003.
- Buhârî, Muhammed ibn İsmail, *el-Camiu'l-Musnedu's-Sahihu'l-Muhtasar min Umuri Resulullahi ve sunenuhu ve ayyamuhu*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut (ty.), s. 11-2430.
- Buhârî, Muhammed ibn İsmail, *Sahîh-i Buhârî muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, çev. K. Miras, Babanzade A. Naim, DİB Yayınları, Ankara 1983, c. II, s. 476-875: c. IV, s. 140.
- Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, (Fotokopi), (ty), c. IX, s. 207: c. X, s. 225.
- Canan, İbrahim, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990, c. VII, s. 436: c. VIII, s. 224-500: c. IX, s. 58-362.
- Carrel, Alexis, *Dua*, Yağmur Yayınları, çev. M. A. Yüçetürk, İstanbul 2018, s. 35-52.
- Câvî, Muhammed Nevevî Bin. el-Bentenî et-Tenârî, *Şerhu Sefineti's-Salât*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1425/2005, s. 121.
- Cürcâvî, Ali Ahmed, *Hikmetü't-Teşri' ve Felsefetühü*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1418/1997, s. 82-104.
- Çalışkan, İbrahim, *Fıkıh Usûlü*, Ankuzem Yayınları, Ankara 2011, s. 61-62.
- Dârimî, Abdullah İbn Abdurrahman, *Müsnedü'd-Dârimî*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2010, c. II, s. 155.
- Daryal, Ali Murat, *Dini Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri*, İfav Yayınları, İstanbul 2013, s. 112-120.
- Derviş, Hüda, *es-Salâtü fi'ş-Şerâi'l-Kadimeti ve'r-Risalâti's-Semâviyyeti'l-Yehudiyyeti'l-Mesîhiyyeti'l-İslam*, Aynu'd-Dirâsâti ve'l-Buhusi'l-İnsâniyye ve'l-İctimaiyye, Herem 2006, s. 17-185.

- Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, çev. M. Erdoğan, Yeni Şafak Kültür Armağanı, Ankara 2003, c. I, s. 530-532: c. II, s. 33-74.
- Duman, Süleyman, *Abdestin Hikmetleri*, Nesil Matbaacılık, Ankara 1994, s. 45.
- Ebu Davud, Süleyman B. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Davud*, Dâru's-Selam, Riyad 2009, s. 121-3625.
- Ebu Davud, Süleyman B. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Davud Tercüme ve Şerhi*, çev. N. Yeniel, H. Kayapınar, Şamil Yayınları, İstanbul 1988, c. II, s. 9:c.III, s. 31-479: c. IV, s. 8-25.
- Ece, Hüseyin K. *İslamın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000, s. 585-781.
- Ekerim, Esmâ Sayın, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2006, s. 62.
- Emre, Süleyman Arif, *Namazın Hayati Özellikleri*, MGV Yayınları, Ankara 2015, s. 128.
- Ensârî, Ferid, *ed-Dînü Hüve's-Salâtü*, Dâru's-Selâm Kahire 2009, s. 75-85.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neş. İstanbul 2016, s. 197-568.
- Erşed, Hafız Mahmud, *Malumatı Diniyye*, Âsitane Kitabevi, İstanbul (ty), s. 79
- Erul, Bünyamin, "Allah'ı Anarak Huzur Bulan Kalpler", *Diyanet Aylık Dergi*, 2009,221:(16-19).
- Etik, Arif, *Farsça-Türkçe Lügat*, Salah Bilici Yay. İstanbul (ty), s. 4.
- Fahreddin Râzi, Muhammed Bin Ömer el-Bekrî, *Tefsir-i Kebîr*, çev. Komisyon, Akçağ Yay. Ankara 1993, c. II, s. 81-473: c. VIII, s. 295.
- Gazali, Ebu Hamid, *İhyau Ulûmi'd-Dîn*, çev. M. A. Müftüoğlu, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1988, c. I, s. 475-488.
- Gönenç, Halil, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Müeyssera*, Hanefiyye Yay. İstanbul ty, c. I, 47-255: c. II, 153-262.
- Gürsu, Orhan, "Nöropsikoloji, Din ve Psikolojik İyi Oluş", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (53):502-512.
- Hökelekli Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara 2013, s. 218-234.
- Huseynî, Abdullah Siraceddin, *es-Salâtü fi'l-İslâm*, Müessesetü's-Şam, Dımeşk 1427/2006, s. 7-63.

Hüsnü Hüseyin, *Sualli-Cevaplı Kuduri Tercümesi*, Mektebi Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1329, s. 42-126.

İbn Abbad, Mu'temed Alellah, *el-Muhît fi'l-Lüğa, Âlemü'l-Kütüp*, Beyrut 1994, c. I, s. 430.

İbn Mâce, Muhammed Bin Yezid el-Kazvinî, *Sünen-i İbn-i Mâce*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2013, c I, s. 136.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Ahmed b. Mükrem, *Lisânu'l-Arab*, Dârı Sâdır, Beyrut (ty), c. III, s. 270-273.

İbn Rüşd, Abdülvelid Muhammed b. Ahmed, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2017/1438, s. 121-195.

İsfehani, Ragıb, *el-Müfredat*, Daru'l-Marife, Beyrut 2011, s. 134-237.

İzmirli, İsmail Hakkı, *Hikmet-i Teşri' Dersleri*, Süleymaniye Ktp., Yazma Eserler, sr. 3730, mikro film arşivi: 4465, s. 2-8.

İzmirli, İsmail Hakkı, "Hikmet-i Teşri' veya Mehâsin-i Şerâyi" *Cerîde-i İlmiye Dergisi*, 1338, 41,1215-1217.

Jung Carl Gustan, *Keşfedilmemiş Benlik*, Çev. E. Cengiz, Olympia Yayınları, Kocaeli (ty), s. 48.

Kahraman, Abdullah, *İslam Hukukunda Değişim ve İbadetler*, Ensar Neş. İstanbul 2017, s. 31.

Kahraman, Abdullah, *Ömer Nasuhi Bilmen'in Eserlerinde Hikmet-i Teşri'*, Nizamiye Akademi, İstanbul 2017, s. 21-22.

Kahraman, Abdullah, "Dârülfünûn Müfredatında Bir Ders: Hikmet-i Teşri' ve Bir Metin". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, 15: (345-370).

Kahtânî, Ebû Abdullah Müsned, *Erbeûne Fâide min Fevâidi Salâti'l-Cemâati*, Dâru'l-Kâsim. (ty), s. 8.

Kanar, Yüksel, *İbadet*, Beyan Yay. İstanbul 1984, s. 63.

Karadâvî Yusuf, *İslam Hukuku Evrensellik- Süreklilik*, Çev. Y. Işıcık, A. Yaman, Marifet Yay. İstanbul 1999, s. 68.

Karaman, Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, c. I, s. 32.

- Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mesûd, *Bedayiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1986/1406, c. I, s. 89-274
- Kastallani, Kutbeddin, *Merasidü's-Salât*, Daru'l-Fadile, Kahire (ty), s. 29-114.
- Kattan, Menna', *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1998, s. 115.
- Kebir, İhsan, *Namaz Bilinci*, Denge Yayınları, İstanbul 1993, s. 36-51.
- Kıraatî, İmam Muhsin, *Namazın Hikmeti*, Çev. C. Bayar, Kevser Yayınları, İstanbul 2003, s. 13-94.
- Kimter, Nurten, "Namaz ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme". *Ekev Akademi Dergisi*, 2016, (68): (299-332).
- Kimter, Nurten, "Namaz ve Ahlâkî Olgunluk İlişkisi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2016, c. 19, (50):(103-133).
- Kurtubi, Muhammed bin Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, çev. B. Eryarsoy, Buruç Yay. İstanbul 2015, c. I, s. 574: c. IX, s. 171: c. XIII, c. 47-327.
- Kutup Seyyit, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, çev. M. E. Saraç, B. Karlığa, İ. H. Şengüler, Hikmet Yayınları, İstanbul 1973, c. I, s. 44-327: c. IV, s. 46: c. VIII, s. 547: c. X, s. 472: c. XI, s. 412-413: c. XIII, s. 471.
- Kutup Seyyit, *Yoldaki İşaretler*, Çev. A. Keskinsoy, Pınar Yayınları, İstanbul 2011, s. 142.
- Kûrânî Ali, *Felsefetü's-Salât*, Dârü'z-Zehrâ, Beyrut 1405, s. 25-240.
- Mâlik, b. Enes b. Malik b. Ebu Amir el-Asbahî, *el-Muvatta*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989/1409, s. 33-1325.
- Mehmet Zihni Efendi, *Nimeti İslam*, Şirketi Mürettebiyye Matbaası, İstanbul 1322, c. I, s. 47-49.
- Mevdudî, ebu'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. A. Bulaç, İnsan Yayınları, İstanbul (ty), c.I, s.186: c. V, s. 521: c. VI, s. 304-512.
- Meydânî, Abdü'l-Ğanî, *el-Lübab fî Şerhi'l-Kitab*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 2004, c. I, s. 107-124
- Mıkarri, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmet, *el-Kavaid*, Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, Mekke ty, s. 400-407.

- Mir Ali, İhsan, *el-Mekâsidü'l-Âmme li'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, Dâru's-Sekâfe, Dimeşk 2009/1430, s. 232.
- Molla Hüsrev, Muhammed bin Ferâmuz bin Ali Rûmî', *Mir'âtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkâtü'l-Vusûl*, Kırımlı Abdullah Efendi Matbaası, İstanbul 1307, c. I, s. 116.
- Molla Hüsrev, *Dürrerü'l-Hukkâm fî Şerhi Gururu'l-Ahkâm*, Fazilet Neşriyat, İstanbul (ty), c. I, s. 28-50.
- Muallim Naci, Ömer, *Lügat-i Nâci*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 65-688.
- Mûhâ, Abdürrezzak Rahim Salâl, *el-'İbâdât fî'l-Edyâni's-Sevâviyye*, Dâru'l-Evâil, Dimeşk 2001, s. 153.
- Mutlu, İsmail, *Yeni İslam İlmihali*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2002, s. 213.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Nisâbûrî, *el-Müsnedü's-Sahih*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2011, s. 24-957.
- Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali, *el-Erkânü'l-Erbea'*, el-İslâmü'l-İlmî, Laknav 2015, s. 17-57.
- Necrân, Süleyman b. Muhammed b. Abdullah, *el-Mufadala fî'l-'İbadat*, Mektebetü'l-Ubeykan 1425/2004, s. 75-304.
- Nevevî, Ebû Zekeriya Yahya, *Riyazu's-Salihin*, Mektebetü's-Seydâ, Diyarbakır 2014, s. 461-462.
- Nurbaki, Haluk, *Namazın Sırları*, Damla Yayınevi, İstanbul 2017, s. 12-31.
- Olgun, Tahirü'l-Mevlevi, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1963, s. 22-99.
- Öğük, Emine, *Mâturîdi'nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi*, TDV Yayınları, Ankara 2013, s. 168.
- Önkâl, Ahmet, *Resûlullah'ın İslama Davet Metodu*, Hibaş yayınları, Konya (ty), s. 247
- Özdemir, Sabri, *İtikat İbadet Ahlak*, yy. Ankara 1979, s. 87.
- Pekcan, Ali, *Mekâsıd Teorisine Giriş*, Hikmetevi yayınları, İstanbul 2013, s. 30-38.
- Pekcan, Ali, *İslam Hukuk Felsefesinde Makâsidü'ş-Şerîa*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2017, s. 27-386.

- Rabih, Zehir, *el-İstişfâ bi-Salâti*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Ktp. Demirbaş no: 37484, Tasnif no: 297.541, s. 4-28.
- Raysuni, Ahmed, *el-Medhal ila Mekasıdı 'ş-Şerîa*, Dâru's-Selâm, Riyad 1431/2010, s. 23-38.
- Sabri, Tırnova Elenalı Mustafa, *Zübdetü'l-Fıkh*, Pipenev Matbaası, Şumnu 1943, s. 59-72.
- Serkiz, Orpilyan-Seyyid Abdülzâde Muhammed Tâhir, *Mahzenü'l-Ulûm*, Şirket-i Mürettebiye Mat. İstanbul 1308, s. 337.
- Şâtıbî, İbrâhim B. Mûsâ, *el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerîa*, Çev. M. Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, c. II, s. 45-303.
- Serahsi, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed B. Ebî Sehl Ahmed, *el-Mebcut*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2009, c. I, s. 138.
- Şerif, Muhammed İbrahim, *eş-Şeâiru'l-İslâmiyye*, Mektebetü'z-Zehrâ, Kâhire 1988/1408, s. 15-98.
- Tarşe, Adnan, *es-Salâtü ve'r-Riyâda*, el-Kütübü'l-İslâmiyye, Beyrut 1993/1413, s. 17-268.
- Tekin, Mustafa, *Hikmet Sosyolojisi*, Mana Yayınları, İstanbul 2017, s. 229.
- Teshiri, Muhammed Ali, *Min Zavâhiri'l-Âmme fî'l-İslâm*, Şebeketü Kütübî'ş-Şîa, Tahran 2009, s. 120-122.
- Tirmizî, Hâkim, *Namaz ve Namazın Hikmetleri*, İlk Harf Yayınları, Çev. H. Akçay, İstanbul 2015, s. 24-185.
- Turan, Osman, *Tarihi Akışı içinde Din ve Medeniyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980, s. 74.
- Udeh, Abdülkadir, *İslam Şeriatı*, çev. A. N. Karcioğlu, Nur Yayınları, Ankara 1969, s. 28-43
- Uludağ, Süleyman, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yayınları, Ankara 1992, s. 22-38
- Vakkasoğlu, Vehbi, *Öğretmenin Not Defteri*, Cihan Yayınları, İstanbul 2001, c. III, s. 47-49.
- Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983, s. 80.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul 2011, c. I, s. 221-643: c. II, s. 631: c. 3, s. 76-142: c. V, s. 552: c. VI, s. 594: c. VII, s. 375-376: c. IX, s. 391-549.

Komasyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2015, s. 334.

Komasyon, *TDK Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2011, s. 1176-2450.

İnternet Kaynakları

www.alukah.com. (14Aralık 2018).

<https://www.1milyarbilgi.com/haber/adrenalin-nedir-vucudumuza-etkileri-nelerdir-haberi-2443.html>.(17 Kasım 2018).

<http://www.insanvucudu.net/lenf-sistemi.html> (14 Aralık 2018).

<https://kelimeler.gen.tr/nevroz-nedir-ne-demek-230532>), (14 Aralık 2018).

http://www.k-maras.com/a_dos/b_olayi.htm (11 Kasım 2018).

<https://www.alukah.net/library/0/97846/>.(10 Aralık 2018.)

<https://www.turkedebiyati.org/rituel-nedir/>.(13 Aralık 2018).

<http://dersvekurun.blogcu.com/ibadet-nusuk-ayrimi/10880613>.(13 Aralık 2018).

<https://www.alukah.net/library/0/97846/>, (10 Aralık 2018.)

<https://www.alukah.net/library/0/97846/>, (10 Aralık 2018.)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=NAMAZ, (13 Aralık 2018).

http://www.kuranmeali.org/17/isra_suresi/78.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx.(10 Aralık 2018).

http://www.kuranmeali.org/2/bakara_suresi/143.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx, (10 Aralık 2018).

http://www.kuranmeali.org/24/nur_suresi/36.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx,(10 Aralık 2018).

http://www.kuranmeali.org/62/cuma_suresi/9.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx,(10 Aralık 2018).

<https://www.alukah.net/library/0/53445/>, (10 Aralık 2018).

<https://www.alukah.net/library/0/97846/>, (8 Aralık 2018).

<http://adlitip.blogspot.com/2006/10/15-asfiksiler.html>,(17 Kasım 2018).

<http://adlitip.blogspot.com/2006/10/15-asfiksiler.html>,(17 Kasım 2018).

<https://www.1milyarbilgi.com/haber/adrenalin-nedir-vucudumuza-etkileri-nelerdir-haberi-2443.html>, (14 Aralık 2018).

<http://www.insanvucudu.net/lenf-sistemi.html>.(14 Aralık 2018).

<http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/trachoma>.(17 Kasım2018).

<https://kelimeler.gen.tr/nevroz-nedir-ne-demek-230532>,(son erişim tarihi:14 Aralık 2018).

http://www.k-maras.com/a_dos/b_olayi.htm,(11Kasım 2018).

<https://www.nedemekla.com/husyar-husyar/> (03 Ocak 2019).

<https://hthayat.haberturk.com/saglik/haber/1061016-melatonin-nedir> (10 Ocak 2019).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Ahmet POLAT
Doğum Yeri - Tarihi	Kırıkkale– 03.01.1987
EĞİTİM DURUMU	
Lisans Diploması	Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 2016
Yabancı Dil	Arapça
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
E-Posta	apolat71@outlook.com